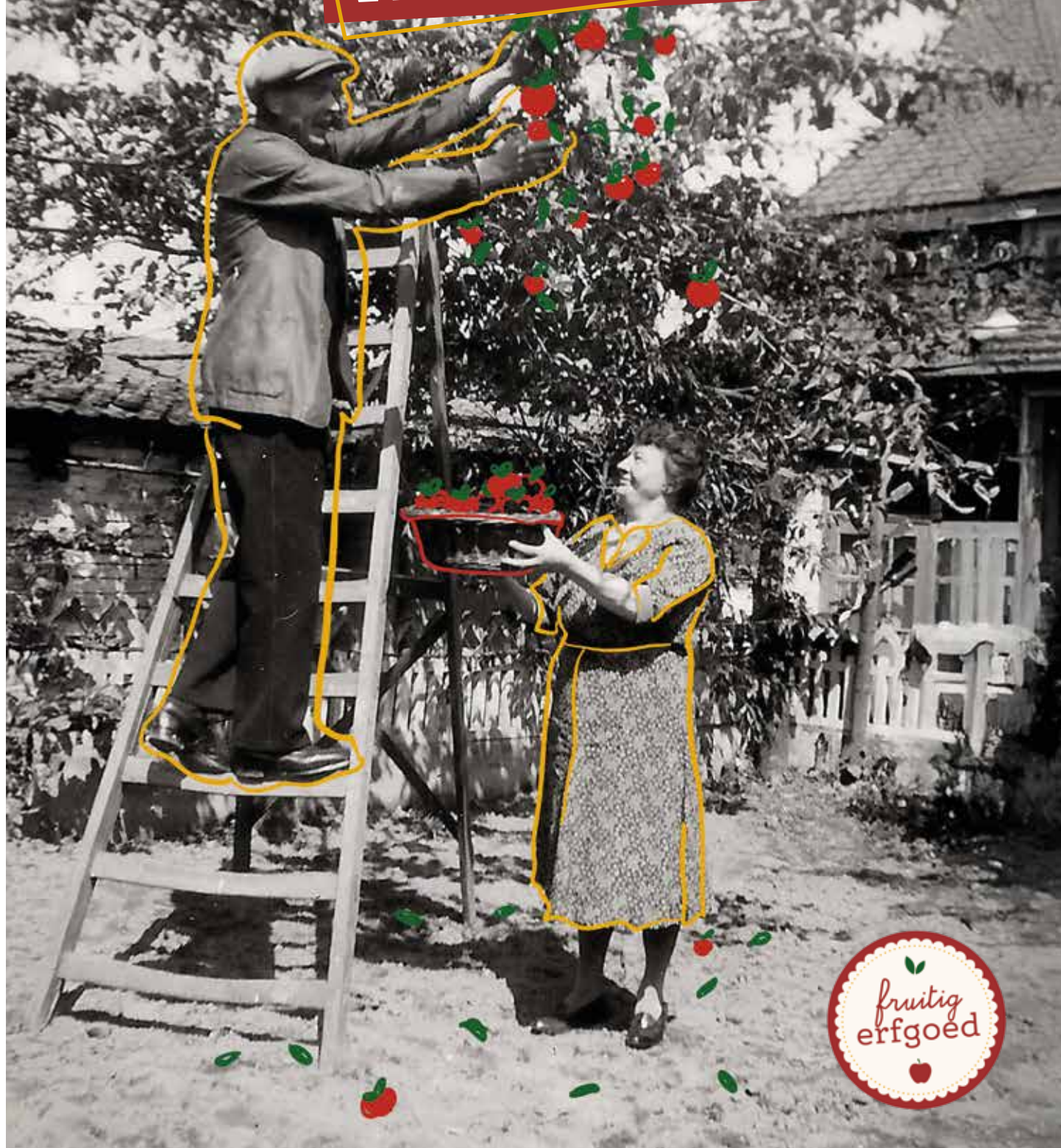

ONDERZOEKSGIDS

Het fruitig erfgoed van de Westhoek

Verantwoording

Deze onderzoeksgids kwam tot stand in het kader van het LEADER-project Fruitig erfgoed. ‘Fruitig erfgoed’ is een meerjarig project (2024-2027) dat Regionaal Landschap Westhoek vzw coördineert in samenwerking met CO₇ en Pomko vzw. Binnen het project nam CO₇ het historische luik voor zijn rekening, waarvoor slechts een jaar tijd voorzien was. Daarnaast zijn IOED Hydra, CO IJzervallei, CO Viertoren, IOED Polderrand, stad Ieper, gemeente Houthulst, gemeente Vleteren, stad Diksmuide, gemeente Kortemark, de Schipvaarthoeve, Provincie West-Vlaanderen en het Agentschap voor Natuur en Bos partners in dit project. Luc Goossens, Jan Sterken en Bart Dequidt zijn als kennispartners bij het project betrokken. ‘Fruitig erfgoed’ krijgt steun via het LEADER-programma van de Vlaamse Overheid.

Colofon

Een uitgave van CO₇ in het kader van het project ‘Fruitig erfgoed’. Het project krijgt de steun van de Vlaamse Overheid via LEADER.

Auteur

Raf Caytan

Verantwoordelijke uitgever

Klaas Verbeke

Vormgeving

Bazardart

Coverbeeld

©Westhoek verbeeldt. Privécollectie.

Depotnummer

D/2025/10.815/1

Heb je vragen, suggesties of opmerkingen bij deze onderzoeksgids? Neem dan contact met ons op via info@co7.be

Dankwoord

Net zoals geen gezonde fruitboom kan groeien zonder mensen, kan je geen onderzoeksgids schrijven zonder mensen. We willen kort de personen bedanken die hebben bijgedragen aan het tot stand komen van dit rapport.

Allereerst willen we de archiefdiensten van het Stadsarchief van Poperinge en Stadsarchief van Ieper bedanken. Dankzij hun enthousiaste respons op de opzet van het onderzoek hadden wel al vrij snel heel waardevol bronmateriaal om mee aan de slag te gaan. Bedankt Tijs Goethals, Wouter Moyaert en Goedele Wittouck!

Verder willen we ook de vrijwilligers van het Stadsarchief van Poperinge in de bloemetjes zetten. Zonder hun harde werk van de voorbije jaren zou het heel wat lastiger zijn om door het archiefmateriaal te snuisteren.

Daarnaast ook bedankt aan proeflezers Brecht Demasure (CAG), Hendrik Vandeginste (Histories) en Chris Vandewalle (Stadsarchief Diksmuide). Dankzij hun kritische blik konden we de tekst op punt zetten.

Ook een woord van dank aan iedereen die op eender welke manier contact met ons heeft opgenomen om tips te geven voor het historisch onderzoek. Of het nu oude foto's of herinneringen waren, alle beetjes hebben geholpen!

En tot slot nog dank aan het CO₇-team, Stijn Adriaen, Bert Pattyn en Silke Willaert van het Regionaal Landschap Westhoek vzw en Dieter Dewitte en Jeroen Delmotte van Pomko vzw voor de fijne samenwerking en de constructieve feedback in de loop van het onderzoek.

Inhoud

Inleiding 04

Hoofdstuk 1
Hoogstamfruitboomgaarden en hoeves 06
Snel aan de slag..... 21

Hoofdstuk 2
Hoogstamfruitboomgaarden en kastelen en abdijen.....22
Snel aan de slag.....27

Hoofdstuk 3
Hoogstamfruitboomgaarden en historische fruitrassen..... 28
Snel aan de slag.....37

Hoofdstuk 4
Hoogstamfruitboomgaarden en WO I: vernieling en wederopbouw..... 38
Snel aan de slag..... 45

Hoofdstuk 5
Hoogstamfruitboomgaarden en het alledaagse leven 46
Snel aan de slag..... 54

Bibliografie 55

Inleiding

Wie aan de Westhoek denkt, denkt wellicht niet onmiddellijk aan 'hoogstamfruitboomgaarden'. Dat is niet zo vreemd, aangezien er in het hedendaagse landschap van de regio nog maar weinig te vinden zijn. Toch staan er hier en daar nog 'krakers' in het landschap: oude fruitbomen als stille getuigen van een fruitig verleden. Omdat dit fruitig erfgoed niet zo herkenbaar is in het Westhoeklandschap, is het ook onbemind bij een breder publiek. En dat terwijl het eigenlijk een heel boeiend verhaal te vertellen heeft. Met het project 'Fruitig erfgoed' willen we hoogstamfruitboomgaarden terug in de kijker zetten en in ere herstellen.

Het is vandaag belangrijker dan ooit om de aandacht te vestigen op de hoogstamfruitbomen in de streek. Hun voortbestaan staat namelijk erg onder druk. Onderzoek toont aan dat hoogstamboomgaarden in snel tempo aan het verdwijnen zijn. De voorbije twintig jaar is het aantal in Vlaanderen jaarlijks met gemiddeld 55 tot 125 hectare afgenomen. Als deze trend zich voortzet, zullen boomgaarden over ongeveer 75 jaar vrijwel volledig uit ons landschap verdwenen zijn.¹ Daar zijn verschillende redenen voor. Onder andere de overstap naar laagstamteelt, vanuit economische overwegingen, is daar een van. Ook het gebrek aan duurzaam beheer, de intensifiëring van de land- en tuinbouw en de toenemende verstedelijking dragen bij aan de structurele afname van boomgaardoppervlakten.

Het gevolg is dat ook andere vormen van fruitkundig erfgoed gevaar lopen. Verschillende historische fruitrassen en het vakmanschap van kweken, snoeien en enten dreigen te verdwijnen als we niet ingrijpen. Verder wordt de kans ook groter dat de ecologische rol van boomgaarden stelselmatig afneemt. Door in te zetten op historisch onderzoek, hopen we een beter inzicht te krijgen in de noden om het fruitig erfgoed van gisteren, vandaag én morgen beter te kunnen bewaren.

Een onderzoeksgids voor de Westhoek

Een eerste stap in de richting van het (h)erkennen van hoogstamfruitboomgaarden in de Westhoek is het voeren van geschiedkundig onderzoek ernaar. Door er oude sporen en verhalen over op te halen, hopen we het historisch belang van de boomgaarden te duiden. We buigen ons over de vraag 'Hoe zag het fruitverleden van de Westhoek er uit en hoe voer je er onderzoek naar uit?' en bieden een antwoord in de vorm van deze onderzoeksgids, die handvaten aanreikt aan wie naar dit thema onderzoek wil doen.

Een antwoord formuleren op die onderzoeksvraag was echter geen gemakkelijke opgave. Nog nooit eerder was er aanleiding om deze fruitige geschiedenissen van de Westhoek bloot te leggen. Binnen de (vak)literatuur is er al uitgebreid onderzoek gedaan naar het fruitverleden van verschillende Vlaamse regio's, maar de Westhoek viel vooralsnog uit de boot.

Het zoekproces naar bronmateriaal bleek een hele uitdaging te zijn. Aangezien de Westhoek een groot gebied is en CO₇ de rol op zich nam om de onderzoeksgids te ontwikkelen, spitsen we ons in eerste instantie toe op de Zuidelijke Westhoek. Veel voorbeelden zullen uit deze streek komen. Hoewel er bij de resultaten wel subregionale verschillen te zien zullen zijn, gelden de aanbevelingen en zoektips wel voor de hele Westhoek (en eventueel daarbuiten).

Om zo ver mogelijk terug te gaan in de tijd, gooiden we om te beginnen brede netten uit in de lokale stadsarchieven van Poperinge en Ieper. We raadpleegden ook de streekgebonden databanken van Westhoek verbeeldt en Historische Kranten. Voor specifieke archieven of fondsen deden we opzoekingen in het Rijksarchief en het stadsarchief van Brugge. Bovendien konden we ook rekenen op de bijdrages van privépersonen met een hart voor hun fruitig erfgoed. De zoektocht naar bruikbaar archiefmateriaal dat betrekking heeft op abdijen en kastelen verliep moeilijk, maar werd in de mate van het mogelijke meegenomen in deze handleiding.

Heel veel archiefmateriaal is uiteraard verloren gegaan tijdens de Eerste Wereldoorlog, wat zich laat voelen in de onderzoeksperiode. Hier en daar vinden we wel bruikbare fragmenten uit het ancien régime, maar het grootste deel van het bronnenmateriaal beslaat de negentiende en twintigste eeuw.

Leeswijzer

Met deze gids willen we gepassioneerde onderzoekers uit de Westhoek warm maken voor het rijke fruitverleden van de streek. Dat doen we aan de hand van vijf hoofdstukken, elk rond een specifiek onderzoeksthema en met een eigen invalshoek op de geschiedenis.

- Hoofdstuk 1 focust op hoogstamfruitboomgaarden bij hoeves en boerderijen.
- Hoofdstuk 2 belicht boomgaarden op kasteel- en abtisdomeinen.
- Hoofdstuk 3 gaat op zoek naar historische fruitrassen.
- Hoofdstuk 4 onderzoekt de impact van de Eerste Wereldoorlog op boomgaarden en hoe die evolueerden in de nasleep ervan.
- Hoofdstuk 5 zoomt in op immaterieel erfgoed: fruitkundige tradities en vakmanschap.

Elk hoofdstuk start met een korte inleiding en enkele uitgewerkte voorbeelden die onbekende verhalen tot leven brengen. Daarna volgt een overzicht van bruikbaar bronmateriaal per thema. Om het zoekwerk te vergemakkelijken, beginnen we telkens met de meest relevante bronnen waarin zeker informatie over fruit in de Westhoek te vinden is. Bronnen uit het ancien régime zijn vaak waardevol, maar het onderzoek kan aanvoelen als zoeken naar een speld in een hooiberg – daarom staan ze meestal onderaan de lijst. Elk hoofdstuk sluit af met een beknopte samenvatting en aanbevelingen voor verder onderzoek. Zo kan je snel inschatten of het thema aansluit bij jouw interesses en meteen aan de slag gaan.

Laat deze onderzoeksgids een uitnodiging zijn om het fruitverleden van de Westhoek verder te verkennen. Het verhaal is nog lang niet af – ook jij kan er nieuwe hoofdstukken aan toevoegen!

¹·Anse Kinnaer, *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019)*, 8.

HOOGSTAM FRUITBOOM GAARDEN en hoeves

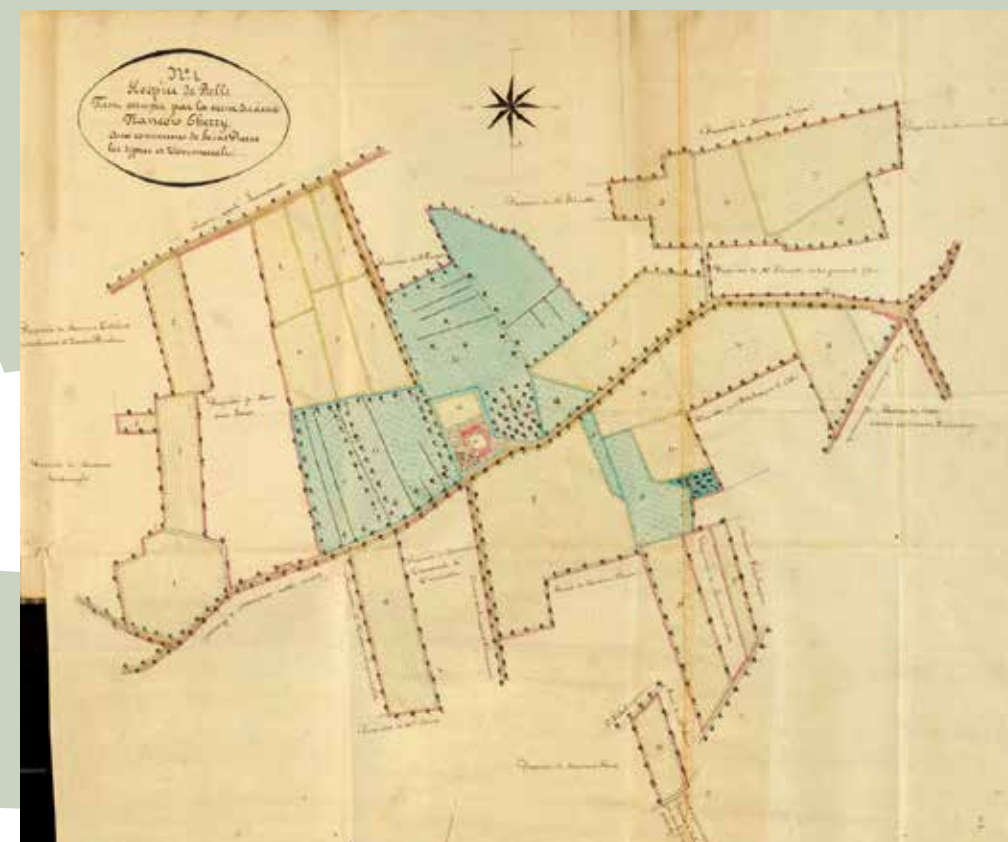
1.1 Een achttiende-eeuwse hoeve met fruitweide in Voormezele

In 1755 woonde de weduwe van een zekere Francois Sherry op een van de vele boerenwoningen die het landschap van Voormezele rijk was. Zoals gebruikelijk vond je rond de hoeve veel akkerland en grasweiden terug, maar er was ook een kleine boomgaard aanwezig. Wat voor fruit er precies groeide en wat de weduwe er mee deed, is moeilijk exact te achterhalen. Wat we wél met zekerheid weten, is de exacte ligging van de hoeve en haar boomgaard. Deze hoeve vormt de oorspronkelijke versie van wat vandaag bekend staat als de beschermde wederopbouw-hoeve West-Bellegoed. In het verleden was ze eigendom van het Bellegodshuis in Ieper.

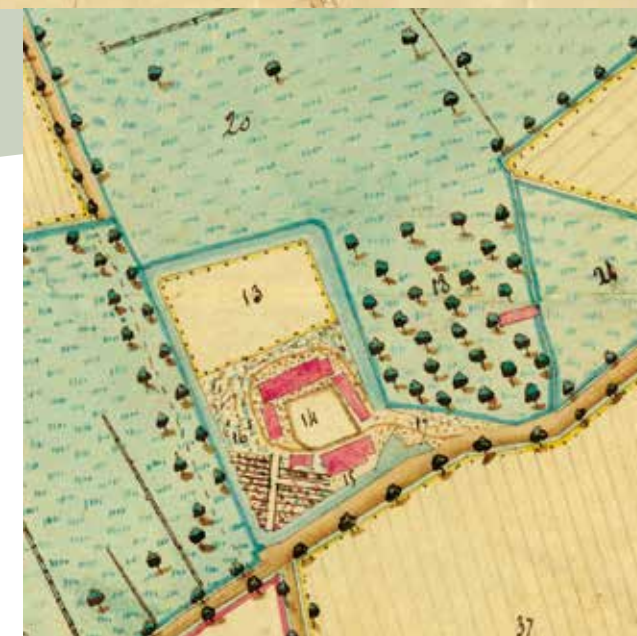
In het *Terrier der goederen ten plattenlande behorende het Belle-Godshuis* uit 1755 vinden we een oud grondplan van het West-Bellegoed.¹

Op dit plan zijn verschillende percelen ingekleurd en genummerd. Eén perceel springt specifiek in het oog: nummer 18. Daar staan immers heel wat bomen dicht opeen. De inventaris beschrijft het lapje grond als 'une pièce de **pâturage verger** tenant du nord à la pâture N.20 du plan'.²

² OCMW-archief, COO, 621, "Terrier der goederen ten plattenlande behorende het Belle-Godshuis", 1755, Stadsarchief Ieper.

Terrierplan van een hoeve in Voormezele met een boomgaard.¹

Detail van terrierplan, met nummer 18 als pâture verger of fruitweide.

1.2 De betekenis van ‘boomgaard’

Zo’n fruitweide, in de terrier beschreven als ‘pâturage verger’- letterlijk een boomgaardweide - kwam vroeger vaak voor in de buurt van hoeves en boerenwoningen. Toch is de woordkeuze hier opvallend. Waarom werd niet gewoon gekozen voor ‘verger’ (boomgaard)? En in welke mate komt deze getekende fruitweide overeen met de werkelijkheid? Hoe zag zo’n boomgaard er toen echt uit?

Dit zijn belangrijke vragen, want de moderne boomgaard verschilt sterk van die uit het verleden. Wie historisch onderzoek wil doen naar boomgaarden, heeft nood aan een duidelijke definitie van wat een ‘historische boomgaard’ precies inhoudt.

Het Agentschap Onroerend Erfgoed omschrijft een hoogstamboomgaard als ‘een samenhangende aanplant van hoogstamfruitbomen op grasland. De takvrije stamhoogte bedraagt minstens 1,5 meter, maar is doorgaans 1m80 of meer. Een hoogstamboomgaard laat multifunctioneel landgebruik toe (traditioneel een combinatie van fruitteelt en beweiding)’.³ In het verleden lag dat echter anders. Rond de overgang van de achttiende naar de negentiende eeuw betekende het woord ‘boomgaard’ niet altijd een perceel met fruitbomen op. Ook gewone bomen, zoals populieren, konden onder die noemer vallen.⁴

Dat maakt de interpretatie van historische kaarten, zoals de **Popp-kaarten** en bijhorende kadastrale leggers, extra moeilijk. Deze kaarten dateren uit de eerste helft van de negentiende eeuw, maar zijn een latere tijdsopname van het Belgische kadaster dat in de jaren 1830 tot stand kwam. Voor West-Vlaanderen gaat het om de periode van 1842-1851. Deze kadastrale “vastgoedinventaris” was op haar beurt gebaseerd op opmetings- en schattingswerk uit de Franse (1794-1815) en Nederlandse (1815-1830) periodes.

Op de **kadastrale Popp-leggers** worden percelen vaak beschreven als ‘boomgaard’, zonder verdere uitleg. Om te begrijpen wat daarmee bedoeld werd, moeten we er de kadastrale expertiseverslagen van de Franse periode bij nemen. Die bevatten per gemeente het opmetings- en waardeeringswerk van alle soorten vastgoed. Veel **expertiseverslagen** bevatten een hoofdstuk “Tableau de classification des propriétés foncières”, met concrete informatie over de gebruikte waardeklassen. Daartoe behoorden verschillende soorten huizen en gebouwen, maar ook boomgaarden. Kortom, aan de hand van deze bron kunnen we te weten komen wat de voorwaarden zijn voor een perceel om onder de noemer van ‘boomgaard’ te vallen.

In theorie tenminste, want voor de gemeenten in West-Vlaanderen zijn deze dossiers niet bewaard gebleven of gedigitaliseerd.⁵ Dat betekent dat we aangewezen zijn op een andere bron om een omschrijving van ‘boomgaard’ te vinden.

Om het perceelsgewijs kadastreren van het landschap te ondersteunen, verschenen er handleidingen die enkele globale richtlijnen uitschreven. De Belgische belastingendienst hanteerde de *Recueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le cadastre de la France* uit 1811. Daarin wordt een onderscheid gemaakt tussen:

- **‘Arbres fruitiers épars’**
‘Si ces arbres épars ou en bordures sont des arbres fruitiers, mais qu’ils ne forment pas le principal revenu, alors il faut ajouter à la valeur donnée à la terre, à raison de sa culture dominante, la plus-value résultant du produit des arbres.’⁶
- **‘Vergers’**
‘Les vergers sont des terrains dont la plantation en arbres fruitiers, tels que pommiers, poiriers, &c, forme la culture dominante et donne le principal revenu.’⁷

Het verschil ligt dus in de economische meerwaarde van de fruitbomen. Dat was cruciaal voor de belastingheffing: boomgaarden werden opgemeten en gewaardeerd op basis van hun verhuurwaarde, geschat via de opbrengst. Zelfs als de oogst niet voor verkoop bedoeld was, telde die mee in de waardering.

Aangezien er in de kadastrale leggers voor de gemeenten in de Westhoek alleen maar sprake is van ‘boomgaard’ en er geen expertiseverslagen meer overblijven, nemen we de definitie uit de *Recueil méthodique* als uitgangspunt voor de analyse van de Popp-kaarten en kadastrale leggers.

1.3 Historische boomgaarden in kaart gebracht

De verdere geschiedenis van de boomgaard bij het West-Bellegoed kunnen we verder uitdiepen met behulp van kaart- en fotomateriaal. Deze korte analyse toont hoe we de boomgaard, die in de achttiende eeuw werd ingetekend, kunnen volgen tot in de twintigste eeuw.

In 1755 werd de boomgaard voor het eerst vermeld in het Terrier van het Belle-Godshuis. Daarin werd het perceel aangeduid als “pâturage verger”, een boomgaardweide. Enkele jaren later duikt dezelfde boomgaard opnieuw op, dit keer op de **Ferrariskaart**. Daar staat het domein aangeduid als ‘het Belle Gasthuys’.⁸ Wat meteen opvalt, is dat de boomgaard op deze kaart groter is weergegeven dan in de Terrier. Aan de noordkant lijkt de weide omgevormd te zijn tot een boomgaard.

Wanneer we de Popp-kaart raadplegen, zien we dat er nog steeds twee omliggende percelen boomgaard rond de hoeve liggen: een van 76 are en een van 37 are.⁹

Het Belle Gasthuys aangeduid op de Ferrariskaart, met omringende boomgaard (aangepast overgenomen van Ferrariskaart, 1771-1778 via <https://www.geopunt.be>).

Het West-Bellegoed telt twee aanliggende boomgaarden op de Popp-kaart (aangepast overgenomen van Popp-kaart, 1842-1879 via <https://www.geopunt.be>).

³ Anse Kinnaer, *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed* (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019), 15.

⁴ E. Niesten en Y. Segers, *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu* (Davidsfonds, 2007), 22.

⁵ W. Vanderpijpen, ‘De landbouw en de landbouwpolitiek in het Leie- en Schelgedepartement (1794-1814)’ (Vrije Universiteit Brussel, 1983), 34-36.

⁶ Albert-Joseph-Ulpian Henet, *Recueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le cadastre de la France* (Paris: Imprimerie impériale, 1811), 119. Geraadpleegd via Gallica, <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96475008.textImage>, op 1 juli 2025.

⁷ Henet, *Recueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le cadastre de la France*, 121.

⁸ Joseph Jean de Ferraris, *Carte de Cabinet des Pays-Bas Autrichiens, 1771–1778*, geraadpleegd via Geopunt Vlaanderen, <https://www.geopunt.be> op 1 juli 2025.

⁹ Philippe-Christian Popp, *Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique, 1842-1879*, geraadpleegd via Geopunt Vlaanderen, <https://www.geopunt.be> op 1 juli 2025.

Door de Ferrariskaart en de Popp-kaart over elkaar te leggen, kunnen we de evolutie van de boomgaard bij het West-Bellegoed tussen de achttiende en negentiende eeuw visueel reconstrueren. Wat opvalt, is dat er een klein verschil zit op de ligging van de boomgaard op de twee kaarten. Op de Popp-kaart zien we dat de boomgaard aan de noordzijde van de hoeve is afgenomen. Er is een kleinere boomgaard aanwezig die vlak naast de woning ligt.

Die verschillen zijn deels te verklaren door het doel van de kaarten. De Ferrariskaart diende vooral voor militaire doeleinden. Ze biedt een algemeen overzicht van het terrein, wat militaire operaties in die gebieden vergemakkelijkte. Daardoor is de kaart minder nauwkeurig dan de Popp-kaarten, die gebaseerd waren op exacte landmetingen.

De **Vandermaelen kaart** (1846-1854) is een waardevolle topografische bron die vaak wordt gebruikt bij historisch landschapsonderzoek. Voor het onderzoek naar boomgaarden is deze kaart echter minder relevant, aangezien er geen specifieke aanduiding is voor boomgaarden. Daarom werd ze in dit geval niet meegenomen in de analyse.

Een interessantere voor dit onderzoek is de **topografische kaart** van 1865-1880, opgesteld door het **Depôt de la Guerre**. Dit was de eerste officiële topografische kaart van België, gebaseerd op nieuwe, nauwkeurige topografische informatie en op de reeds bestaande primitieve kadasterplannen. Voor het West-Bellegoed komt de locatie van de boomgaard op deze kaart vrij goed overeen met die op de Popp-kaart. Langs de noordzijde is er ook een bomenrij te herkennen.¹⁰

De twee boomgaarden van de Popp-kaart staan in het rood getekend op de Ferrariskaart (aangepast overgenomen van Ferrariskaart, 1771-1778 via <https://www.geopunt.be>).

De twee boomgaarden van de Popp-kaart staan in het rood getekend op de topografische kaart van 1865-1880 (aangepast overgenomen van topografische kaart van het Krijgsdepot, 1865-1880).

De topokaart van 1865-1880, opgesteld door het Krijgsdepot, biedt een waardevolle aanvulling op de informatie uit de Popp-kaart. In veel gevallen komen die percelen overeen, maar hier en daar zijn duidelijke verschillen zichtbaar. De meerwaarde van de topokaart ligt in het feit dat ze niet perceelsgewijs is opgebouwd. Dat betekent dat boomgaarden niet beperkt zijn tot kadastrale perceelsgrenzen. De Popp-kaart vermeldt bijvoorbeeld niet of er binnen het erf van een boerderij fruitbomen stonden. De topokaart van 1865-1880 doet dat wel en biedt zo een genuanceerder beeld van het landschap.

Op basis van deze twee kaarten kunnen we de aangeduide percelen op de boomgaard opdelen in drie verschillende categorieën, die vertrekken vanuit het historisch kaartmateriaal. Deze typologie vormt een aanvulling op die van het Agentschap Onroerend Erfgoed (zie kadertekst):

- 1) **Alleenstaande boomgaard:** er is geen duidelijke connectie met bebouwing; het perceel ligt los van een hoeve of woning.
- 2) **Huisweide:** de boomgaard grenst aan het erf of vertoont een duidelijke connectie met bebouwing.
- 3) **Boerderijtuin:** De hoeve ligt binnen het perceel van de boomgaard. Er is een vermoeden dat er ook fruitbomen op het erf zelf stonden.

We kunnen deze typologie toepassen op alle boomgaarden binnen het grondgebied van Voormezele. Voor het West-Bellegoed zien we dat de twee boomgaardpercelen rond de hoeve liggen. Ze vallen dus onder de categorie huisweide. Uit de analyse blijkt dat huisweides het meest voorkwamen in het gebied. Boerderijtuinen waren ook aanwezig, maar in mindere mate. Alleenstaande boomgaarden waren eerder zeldzaam. Opvallend is dat de huisweides en boerentuinen doorgaans een kleinere oppervlakte hadden dan alleenstaande boomgaarden.

TYPE BOOMGAARD	AANTAL
Alleenstaande boomgaard	3
Huisweide	41
Boerderijtuin	18
Totaal	62

Aantallen boomgaardtypes voor Voormezele halverwege de negentiende eeuw.

De resultaten van het boomgaardonderzoek in Voormezele sluiten goed aan bij bevindingen uit andere regio's. Zo blijkt uit historisch onderzoek in het Haspengouwse Wellen dat alleenstaande boomgaarden ook daar een uitzondering vormden. Rond 1750 bevond ongeveer driekwart van de boomgaardpercelen zich in de directe omgeving van hoeve-woningen. Ook in andere streken, zoals de Voerstreek en het Pajottenland, zien we een gelijkaardig patroon. In de vroege negentiende eeuw lagen de meeste boomgaarden daar eveneens in de buurt van boerenwoningen.¹¹

Typologie van historische boomgaarden in Vlaanderen

In 2019 voerde het Agentschap Onroerend Erfgoed een onderzoek uit naar hoogstamfruitboomgaarden in Haspengouw en Voeren. Op basis van historische evoluties in fruitteelt en landschapsgebruik onderscheidde het Agentschap vier types boomgaarden waarin hoogstamfruitbomen groeiden. Deze typologie is bijzonder waardevol, omdat ze de historische evolutie van de fruitteelt en landschapselementen als uitgangspunten neemt. Je kan deze onderverdeling dus zeker ook hanteren bij jouw onderzoek.

1. Tot rond 1840 kwam het oudste type traditionele boomgaard voor vlakbij hoeves: de **fruitweide** of boerenboomgaard. De oppervlakte bedroeg meestal **minder dan 1 hectare**. Er groeiden **verschillende lokale fruitvariëteiten** en het **vee graasde** tussen de bomen. De boomgaard was daarom ook omringd met een veekeringshaag.
2. Vanaf de elfde eeuw kon je ommuurde **fruittuinen** terugvinden op kasteeldomeinen en nabij abdijen. Ze hadden een sterk **sierkarakter**, zeker vanaf de zestiende eeuw. Fruitbomen werden vaak geleid tegen muren (**laagstamteelt**), maar ook **hoogstammen** kwamen voor.
3. De weideboomgaarden ontstaan in de beginperiode van de commerciële fruitteelt en onderscheiden zich op twee manieren van de fruitweide. Ze hadden een **grotere oppervlakte** en lagen meestal **rond de dorpskom**. Er liep nog steeds vee rond, maar de bomen werden beter beschermd. Verder dacht men bij de aanplant beter na over **welk soort fruitbomen waar werden aangeplant**, met het oog op **commerciële doeleinden**.
4. Als uitloper van de fruittuinen ontstonden er tijdens de opkomst van de pomologische beweging in de achttiende en negentiende eeuw **verzamelboomgaarden**. Deze lagen meestal **buiten de muren** van kasteel- en abdijsdomeinen. Op dit soort boomgaard kweekten, verzamelden en bewaarden de pomologen van toen **uiteenlopende fruitrassen**.

Meer lezen?
A. Kinnaer, *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering, Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019), p 15-20.*

¹⁰ Depôt de la Guerre, *Topografische kaart van België, 1865-1880, geraadpleegd via GIS-laag. Deze laag is nergens openbaar te consulteren; enkel mensen/instellingen die de kaart aankopen bij het NGI kunnen die consulteren. Deze laag hebben we kunnen raadplegen via het Regionaal Landschap Westhoek.*

¹¹ Niesten en Segers, *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*, 21-22.

Kaarten kunnen ons dus heel wat leren over het landschap van vroeger. De meest betrouwbare inzichten ontstaan door verschillende kaarten met elkaar te combineren. Het gebruik van de twee kaarten brengt een extra voordeel met zich mee. Door de aangeduide percelen van de Popp-kaart met de topokaart van het Krijgsdepot te vergelijken, zijn we in staat een genuanceerder beeld van de historische boomgaarden te krijgen. Een goed voorbeeld is perceel nr. 181 in sectie C op de Popp-kaart van Voormezele. Op het eerste gezicht lijkt dit een typische alleenstaande boomgaard: een perceel dat grotendeels beplant was met fruitbomen. Maar wanneer we ditzelfde perceel bekijken op de topokaart van het Krijgsdepot van 1865-1880, krijgen we een ander beeld. Daar blijkt het perceel vooral uit weiland te bestaan, vermoedelijk omgeven door fruitbomen. Ook het aangrenzende weiland lijkt op een gelijkaardige manier door fruitbomen te zijn afgebakend. Door beide kaarten samen te analyseren, kunnen we dus een realistischer beeld vormen van hoe boomgaarden er in werkelijkheid uitzagen.

Als we opnieuw naar het West-Bellegoed kijken, kunnen we de boomgaard ook in kaart brengen voor een latere periode. Op de topografische kaart van 1969 is er van de boomgaard echter geen spoor meer te bekennen.¹² Daarvoor zijn twee mogelijke verklaringen. Ten eerste toont deze kaart de naoorlogse situatie. Het geweld van de Eerste Wereldoorlog veegde veel boomgaarden van de kaart in de Zuidelijke Westhoek. Hoofdstuk 4 van deze gids gaat dieper in op deze verwoesting, maar belicht ook de heraanleg van fruitboomgaarden in de regio. De kans bestaat dat de boomgaard van het West-Bellegoed niet werd hersteld na de oorlog en daarom niet meer zichtbaar is op de kaart van 1969.

Anderzijds bestond de kans dat de boomgaard terug werd aangelegd, maar ergens doorheen de tijd is verdwenen. Een tweede verklaring kan liggen in het beleid van de jaren '60. In die periode voerde de Belgische overheid rooipremies in: 300 Belgische frank per omgehakte hoogstamfruitboom.

Deze maatregel moest de overgang naar laagstamteelt stimuleren, die als kwalitatiever en economisch rendabeler werd beschouwd. Hoewel de premies vooral gericht waren op professionele fruittelers, daalde het totale fruitareaal aanzienlijk.¹³ In Voormezele zijn op de topokaart van 1969 nog slechts acht kleine hoogstamboomgaarden te zien, tegenover de 62 boomgaardpercelen op de Popp-kaart van 1842-1851.

De afname van boomgaarden begon overigens al in de jaren '50, Onder invloed van factoren zoals concurrentie met ingevoerd fruit, een tekort aan plukkers en verwaarlozing van bestaande boomgaarden.¹⁴ Het is dus goed mogelijk dat de boomgaard van het West-Bellegoed geleidelijk verdween door verval of werd gerooid.

Op luchtfoto's van 1971 is te zien dat het grote boomgaardperceel is vervangen door akkerland.¹⁵ Het kleinere perceel wordt nog omringd door bomen, met verspreid nog enkele andere bomen op de grond.

1.4 Aan de slag met QGIS

De analyse van het West-Bellegoed vertrok vanuit een achttiende-eeuws grondplan uit een kaartenboek in het stadsarchief van Ieper. Dat werd aangevuld met diverse historische kaarten, zoals de Ferrariskaart, de Popp-kaart en de topokaart van 1865-1880. Hoewel dit op het eerste zicht erg tijdrovend lijkt, kan je dit soort onderzoek veel efficiënter uitvoeren met behulp van QGIS.

Wat is QGIS?

QGIS is een open source geografisch informatiesysteem (GIS) waarmee je geografische informatie kan raadplegen, bewerken en analyseren. Je kan er zowel hedendaagse als historische kaarten in laden en ze over elkaar leggen om veranderingen in het landschap te visualiseren. Daarnaast kan je data koppelen aan de kaarten, zoals onder meer de gegevens die te vinden zijn op kadastrale leggers. Die info kan je ook visualiseren door bijvoorbeeld specifieke percelen te markeren.

In het kader van dit onderzoek is QGIS voornamelijk een manier om onze bevindingen te visualiseren op een kaartje en te vergelijken met ander kaartmateriaal. QGIS kan je downloaden op de website van het programma zelf.

Hoe vind ik (historische) kaarten?

Wanneer je een nieuw project start in QGIS, kom je terecht op een leeg tabblad. Om de zoektocht naar historische boomgaarden te starten, moet je eerst de datasets van historische kaarten importeren. Voor de analyse van het West-Bellegoed werden deze kaarten gebruikt:

- Via de Raadpleegdienst voor historische cartografie krijg je snel toegang tot de Ferrariskaart en Popp-kaarten.
- Het historisch landgebruik en de landgebruiksveranderingen voor de periode van 1778-2022 zijn digitaal raadpleegbaar. Daar kan je specifiek de data voor boomgaarden terugvinden.
- Luchtfoto's van 1971 zijn ook waardevol om te gebruiken bij je onderzoek.

Daarnaast kan je ook de hedendaagse kaart importeren. Zowel satellietbeelden als Open Street View zijn handig om bij de hand te hebben.

Waar vind ik de kadastrale informatie?

Met enkel de Popp-kaarten ben je niet veel. Je hebt de kadastrale leggers nodig om deze te kunnen interpreteren. Die kadastergegevens kan je op twee manieren terugvinden:

- 1) De fysieke kadastrale Popp-leggers worden bewaard in het Rijksarchief. In gemeentearchieven kan je kopieën terugvinden. Daarnaast zijn de primitieve kadasterplannen vaak ook te raadplegen via Agatha, de zoek-website van het Rijksarchief
- 2) 'West-Vlaanderen verpoppt', een project van Heemkunde West-Vlaanderen, maakt de kadastrale leggers nu digitaal raadpleegbaar. Dit onderzoek maakt dan ook dankbaar gebruik van deze datasets. In Excel-bestanden kan je razendsnel boomgaardpercelen opzoeken. Wie gebruik wil maken van de datasets, kan een kijkje nemen op de website van het project.

Tip

De plug-in 'Geopunt4Qgis' is een handig hulpmiddel voor het onderzoek met deze historische kaarten. Via deze tool kan je niet alleen heel snel kaarten toevoegen, maar ook de percelen op de kadastrale leggers opzoeken. Dat doe je via de actie 'Zoeken naar perceel'.

Voor een gedetailleerde stap-voor-stap handleiding bij de opzet van het programma en nog meer handige QGIS-tips kan je een kijkje nemen op de website van Histories. Daar leer je ook hoe je percelen intekent om je eigen overzicht van boomgaardpercelen te maken.

Een alleenstaande boomgaard op de topokaart van 1865-1880, wellicht een stuk grasland omgeven door fruitbomen in Voormezele (aangepast overgenomen van topografische kaart van het Krijgsdepot, 1865-1880).

West-Bellegoed gezien vanuit de lucht in 1971. De boomgaarden zijn inmiddels verdwenen (aangepast overgenomen van orthofotomozaïek Vlaanderen, 1971).

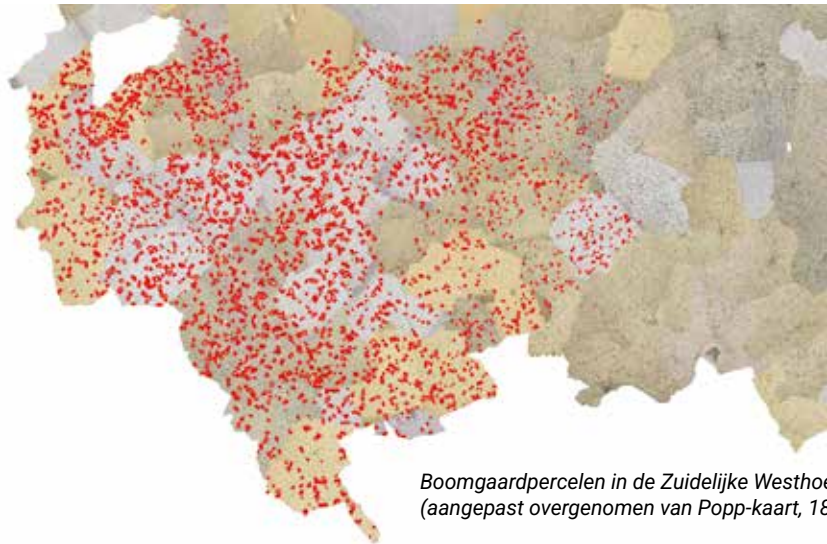
¹² Hiervoor gebruikten we niet de kaart zelf, maar een GIS-laag waarop enkel de boomgaarden op staan aangeduid. Geraadpleegd via Geopunt, <https://www.vlaanderen.be/datavindplaats/catalogus/digitalisatie-historisch-landgebruik-en-landgebruiksveranderingen-in-vlaanderen-1778-2022>.

¹³ Krista Caimo, 'Van fruitweides tot intensieve teelt', 2013, <https://cagnet.be/page/fruiteelt-fruitweides>.

¹⁴ Krista Caimo, 'De Belgische fruitsector in kaart gebracht', 2013, <https://cagnet.be/page/fruiteelt-belgische-fruitsector>.

¹⁵ Agentschap Digitaal Vlaanderen, Orthofotomozaïek Vlaanderen 1971, panchromatisch, zomer 1971, geraadpleegd via WMS-dienst, <https://data.vlaanderen.be> op 1 juli 2025.

1.5 De Zuidelijke Westhoek (fr)uitgemeten!

Boomgaardpercelen in de Zuidelijke Westhoek aangeduid op de Popp-kaart (aangepast overgenomen van Popp-kaart, 1842-1879 via <https://www.geopunt.be>).

CO₂, nam de hele regio van de Zuidelijke Westhoek onder de loep. De historische oefening, zoals die werd beschreven voor Voormezele, werd uitgevoerd voor de gehele streek. Op basis van de Popp-kaarten en kadastrale leggers zijn alle boomgaardpercelen voor die periode in kaart gebracht. Dat geeft ons enkele inzichten over het landschap van vroeger. Daaruit blijkt dat fruitboomgaarden vaak voorkomende landschapselementen waren in de regio.

Poperinge steekt er samen met haar deelgemeenten met kop en schouders bovenuit. In totaal zijn er 1107 boomgaardpercelen teruggevonden op dit grondgebied. Samengeteld komt dat neer op 1264,49 hectare. Daar is een grote variëteit op vlak van boomgaarden-typen terug te vinden.

De cijfers zelf kan je ook op zichzelf interpreteren, zonder de kaarten er bij te moeten nemen. Zeker op lokaal niveau kan dat interessant zijn. Neem nu bijvoorbeeld de gemeente Boezinge, die 77 boomgaardpercelen telde met een totale boomgaardoppervlakte van 160,27 ha. Wanneer het aantal percelen kleiner is dan de oppervlakte, zoals hier het geval was, zal je vaker grotere percelen aantreffen in dat gebied. Als het aantal percelen hoger is dan de oppervlakte, dan zal je eerder kleinere percelen terugvinden.

Met de resultaten van het onderzoek kunnen we per gemeente de reken-som maken om te ontdekken wat het aandeel is van de boomgaardpercelen op de totale oppervlakte. Met die 'fruitigheidscoëfficiënt' is het mogelijk om gemeenten met elkaar te vergelijken.

GEMEENTE	TOT. # PERCELEN	TOT. OPPERVLAKTE (IN HA)
Poperinge	1107	1264,49
Heuvelland	671	642,65
Mesen	15	16,39
Ieper	778	986,09
Zonnebeke	506	181,92
Vleteren	319	189,95
Langemark-Poelkapelle	528	398,75

Overzicht van aantal en grootte van boomgaardpercelen van gemeenten binnen de CO₂-regio halverwege de negentiende eeuw.

Wist je dat...

De Zuidelijke Westhoek ongeveer 3924 boomgaardpercelen telde in de negentiende eeuw? Dat was goed voor zo'n 3680,24 hectare (36,8 km²) aan fruitbomen! Dat bedraagt zo'n 7,27% van de hedendaagse oppervlakte van de streek.

Met 13,16% voor Vlamertinge en 13,71% voor Loker liggen de derde en tweede plaats niet ver van elkaar in deze top drie. De meest fruitige gemeente voor deze periode blijkt Krombeke te zijn met 16%. Zo zie je maar dat de fruitboomgaard wel degelijk een onderdeel was van het vroegere landschap in de Zuidelijke Westhoek!

Het Regionaal Landschap Westhoek en IOED Hydra hebben deze methode ook toegepast op de Noordelijke Westhoek. Uit het onderzoek bleek dat Alveringem de fruitigste gemeente was, met een 'fruitigheidscoëfficiënt' van 8%. Meer resultaten kan je ontdekken op de projectpagina van Fruitig Erfgoed op de website van het Regionaal Landschap Westhoek.

Wist je dat...

De drie 'fruitigste' gemeenten in de negentiende-eeuwse Zuidelijke Westhoek Krombeke, Loker en Vlamertinge waren? Voor de Noordelijke Westhoek lag de situatie anders. In de poldergebieden kwamen vrijwel geen boomgaarden voor en ook aan de kust werden er weinig fruitbomen teruggevonden. De 'fruitigste' gemeente in dat gebied was Alveringem.

1.6 Boerenboomgaarden in andere bronnen

Naast de reeds gebruikte historische bronnen zijn er nog tal van andere die je kan raadplegen. Hieronder vind je een opsomming van allerlei soorten historisch materiaal waarmee je nog aan de slag kan gaan binnen dit onderzoeksthema.

Ingekleurde kaart van een hoeve met boomgaarden in Vladslo, 1767.¹⁷

1) Landbouwtellingen (Zie p. 43)
Landbouwtellingen werden regelmatig gedaan doorheen de negentiende en twintigste eeuw. Ze bevatten gegevens over onder andere de oppervlakte landbouwgrond en hoe die werd gebruikt. In de tellingen van 1846 zijn ook voor Mesen gegevens beschikbaar. Daar staat er neergeschreven dat de kleine stad zo'n 52 hectare aan boomgaarden telde.¹⁶ Dat is een vrij grote toename gezien de kleine oppervlakte van de stad en de kleine 17 hectare die werden teruggevonden in de kadastrale gegevens. Bovendien werd onder de tabel 'productions' fruit vermeld als enige opgeleverd product, wat aangeeft dat de term 'boomgaard' hier ondertussen al als 'fruitboomgaard' werd begrepen. Verder werd de opbrengst van het fruit niet uitgedrukt in 'kilogram', maar in 'franc'. Dat wijst er wellicht op dat fruit hier al voor commerciële doeleinden werd voorzien.

WAAR TE VINDEN?

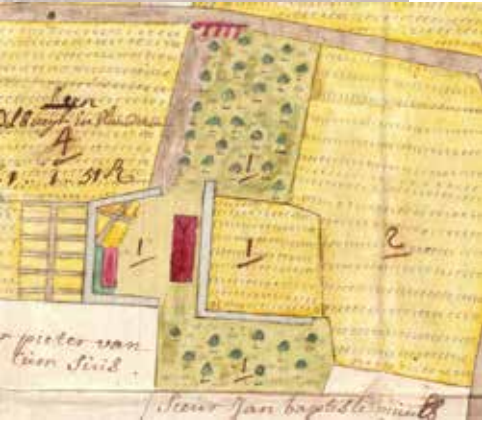
Dankzij het project Belgische Historische Tellingen zijn de fysieke bronnen digitaal raadpleegbaar.

2) Kaarten en plannen (Zie p. 27)
Dit hoofdstuk ving aan met een terrierplan van het West-Bellegoed in Voormezele. Een terrierboek bevat onder andere een opsomming en beschrijving van de gronden die in het bezit waren van een instituut of heerlijkheid. Het was een manier om zaken zoals de lasten en verplichtingen vast te leggen van de personen die de gronden gebruikten. Het Bellegodshuis was in eerste instantie een liefdadigheidsinstelling voor armen en zieken, maar was verder ook grootgrondbezitter door de vele schenkingen die het kreeg.

De hoeve in Voormezele was een van de vele pachtboerderijen die behoorden tot het omvangrijk grondbezit van het godshuis.

Daarnaast zijn er voor de vroegmoderne periode nog gelijkaardige kaarten te vinden. Deze achttiende-eeuwse handgetekende en ingekleurde kaart, afkomstig uit een topografische atlas, is een voorbeeld daarvan.¹⁷ Daarop staat een hoeve met bijhorende landerijen op aangeduid, waaronder ook een boomgaard.

Detail van boomgaarden rond de hoeve in Vladslo, 1767.

¹⁶ Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général (Bruxelles: Publié par le Ministre de l'Intérieur, 1850), p. 239. Geraadpleegd via KU Leuven Bibliotheken, <https://bib.kuleuven.be/ebib/project-belgische-historische-tellingen>, op 2 juli 2025.

¹⁷ Topografische atlas (plannen en kaarten), C08/1152, "Handgetekende en ingekleurde kaart van een hoeve en landerijen in Vladslo (deels in Beerst)", juli 1767, Stadsarchief Ieper.

WAAR TE VINDEN?

Dergelijke kaartenboeken of terriers werden opgesteld om een overzicht te krijgen van het onroerend bezit van kerkelijke instellingen of adellijke families. In **gemeente- of stadsarchieven** kan je zo'n kaarten terugvinden binnen de archieven die toebehoren aan godshuizen. Meestal behoren die toe aan het oude archief van het OCMW.

Het Rijksarchief beschikt over een grote kaartencollectie. Een groot deel is gedigitaliseerd en kan online geraadpleegd worden via Agatha.

Een deel van die cartografische collectie is ook beschikbaar op de website Cartesius. Daar kan je ook nog heel wat andere kaarten en luchtfoto's terugvinden.

Tip

Veel hoeves zijn terug te vinden op de Inventaris Onroerend Erfgoed omdat ze erfgoedwaarde hebben. Daarin vind je meestal een uitgebreide geschiedenis van de hoeve met soms een vermelding van een boomgaard.

3) Fotomateriaal en prentbriefkaarten (Zie p. 26, 41, 52)

Foto's en prentbriefkaarten vormen een volwaardige historische bron, aangezien ze ook iets zeggen over het verleden. Voor de negentiende en twintigste eeuw kunnen ze geschreven bronnen aanvullen, maar zeker ook iets tonen dat je in geen enkele andere bron kan opsporen. Fruitboomgaarden vormden meestal wel niet het onderwerp van deze bronnen. Ze vormden bijvoorbeeld vaak de achtergrond in een groepsfoto. Ook op foto's van hoeves kan je ze terugvinden of bredere landschappen. Zo kan je bijvoorbeeld zien hoe zo'n boerenboomgaard er uitzag (foto 1) of kan je de locatie van een intussen verdwenen hoeve met fruitbomen ontdekken (foto 2).¹⁸⁻¹⁹

WAAR TE VINDEN?

Veel foto's en prentbriefkaarten bevinden zich nog altijd in persoonlijke of familiearchieven. Verder kan je ook op de website van Westhoek verbeeldt verschillende fruitgerelateerde zoektermen ('boomgaard', 'fruitboom', 'appel',...) ingeven om foto's te vinden. Bovendien worden de foto's daar ook voorzien van extra informatie en gegevens. De collectie prentbriefkaarten van het stadsarchief van Ieper beschrijft onder andere de afbeeldingen en bijhorende teksten. Veel van het materiaal dateert van na 1914, maar hier en daar kunnen er stukken zijn die de regio en fruitboomgaarden in zijn vooroorlogse toestand tonen.

4) Kranten (Zie p. 33, 44, 52)

Voor de negentiende en twintigste eeuw vormen kranten een uitstekende historische bron omdat ze inzicht geven in wat mensen belangrijk vonden op een specifiek tijdstip in het verleden. Dat gaat niet alleen over grote economische of politieke gebeurtenissen, maar ook over het dagelijks leven en cultuur. Advertenties geven bijvoorbeeld informatie over welke producten of diensten er beschikbaar en populair waren. Zo zijn er hier en daar advertenties te vinden voor de verkoop van (hoeve)woningen met fruitbomen. Voor deze krant en periode werd ook alle kadasterinformatie in de artikeltjes vermeld, wat het gemakkelijk maakt de locatie te traceren op historische kaarten. In de Poperingheenaar van 6 december 1931 was er bijvoorbeeld een advertentie van zo'n woonhuis met fruitbomen te vinden.²⁰

WAAR TE VINDEN?

Op de website van Historische kranten kan je de kranten uit regio Ieper, Poperinge, Diksmuide en Veurne tot en met 1950 digitaal doorbladeren. Hou er wel rekening mee dat kranten jonger dan 70 jaar niet via de website geraadpleegd kunnen worden. Onderzoekers kunnen die wel digitaal bekijken in de bibliotheken van de Westhoek.

Foto 1:
Een boerenboomgaard in Bovekerke (Koekelare).
Dieren lopen tussen de fruitbomen op het erf.¹⁸

Foto 2:
Deze hoeve met bijhorende fruitbomen in Kortemark
verdween als gevolg van de aanleg van de N35.¹⁹

Foto 3:
Aankondiging in de Poperingheenaar van 6 december
1931 van de verkoop van een woonhuis met enkele
fruitbomen nabij.²⁰

¹⁸ "Bovekerke: dieren voederen", foto, 1946, HEU015501084, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

¹⁹ "Kortemark: verdwenen hoeve", foto, 1960-1979, HEU023516820, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

²⁰ "Notariële verkoopen", De Poperingheenaar, 6 december 1931, 6.

5) Kunstwerken en tekeningen (Zie p. 34)

Kunstenaars maakten studies van landschappen om een compositie te plannen en om hun techniek te oefenen. Veel van die schetsen werden niet bewaard, aangezien ze vaak dienden als kladversie voor een definitief kunstwerk. Meestal vormden boomgaarden niet het hoofdonderwerp van deze (klad)tekeningen en kunstwerken en moeten ze in de achtergrond gezocht worden. De schets hierboven van een boerderij is daar een voorbeeld van.²¹

Maurice Langaskens maakte een studie van een boerderij met een boomgaard in de voorgrond.

WAAR TE VINDEN?

Je kan in de collecties van (kunst) musea snuisteren om dit soort bronnen op te sporen. Veel musea stellen hun collectie online beschikbaar via collectiedatabanken. De kunstcollecties van bijvoorbeeld het Yper Museum en Merghelynck Museum zijn beschikbaar via de website van Ieperse Collecties. Je kan ook een kijkje nemen op de databank van het KIK (Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium) om kunstwerken op te sporen.

6) Register van halmen en verkoopregisters

Voor Poperinge kan je sommige percelen tot de zestiende eeuw nagaan via het register van halmen. Dat is een soort verkoopregister van onroerende goederen, die chronologisch geordend zijn volgens vaste verkoopdagen. Daarin vind je informatie terug over onder andere de aard van stukken grond, de koper, verkoper en ligging. Dankzij de beschrijving van de gronden, kunnen we verdwenen boomgaarden opsporen.

Op een verkoopakte van 12 juni 1559 in het register van de halmen ontdekten we bijvoorbeeld de vermelding van een pand 'Het Gouden Leeuwken'. Een zekere Jores vanden Doene kocht het pand, gelegen aan de Grote Markt van Poperinge. Op de akte staat dat hij het gebouw en 'de helft van de erffe ende cathelen van een boemgaerdeken over

de beeke' koopt van een familielid.²² Het erf van Het Gouden Leeuwke liep achterwaarts uit tot over een beek. Daar moet een boomgaard hebben gestaan, die 'beplant ende bestoopt es'. Wellicht ging het om een haag rond de boomgaard die gevlochten (bestopt) was.

In de halmen van 1607 vinden we op de akte van 17 december 1607 zelfs meer gedetailleerde informatie over de bomen die op een niet nader bepaald stuk grond stonden. Daarin was er sprake van een hofstede waarvan de hagen en de dreef beplant waren 'met veele schone boomen onder iepen ende esschen, hondert ende diere abeelen, popelieren ende wulgen ijc xlvj (46) appelboomen, peereboomen, prumelaers ende keersselaers'.²³ Dit soort gedetailleerde informatie is echter vrij zeldzaam en het is lastig om te weten te komen waar deze hoeve precies lag.

WAAR TE VINDEN?

De registers van de halmen zijn te raadplegen in het intergemeentelijk archief van Poperinge en Vleteren. Verkoopregisters van andere gebieden worden ofwel in de gemeente- of stadsarchieven ofwel in het Rijksarchief bewaard.

7) Renteboeken

Renteboeken zijn administratieve bronnen waarin de inkomsten van renten op leningen en onroerend goed werden vastgelegd. De oudste stammen uit de veertiende eeuw, maar het zijn vooral de renteboeken uit de vijftiende en zestiende eeuw die de meeste informatie over gronden bevatten. Net zoals in de verkoopsregisters worden er huizen en gronden, inclusief boomgaarden, beschreven. Er was steeds een stuk onroerend goed geregistreerd als onderpand in deze documenten.

Zo werd op 26 maart 1596 vastgelegd dat Guillaume De Vos jaarlijks een bepaald bedrag 'erfelicke losrente' zou moeten betalen aan Loys vande Goesteene en zijn echtgenote Willemyne. Daarbij gaf hij 'een huus, schure stallen, boomgaerd opgaende ende draeghende boomen - groen ende drooghe cateilen op de Watousstraete' als onderpand.²⁴

In een andere akte met datum 12 oktober 1637 staat te lezen dat Guislein Quaghebeur een boerderij kocht in de Bethunestraat. Meer specifiek kwamen 'thuus ende keete medegaende midshaders d'opgaende ende fruutdraeghende ende andere boomen daerop staende' in zijn bezit.²⁵ De 'opgaende' bomen waren de bomen die men liet uitgroeien, de fruitdragen- de waren de fruitbomen en de 'andere' bomen waren de knotbomen – meestal wilgen langs de beek, maar ook andere bomen werden geknot.

In 1637 koopt Guislein Quaghebeur een hofstede met enkele omliggende fruitbomen.²⁵

Daarnaast worden boomgaarden en fruitbomen vaak vermeld bij de beschrijving van buurhuizen. Dat deed men waarschijnlijk om de grenzen van de gronden af te bakenen.

WAAR TE VINDEN?

Bewaarde renteboeken kan je meestal vinden in stadsarchieven of in het Rijksarchief.

Tip

Moeite met dit lastig zeven- tiende-eeuws handschrift te ontcijferen? Er bestaan allerlei handige websites om je hierbij te helpen. Op de website van Wat Staat Daer kan je je paleografische vaardigheden bijschaven. Via Transkribus kan je met AI een voorzet laten maken van de ontcijferde tekst, waarna je zelf nauwkeuriger kan transcriberen.

8) Staten van goed

Een staat van goed of boedelbeschrijving is een geschreven document dat vanaf de veertiende tot en met de achttiende eeuw werd opgesteld. Het is onder andere een opsomming van roerende en onroerende goederen van een persoon.

Dit werd gedaan om te verzekeren dat de verdeling van de erfenis onder de minderjarige erfgenamen correct verliep wanneer een persoon overleed. Vervolgens kreeg de voogd de verantwoordelijkheid om de erfenis goed te beheren tot de erfgenaam meerjarig was.

Ook bij deze bron kan je de beschrijving van het stuk grond van een hofstede bestuderen om te ontdekken of er een boomgaard aanwezig was. In een boedelbeschrijving van 1721 worden de bezittingen van Cornelis Dekeirle beschreven. Hij liet een hofstede na in Langemark. Daarvan valt er te lezen dat er 'eenighe jonghe keirselaerkens, twee peirreboomen ende ander fruijtboomkens' op de grond stonden nabij de hoeve.²⁶

Zo'n gedetailleerde informatie komt echter niet vaak voor in de staten van goed. Meestal gaat het enkel over een 'hofstede ende boomgaarden aldaer' of grond met 'alle opgaende ende fruyttraeghende boomen daeropstaende'.²⁷

WAAR TE VINDEN?

De meeste staten van goed worden bewaard in stadsarchieven of in het Rijksarchief.

²¹ Maurice Langaskens, Studie van boerderij, z.d., aquarelverf en potlood op papier, In Flanders Field Museum, IFF 000568.

²² Register van halmen, SAP364, "Akte van verkoop tussen Jores vanden Doene en Dierick vanden Doene", 12 juni 1559, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

²³ Register van halmen, SAP367, "Akte van verkoop tussen Jaecques van Renynghe en Caerle vander Doene", 17 december 1607, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

²⁴ Register van renten, SAP395, "Renteovereenkomst tussen Guillaume De Vos en Loys vande Goesteene", 26 maart 1596, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

²⁵ Register van renten, SAP398, "Renteovereenkomst tussen Guislein Quaghebeur en Lodewijk Meerland", 12 oktober 1637, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

²⁶ Kassellrij Ieper. Staten van Goed, INV 592, nr. 706, "Staat van goed Dekeirle Cornelis", september 1721, Rijksarchief Brugge.

²⁷ Kassellrij Ieper. Staten van Goed, INV 592, nr. 974, "Staat van goed Dedeurwaerdere Jan", september 1721, Rijksarchief Brugge.

9) Weesregisters

Aansluitend bij de staten van goed zijn de 'registers van wezerie'. Deze twee bronnen waren vaak kopieën van elkaar of bevatten ten minste dezelfde informatie. Weeshuizen, stedelijke autoriteiten of andere zorginstellingen hielden registers bij die gegevens bevatten over hun wezen. Op de aktes in deze registers staan opgaven van de eigendommen van minderjarige wezen bij het overlijden van hun moeder of vader. De vermelding van een boomgaard is vrij zeldzaam. In het oudste weesregister van Poperinge vinden we een akte terug met datum 27 maart 1505. Daarin staat het patrimonium van de vader van Jan Baert beschreven. De vader zou een erfgrond onder de schuur, boomgaard en woning, behorende tot 'de Marle' nagelaten hebben.²⁸

WAAR TE VINDEN?

Weesregisters zijn meestal raadpleegbaar in gemeente- en stadsarchieven of het Rijksarchief.

10) Costumen

Het gewoonterecht of de costumiere rechten van een bepaald gebied werden vanaf de middeleeuwen tot in de vroegmoderne periode vaak schriftelijk vastgelegd in een document: de costume. In dit document worden allerlei rechten neergeschreven die van generatie op generatie mondeling werden overgeleverd en algemeen geaccepteerd zijn. De costumen konden om die reden dan ook regionaal sterk variëren.

De costumen van de stad Poperinge geven ons een idee van hoe men in die tijd omging met fruitbomen op verpachte gronden. Onder artikel IX van titel VI 'Van hueren, pachten ende cheynsen' staat het volgende:

'De selve pachters en vermoghen gheen opgaende boomen te planten

dan met consent van den grondenaer, ende aengaende de fruytdraghende boomen die by de pachters gheplant werden, wesende oorboor ten goede, sullen ten expireren van haeren pacht, by den grondenaer overghenomen zijn by prisie.'²⁹

Als de pachter besloot fruitbomen te planten op de grond die hij huurde, moest hij daarvoor eerst toestemming vragen aan de verhuurder. Als de fruitbomen in goede staat waren bij het aflopen van de pacht, zouden die worden overgenomen door de verhuurder tegen een geschatte waarde.

Deze bron kunnen we linken aan een eerder benoemde bron. De uitvoering van dit gewoonterecht in de praktijk vinden we terug in renteakte van 1611.³⁰ De pachter, Jan de Ruelles, verbond zich er toe om een stuk grasland te huren in de 'Eduwaerthouck' binnen de jurisdictie, aan de leperstraat. Het contract verplichtte hem er toe om binnen het eerste jaar een huis te bouwen op de grond. Binnen de drie jaar moest hij het perceel beplanten met honderd fruitbomen van allerlei soorten en deze in stand houden tot het einde van de pacht, ten bate van de eigenaar. Het contract zelf vermeldt niet welke soorten dat precies moesten zijn.

Onder artikel XXII van titel XIII 'Van onderjaerighe kinderen, vooghden ende curateurs' staat ook:

'De vooghden en vermoghen gheen leenen, erfve, huysingen, renten, noch oock eenighe opgaende ofte fruytdraghende boomen, te vercoopen, belasten, verlaeghen, ofte anderssins veralieneren, ofte vercrancken, dan met consente ende octroye vande voornoemde oppervooght ende schepenen, die sulck consent sullen moghen gheven niet alleenlijck als 'tselve noodtsaeckelijck is, maer oock als 't selve by oppervooght ende schepenen gejugiert wort proffijtelick ende beter ghedaen dan ghelaten.'³¹

Voogden krijgen vaak ook tijdelijk zeggenschap over de bezittingen van de persoon in wiens naam ze optraden. Deze personen mochten onder andere geen fruitbomen verkopen, met schulden belasten, in waarde verminderen, juridisch overdragen of schaden, tenzij de lokale gezagsdragers daarmee instemden.

Dat de costumen fruitbomen expliciet benoemden, wijst niet alleen op de aanwezigheid ervan in het landschap. Uit deze artikelen blijkt dat de bomen wel degelijk een belang hadden en op waarde werden geschat, lang voor het ontstaan van het primitief kadaster.

WAAR TE VINDEN?

De costumen zijn vaak te vinden in stadsarchieven.

11) Wetten

In het register van wetten en subalterne wetten vinden we bovendien ook verwijzingen naar fruitbomen in de streek. Jaarlijks vond er een vernieuwing van de lokale wetten plaats en die werden vastgelegd op papier. Voor de periode tussen 1609 en 1633 vinden we voor Poperinge een declaratie terug 'van de boomen groeiende ten proffyte vande stede.' Daar staan voornamelijk populieren en wilgen in opgesomd. Toch vinden we een vermelding van 'Twyntich fruutboomen onder kerse- appel en kriekeboomen' rond een woning op een smalle strook land op de westoever van de Poperingevaart.³²

WAAR TE VINDEN?

Registers van wetten zijn meestal te vinden in stadsarchieven.

Snel aan de slag

Dit hoofdstuk over hoogstamboomgaarden en boerderijen vertrok vanuit een achttiende-eeuws grondplan van het West-Bellegoed in Voormezele. De evolutie van de aangeduide boomgaarden op dat plan werd aan de hand van verschillende andere historische kaarten (o.a. Ferrariskaart en Popp-kaart) geïllustreerd. Vanuit dat kaartmateriaal werd een onderscheid gemaakt tussen drie verschillende types hoogstamboomgaarden: alleenstaande boomgaarden, huisweides en boerderijtuinen. Na een toepassing van die typologie op de boomgaardpercelen op de Popp-kaart van Voormezele, concludeerden we dat huisweides het vaakst voorkwamen op dat grondgebied.

Niet alleen de boomgaardpercelen van Voormezele, maar die van de gehele Zuidelijke Westhoek werden aangeduid op de Popp-kaart. Zo ontdekten we onder andere dat de Zuidelijke Westhoek ongeveer 3924 boomgaardpercelen telde in de negentiende eeuw, wat was goed voor zo'n 3680,24 hectare (36,8 km²) aan fruitbomen. Aan de hand van het programma QGIS waren we in staat deze gegevens te visualiseren.

Hoewel CO₂ de historische boomgaarden in de volledige Zuidelijke Westhoek op de Popp-kaart letterlijk en figuurlijk op de kaart heeft gezet, is het werk nog niet af. Om te beginnen kan de nieuwe typologie toegepast worden op iedere gemeente in de regio. Op die manier zouden we op lokaal vlak een veel concreter beeld krijgen van de boomgaardsituatie in de eerste helft van de negentiende eeuw.

Aan de hand van de kadastrale leggers kan je ook nagaan wie de eigenaar van een bepaald boomgaardperceel was. Op die manier kan je het dan ook linken aan familiegeschiedenis en bijvoorbeeld ontdekken wie van je verwanten fruitliefhebbers waren! Dat verhaal zou je eventueel kunnen verrijken met bronnen die je kan terugvinden in een notarieel archief. Dit soort archief hebben we zelf niet meer kunnen opsporen en doorzoeken, maar de kans bestaat dat ook daar waardevolle informatie te vinden is.

Zo kan je misschien aan de hand van onder andere bouwplannen en grond-aankopen het gebruik van land (en boomgaarden) verder ontdekken. Zo maak je lokale en regionale geschiedenis net dat tikkeltje fruitiger.

Na deze uitgebreide analyse volgde een opsomming van ander bronmateriaal dat handig kan zijn bij dit onderzoeksthema, gevolgd door hun vindlocatie:

- Landbouwtellingen (p. 15)
- Kaarten en plannen (p. 15)
- Fotomateriaal en prentbriefkaarten (p. 16)
- Kranten (p. 16)
- Kunstwerken en tekeningen (p. 18)
- Register van halmen en verkoopregisters (p. 18)
- Renteboeken (p. 19)
- Staten van goed (p. 19)
- Weesregisters (p. 20)
- Costumen (p. 20)
- Wetten (p. 20)

²⁸ Register van de wezerie, SAP320, "Beschrijving van het bezit van Jan Baert", 27 maart 1505, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

²⁹ Register van de Costumen ende usantiën van Poperinghe (1621), Plakkaatboeken van Vlaanderen, SAP461.3, 29, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

³⁰ Register van renten, SAP396, "Renteovereenkomst tussen Jan de Ruelles en Loys Makeblyde", 26 maart 1596, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

³¹ Register van de Costumen ende usantiën van Poperinghe (1621), Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren, Plakkaatboeken van Vlaanderen, SAP461.3, 92-93.

³² Register van wetten en subalterne wetten, SAP435, "Declaratie van de boomen groeiende ten proffyte vande stede", fol. 142^r, 1609-1633, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

HOOGSTAM FRUITBOOM GAARDEN en kastelen en abdijen

2.1 Plukken in kasteeltuinen

*'Om naar school te gaan kwamen wij aan het kasteel voorbij. Jozef trok er altijd appels en peren over de hoge muur. Michel moest [onder de] perenboom staan, Jozef moest in zijn handen staan en ik moest met mijn schortje gereed staan om het fruit te vangen. Jozef was de man om fruit bij te halen. Maar dat mocht ik natuurlijk niet zeggen thuis. Het fruit mochten we zeker niet meenemen naar huis. 't Zou wel geweest zijn. Thuis mochten we geen fruit trekken. Ze zouden dus zeker gevraagd hebben waar we het gehaald hadden. Dus: opeten.'*³³

Herinneringen ophalen over de jeugd-jaren kan soms leiden tot verrassende feiten. In haar relaas over het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, die ze als kind had meegemaakt, vertelde Angèle over haar leven als schoolgaand meisje in Reninge. Daaruit bleek dat ze af en toe met haar broers stiekem fruit plukte dat over de kasteelmuur hing. Het kasteel in kwestie was hoogstwaarschijnlijk **Kasteel Vilain**, een kasteel vlak in het dorpscentrum. Ten noorden van het gebouw was er een **beboomde kasteeltuin**, die door een hoge tuinquinmuur werd afgesloten van de straat.³⁴ Net niet hoog genoeg om Angèle en haar broers ervan te weerhouden te smullen van het verleidelijke fruit.

De getuigenis leert ons dat er ook **nabij kastelen in de Westhoek fruitbomen aanwezig** waren. De vermelding van appels en peren, en specifiek een perenboom, wijst erop dat kastelen vaak boomgaarden of fruitbomen hadden op hun terrein. Zo'n kasteeltuinen zagen er helemaal anders uit dan de boerenboomgaarden uit het vorige hoofdstuk. Bovendien kwamen zo'n soort tuinen ook voor bij **abdijen**. Dit hoofdstuk richt zich dan ook specifiek op dit soort boomgaard.

³³ Angèle Debruyne, mondelinge getuigenis door Guido Vandermarliere, 12 oktober 1989.

³⁴ Marijke Michiels, 'Kasteel Vilain met tuin', Inventaris Onroerend Erfgoed, 26 september 2022, <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70257>.

Het fruit hing soms over de muren van de fruittuin van kasteel Vilain in Reninge.³⁵

2.2 Een fruittuin door de ogen van Sanderus

Een zeventiende-eeuwse blik op het kasteel van Watou, met een boomgaard links.³⁶

Een uitgestrekt landschap, met her en der verspreide bosjes en aangelegde lanen die leiden naar het kasteel van Watou. Dit beeld kan je bewonderen op een van de vele tekeningen die te vinden is in **Flandria Illustrata** (in het Nederlands: *Verheerlykt Vlaandre*).³⁶

Historicus, filosoof en theoloog Antonius Sanderus (1586 -1664) maakte er zijn levenswerk van om het graafschap Vlaanderen in de eerste helft van de zeventiende eeuw te beschrijven. Daar viel de regio van de Zuidelijke Westhoek dus ook onder.

In dit uitzicht springt **de half afgesloten zone met net geordende bomenrijtjes aan de zijkant van het kasteel** in het oog. Een eerste blik daarop doet onmiddellijk denken aan een hoogstamfruitboomgaard. We zouden dus kunnen zeggen dat er op het kasteeldomein van Watou een kasteeltuin met hoogstamfruitbomen aanwezig was.

Maar klopt dat wel? Kunnen we Sanderus' weergave van het landschap wel zomaar vertrouwen? De tekening van het kasteel van Watou blijft natuurlijk een **interpretatie van de werkelijkheid**. Bovendien zijn de afbeeldingen het resultaat van beschrijvingen van plaatsen die Sanderus opmaakte. Vervolgens gaf hij de opdracht aan een artiest om de beschrijving om te toveren in een beeld. We moeten de tekening dus met de nodige kritische blik benaderen. Het oorspronkelijk kasteel staat er inmiddels niet meer, dus we kunnen ons alleen maar baseren op deze prent.

³⁵ "Reninge: kasteel Vilain XIII", prentbriefkaart, 1919-1940. HEU016501811, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

³⁶ Antonius Sanderus, *Flandria Illustrata* (Coloniae Agrippinae: sumptibus Cornelii ab Egmond et sociorum, 1641-1644), 486-487, afbeelding "Watou", via Universiteitsbibliotheek Gent, <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:000791673>.

De **fruiytuinen** nabij kastelen en abdij- en waren doorgaans **ommuurd** en er stonden in hoofdzaak fruitbomen en kleinfruit. Daarnaast was het **sier-aspect** van deze tuinen ook belangrijk. Paden en ornamenten in de tuin kwamen heel vaak voor en de fruitbomen waren in unieke vormen gesnoeid. Tegen de muren werd er leifruit gekweekt. Op sommige kasteeldomeinen was er zelfs een orangerie aanwezig. Vanaf de zestiende eeuw namen deze fruiytuinen ook toe in grootte en won de sier- en ontspanningsfunctie aan belang.³⁷

Als we de tekening uit de Flandria Illustrata erbij nemen, kunnen we een vergelijking maken. We zien dat de bomen ommuurd en omhaagd zijn langs twee kanten. Van leifruit langs deze muren is geen sprake, aangezien de tekening niet op zo'n gedetailleerd niveau is gemaakt. Bovendien zien we ook geen paden of versieringen. Wel is de fruiytuin nog steeds **heel ordelijk en geometrisch** aangelegd. Dat is waarschijnlijk een reflectie van het doel van zo'n boomgaard: heel **functioneel** van aard, aangezien het instond voor de voedselproductie op het kasteeldomein. Dat ging nog steeds hand in hand met een **mooië vormgeving**, om bezoekers van het kasteeldomein onder de indruk te brengen.³⁸

Wellicht werd de functie van sier- en ontspanningstuin ingevuld door de **lusttuin** achter het hof. Deze siertuin is veel duidelijker bedoeld voor vermaak en prestige. De tuin is heel symmetrisch aangelegd en de paden lopen tussen bloemperken door richting de twee paviljoenen achterin. Het onderscheid met de boomgaard is ook ruimtelijk te zien. De lusttuin ligt dichterbij het kasteel dan de fruiytuin, wat kan wijzen op een sociaal onderscheid: de siertuin was het domein van de elite; de nutstuin werd beheerd door tuinlieden.

2.3 Fruit uit de Sint-Sixtusabdij

Zicht op de abdij vanuit de veldweg die naar de akkers leidt, met links en rechts een jonge aanplant van fruitbomen.³⁹

Voor het begin van de twintigste eeuw vinden we deze postkaart terug die een zicht biedt op de Sint-Sixtusabdij in Westvleteren.³⁹ Ook de abdij had net zoals de meeste kastelen een nutstuin waarin fruitbomen groeiden. De bomen bevinden zich in het gras naast de veldweg, binnen het ommuurde domein van de abdij.

Op basis van de kronieken en kasboeken kunnen we een deeltje van de fruitige geschiedenis van de abdij reconstrueren voor de twintigste eeuw.⁴⁰ Op basis van een notitie in het kasboek van 1914 kunnen we afleiden dat de oogst van de fruitbomen niet enkel bestemd was voor eigen gebruik, maar ook voor verkoop. In 1932 beslisten de broeders om hun landbouwactiviteiten af te bouwen en meer fruitbomen aan te planten. Op die manier probeerden ze om te gaan met een tekort aan lekenbroeders en de hoge lonen voor extra arbeidskrachten. Voor de periode van 1936-37 bleek dat de boomgaard zich uitstrekte tot aan de rand van het Sixtusbos, waar een 'villatje' stond. Vanuit de landbouwtellingen van de broeders bleek dat er in 1937 twee

hectare aan fruitboomgaard was en een hectare in 1944. Doorheen die periode verzorgden de paters de bomen goed en werden er enkele verantwoordelijken aangesteld: in 1939 was er een 'fruitverzorger' geboekstaafd, en in 1953 was pater Alfons 'fruitbaas'. In 1965 omvatte de tuinbouw van de abdij een hectare aan fruitbomen. In datzelfde jaar was er een nieuwe fruitaanplanting met hoofdzakelijk laagstammige appelbomen. Vanaf 1982 begon de boomgaard geleidelijk aan af te nemen voor nieuwe infrastructuur rond de abdij. Hetgeen er overbleef van de boomgaard verdween in 1988 definitief om plaats te maken voor een nieuwe weide die bestemd was voor het houden van runderen.

Klooster- en abdijschichtingen spelen al sinds de middeleeuwen een belangrijke rol binnen de fruitteelt. Met name de cisterciënzers en benedictijnen populariseerden en verspreidden de fruitteelt in deze streek tijdens de elfde en twaalfde eeuw. Op hun domeinen legden ze moestuinen en boomgaarden aan met een grote variëteit aan fruitsoorten.

Deze boomgaarden dienden niet alleen als voedselbron, maar fungeerden net zoals bij kasteeldomeinen als sier- en rustplaatsen, en in sommige gevallen zelfs als begraafplaats.⁴¹ De boomgaard van de Sint-Sixtusabdij kent niet zo'n ver verleden, aangezien het trapistenklooster werd gesticht in 1831. De boomgaard die in de twintigste eeuw werd aangelegd, plaatst zich wel in de traditie van de fruiytuin die eten voorzag voor de geloofsgemeenschap.

2.4 Hoogstamfruitboomgaarden en kastelen en abdijen in andere bronnen

Het Westhoeklandschap telt vandaag nog **heel wat van deze historische decors**. In de regio kennen we nu nog maar één abdij, de Sint-Sixtusabdij, maar in het verleden waren er meerdere kloostergemeenschappen aanwezig in de streek: denk bijvoorbeeld aan de Zonnebeekse augustijnerabij die werd opgeheven in de achttiende eeuw of de verwoeste abdij van Mesen.⁴² Het zijn voornamelijk de kastelen die tot de verbeelding spreken. **Veel daarvan zijn vernietigd** geweest tijdens de Franse periode (1793-1795) en de Eerste Wereldoorlog. Voor Ieper en deelgemeenten alleen al is er sprake van zestien kastelen en landhuizen die volledig verdwenen zijn.⁴³ Veel archieven zijn daarom ook verwoest. Bovendien zijn de weinige archieven van kastelen en abdijen die het geweld wel hebben overleefd slecht ontsloten. Het is dus vrij moeilijk om op een korte periode een zicht te krijgen op welke bronnen er interessant kunnen zijn binnen dit onderzoeksthema. Daarom combineren we bronnen die we zelf hebben gevonden met bronnen die aan bod komen in de boeken 'Kasteeldomeinen: historische tuinen en parken in de Zuidelijke Westhoek' van Steven Heyde en 'Geëxamineert de tijtels ende pampieren': het verhaal van de Zonnebeekse Augustijnerabdij, 1072-1796' van Franky Bostyn, Marjan de Smet en Paul Trio.

1) Historische kaarten (Zie p. 15)

In het eerste hoofdstuk presenteerden we een overzicht van boomgaardpercelen in de Zuidelijke Westhoek, aangeduid op de negentiende-eeuwse Popp-kaart. Daarbij toonden we aan hoe je boomgaardpercelen kan indelen volgens de typologie van alleenstaande boomgaard, huisweide en boerderijtuin. Die oefening maakten we aan de hand van de gegevens voor Voormezele. Deze onderverdeling houdt echter **geen rekening met fruiytuinen** nabij kastelen en abdijen, terwijl die zeker ook aanwezig waren in de regio.

In Voormezele was er bovendien een kasteel, met name het **Elzenwallekasteel**. Dit kasteel vinden we terug op de Popp-kaart. Ten noorden van het kasteel bevond zich een hoeve, die in het bezit was van de kasteel eigenaar Adolphe Degheus. Nabij de hoeve was er een boomgaard met een oppervlakte van 57 are, die ook toebehoorde aan dezelfde persoon. Door de ligging nabij de hoeve werd dit perceel in het vorig hoofdstuk als huisweide geteld. De kans bestaat dat dit een ommuurde kasteeltuin kon zijn. De boomgaard lag **naast twee lusttuinen** achter het kasteel. Een vlotte toegang tussen deze mooie en nuttige 'tuinpercelen' was dus mogelijk. De hoeve kon wellicht een **kasteelboerderij** zijn geweest, waarin iemand verbleef die verantwoordelijk was voor het onderhoud van de omliggende tuinen en weilanden.

WAAR TE VINDEN?

Je kan verschillende historische kaarten digitaal raadplegen. Zowel de Popp-kaart als de Ferrariskaart via Geopunt.

2) Luchtfoto's (Zie p. 44)

Vanuit de lucht krijgen we een beter zicht op de **lay-out van historische kasteeldomeinen**. Voor de vooroorlogse situatie zijn dit soort bronnen uiterst waardevol, aangezien ze de staat van kastelen aantonen **voor het oorlogsgeweld**. Voor het Elzenwallekasteel in Voormezele is dit bijvoorbeeld enorm waardevol. In het Bayerisches Hauptstaatsarchiv is er een luchtfoto van tijdens de Eerste Wereldoorlog terug te vinden waarop de tuinen en ook boomgaarden van het kasteeldomein geïdentificeerd kunnen worden.⁴⁴

WAAR TE VINDEN?

Je kan dichtbij huis je zoektocht beginnen naar luchtfoto's uit de periode van de Eerste Wereldoorlog. Het In Flanders Fields Museum bewaart een uitgebreide collectie aan luchtfoto's uit deze periode. Die kan je raadplegen via het geoportaal van het museum. Verder kan je ook het overzicht van luchtfoto's tijdens de Eerste Wereldoorlog in archieven wereldwijd raadplegen.⁴⁵

Op de Popp-kaart is een boomgaardperceel, wellicht een fruiytuin, aangeduid nabij het Elzenwallekasteel in Voormezele. (aangepast overgenomen van Popp-kaart, 1842-1879 via <https://www.geopunt.be>).

³⁷ Anse Kinnaer, Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering, Onderzoeksrapporten agentschap Onroerend Erfgoed (Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019), 17.

³⁸ Steven Heyde, Kasteeldomeinen: historische tuinen en parken in de zuidelijke Westhoek, 1795-2015 (Lannoo, 2015), 45.

³⁹ "Sint-Sixtus (Westvleteren): westzijde abdij", prentbriefkaart, 9 mei 1913, HEU007502459, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

⁴⁰ Het bronmateriaal dat werd gebruikt in deze alinea werd ons aangeleverd door de abdijschichtingen zonder dat we zelf de bronnen konden inkijken.

⁴¹ V. Jacobs, Limburgs Haspengouw. Een fruitstreek met traditie (Fruitstreekmuseum vzw, 1997).

⁴² Franky Bostyn e.a., 'Geëxamineert de tijtels ende pampieren': het verhaal van de Zonnebeekse Augustijnerabdij, 1072-1796: een bijdrage tot de Vlaamse kloostergeschiedenis (Roularta Books, 2009).

⁴³ Valère Priem, Kastelen en landhuizen in Groot Ieper (Boussemaere, 1996).

⁴⁴ Heyde, Kasteeldomeinen: historische tuinen en parken in de zuidelijke Westhoek, 1795-2015, 37.

⁴⁵ Birger Stichelbaut, 'World War One Aerial Photography: An Archaeological Perspective' Ghent University, 2009)

Zuidelijk zicht op het Sint-Vincentiusklooster, met vooraan de ommuurde kloostertuin.⁴⁶

3) Foto's (Zie p. 16, 41, 52)

Met historisch fotomateriaal kunnen we een kijkje nemen op de kasteel- en abdijdomeneinen van de negentiende en twintigste eeuw. Zo ontdekken we op een foto uit 1931 van het klooster van Sint-Vincentius in Koekelare dat er een **ommuurde kloostertuin** was.⁴⁶ Op een andere foto van het klooster zien we enkele toppen van fruitbomen in de ommuurde boomgaard. Er was ook een serre aanwezig.⁴⁷

WAAR TE VINDEN?

Veel foto's bevinden zich nog altijd in persoonlijke of familiearchieven. Verder kan je ook op de website van Westhoek verbeeldt verschillende afbeeldingen vinden

4) Tuinbouwtijdschriften (Zie p. 34)

Tuinbouwtijdschriften bieden ook een zicht op de vooroorlogse boomgaarden van kasteeldomeinen. In het tijdschrift *Société régionale d'horticulture du Nord de la France* vinden we een verslag terug van een **bezoek aan het park van het Kersekenshove** in Zillebeke.⁴⁸

Daarin was er sprake van perziken, hoewel ze wellicht niet in hoogstamvorm, maar eerder in leivorm waren aangeplant. In het *Maandelijksch tijdschrift der hofbouwmaatschappij van het arrondissement Ieperen* is er een gelijkaardig verslag te vinden over het park van het landhuis Louis Veys in Vlamertinge. Daarin was er eveneens sprake van leifruit, maar ook van perenbomen die in piramidevorm groeiden.⁴⁹

WAAR TE VINDEN?

Voor België kan je heel wat hofbouwtijdschriften vanaf de negentiende eeuw digitaal raadplegen via BelgicaPeriodicals, Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience. Verder kan je gelijkaardige publicaties opsporen via het Repertorium van de Belgische landbouwpers.

De *Société Nationale d'Horticulture de France* heeft een uitgebreide bibliotheek waarvan sommige oude publicaties digitaal raadpleegbaar zijn via hun site. De digitale bibliotheek Gallica (van de Bibliothèque Nationale de France) bevat veel andere SNHF-publicaties.

5) Oorlogsschadedossiers (Zie p. 44)

Om een beter zicht te krijgen op de hoogstamfruitbomen – appel-, peren-, pruimen-, kersen- en notenbomen – kunnen we ook oorlogsschadedossiers betrekken. In eerste instantie lijken deze bronnen niet waardevol om te gebruiken bij dit onderzoeksthema, maar ze verschaffen opnieuw een zicht op de vooroorlogse kasteeldomeinen die werden vernietigd tijdens de Eerste Wereldoorlog. Uit de schadedossiers voor **het Hooghe** kunnen we bijvoorbeeld opmaken dat de hoogstamboomgaard bestond uit zo'n 100 peren- en appelbomen, 136 leibomen in piramidevorm, 11 grote kerselaars, 6 notelaars en 5 pruimelaars.⁵⁰

WAAR TE VINDEN?

Schadedossiers kan je terugvinden in lokale stadsarchieven. In het Rijksarchief worden bovendien vonnissen van de lokale Rechtbank voor Oorlogsschade bewaard voor Ieper en Veurne.

6) Ontwerpplannen

Op het **negentiende-eeuwse kasteeldomein D'Hondt** in Poperinge waren er ook heel wat hoogstamfruitbomen geplant. Op basis van een dossier van de tuinaanleg stellen we vast dat er 95 appelaars, 36 perenbomen, 6 abrikozen, 4 pruimelaars, 6 kerselaars, 2 amandelbomen, 4 perzikbomen, 2 notenbomen, 1 moerbeï, 2 tamme kastanjes, 4 kweeperen, 1 mispelboom en 30 hazelaars groeiden.⁵¹ De bewoners van D'Hondt konden dus rekenen op een grote oogst van fruit en noten. Dit soort plannen kunnen een **aanvulling** vormen op bestaande historische kaarten (zoals topokaarten), waarop kasteel- en abdijdomeneinen niet vaak gedetailleerd zijn ingekleurd.

WAAR TE VINDEN?

Dit soort plannen bevinden zich meestal in familiearchieven. Je kan op zoek gaan naar dergelijke archieven in het Rijksarchief. Sommige families beschikken nog over hun eigen archief.

7) Grondboeken

Voor abdijen en kloosters kunnen we beroep doen op grondboeken om een idee te krijgen van de boomgaarden nabij. Dit type bron biedt een **overzicht van de grootte van de gronden** die toebehoren aan de abdij. Voor de abdij van Zonnebeke vinden we zo'n document terug dat de situatie beschreef tegen het einde van de achttiende eeuw.⁵² Daarin staat dat er een boomgaard van vier gemeten lag, bereikbaar via het hoveniershof.

WAAR TE VINDEN?

Een groot deel van het archief van de abdij van Zonnebeke is digitaal raadpleegbaar via DOZA (Digitale Ontsluiting Zonnebeeks Archief). Verder bewaren heel wat abdijen en kloosters nog hun eigen archief. Het archief van het Grootseminarie in Brugge bevat ook de archieven van verdwenen abdijen uit de regio, zoals de Ten Duinenabdij in Koksijde.

8) Abdijkronieken (Zie p. 36)

Eerder in het hoofdstuk gebruikten we de kronieken van de Sint-Sixtusabdij uit de twintigste eeuw om het fruitig verleden ervan bloot te leggen. Deze kronieken geven een nauwkeurig beeld van het reilen en zeilen binnen de abdij en kunnen tot ver terug in de tijd gaan.

WAAR TE VINDEN?

De Sint-Sixtusabdij houdt, net zoals sommige andere actieve geloofsgemeenschappen, zelf haar archief bij. Archiven van inmiddels verdwenen abdijen en kloosters kan je eventueel opzoeken in het archief van het Grootseminarie in Brugge.

9) Kasboeken (Zie p. 35)

Voor abdijen en kloosters zijn de kasboeken waardevol om in te kijken. Kasboeken zijn administratieve documenten waarin de financiële transacties van de abdij worden bijgehouden. Inkomsten van de **verkoop van fruit**, maar ook uitgaven zoals lonen voor lekenarbeiders werden genoteerd. Bij het voorbeeld van de Sint-Sixtusabdij aan het begin van dit hoofdstuk konden we uit de boeken opmaken dat er fruit werd verkocht en dat er broeders verantwoordelijk waren voor het fruit.

WAAR TE VINDEN?

Dit soort bronnen vind je op dezelfde locatie als de kronieken (zie hierboven).

Snel aan de slag

De Westhoek kende in het verleden een **groot aantal kastelen, abdijen en kloosters**. Vele daarvan zijn vernietigd tijdens de Eerste Wereldoorlog, maar enkele sites blijven tot op vandaag herkenbaar in het landschap. Dit hoofdstuk belichtte het fruitig verleden van de kasteel- en abdijdomeneinen door een beknopte schets te maken van de **fruittuinen van het kasteel van Watou en de Sint-Sixtusabdij**. Zo'n fruittuinen hadden zowel een praktisch als esthetisch nut. Daarnaast bespreken we nog heel wat andere bronnen waarmee verder onderzoek naar dit thema kan gebeuren:

- Historische kaarten (p. 25)
- Luchtfoto's (p. 25)
- Foto's (p. 26)
- Tuinbouwtijdschriften (p. 26)
- Oorlogsschadedossiers (p. 26)
- Ontwerpplannen (p. 27)
- Grondboeken (p. 27)
- Abdijkronieken (p. 27)
- Kasboeken (p. 27)

Dit hoofdstuk raakte maar heel oppervlakkig enkele kastelen en abdijen in de Westhoek aan. Er is dus nog heel veel ruimte voor uitgebreider historisch onderzoek naar het fruit in deze kasteel- en abdijomgevingen. Dat kan **per kasteel, abdij of klooster** gebeuren. Diepgaander zoekwerk in de kasteel- en abdijarchieven zal ongetwijfeld nog meer waardevol materiaal opleveren om de hoogstamfruitbomen in fruittuinen beter in kaart te brengen. Door het praktisch, maar ook esthetisch belang van deze tuinen geloven we dat er nog veel fruitige "geschiedenisschatten" te vinden zijn in die archieven. Daarom bevelen we verder onderzoek binnen dit thema dan ook sterk aan.

⁴⁶ "Koekelare: klooster", prentbriefkaart, 1931, HEU015500305, Westhoek verbeeldt, Historisch-Archeologisch Documentatiecentrum (HADOC) Koekelare.

⁴⁷ "Koekelare: klooster en bejaardentehuis", reproductie, 1945-1959, HEU015500055, Westhoek verbeeldt, Historisch-Archeologisch Documentatiecentrum (HADOC) Koekelare.

⁴⁸ L. Delannoy, "Verslag van parkbezoek", *Société régionale d'horticulture du Nord de la France*, nr. 23, 1903, 173.

⁴⁹ Is. Delbecque, "Verslag over de hofbezoeken in 1907", *Maandelijksch tijdschrift der hofbouwmaatschappij van het arrondissement Ieperen*, nr. 1, 1908, 9.

⁵⁰ Archief Julien Anthony (oorlogsschade), F01, nr. 226, "Dossier oorlogsschade van Osterrieth Florence", 1930, Stadsarchief Ieper.

⁵¹ Familiearchief van Renynghede de Voxvrie, BE-A0513 / TBO 110, nr. 844, "Dossier van tuinaanleg", 1852, Rijksarchief Brugge.

⁵² Fonds Zonnebeke, BRU-AGSB-Z, nr. 717bis, "Overzicht van de grootte van de gronden van het neerhof van de abdij van Zonnebeke", einde 18e eeuw, Archief van het Grootseminarie van Brugge.

HOOGSTAM FRUITBOOM GAARDEN en historische fruitrassen

3.1 Poperingse peren: feit of fictie?

'O Romeo,
that she
were, O,
that she
were
An open,
or thou a
poperin
pear!'

Net voordat Romeo de tuin van de Capulets inbrak om zijn geliefde Julia te zien, riep zijn vriend Mercutio hem dit na. In zijn ogen was de liefde tussen de twee niet romantisch, maar vooral seksueel van aard. De 'poperin pear' zou volgens Shakespearekenners een eufemisme zijn voor het mannelijk geslachtsdeel. Fruitliefhebbers zien er echter nog iets anders in: een **mogelijk verwijzing naar historisch perenras**, afkomstig uit Poperinge. Een zeventiende-eeuws manuscript maakt alleszins wel melding van een 'puppering' peer, wat aantoont dat er wellicht ooit wel een identificeerbaar perenras met die naam moet zijn geweest.⁵³

⁵³ William Shakespeare, *Romeo and Juliet*, Quarto 2 (1599), ll. 25–26. Geraadpleegd via Internet Shakespeare Editions, <https://internetshakespeare.uvic.ca/>, op 15 juli 2025.

⁵⁴ Henry Oxinden, *Miscellany of Henry Oxinden*, ca. 1642–1670, manuscript, fol. 111. Geraadpleegd via Folger Shakespeare Library, <https://digitalcollections.folger.edu/bib226678-258182>.

Of het nu een vuil woordspelletje uit de zestiende eeuw was of toch echt iets fruitigs betekende, valt vooralsnog dus moeilijk uit te klaren. Het roept wel enkele vragen op. **Waren er echt historische, streekeigen fruitsoorten?** En waar kan je er sporen van terugvinden? Dit hoofdstuk wil enkele handvaten aanreiken om te helpen bij deze zoektocht.

3.2 Camille Declercq en de 'peer Vandievoet'

'Eene nijverheidsmedalie is donderdag te Brussel verleend geweest aan den heer Camille Declercq, hovenier te Poperinghe, die na lang zoeken, erin gelukt is ene nieuwe soort van peren uit te vinden, door hem genoemd "Peer Vandievoet". Aan M. Declercq, hertelijk proficiat.'⁵⁵

In een krantenartikel uit de Poperinghe-naar werd **hovenier Camille Declercq** gevierd omdat hij in 1910 een **nieuwe perensoort** had gekweekt. Declercq had van jongs af aan al een passie voor tuinbouw en behaalde in 1875 zijn diploma in de boomteeltkunde. Doorheen zijn opleiding bestudeerde hij uitgebreide fruitcollecties en kreeg de smaak voor peren te pakken.⁵⁶ De creatie van een nieuw perenras was een hoogtepunt in zijn carrière.

Bij het ontstaan van de pomologie in de achttiende eeuw legden fruitliefhebbers **uitgebreide verzamelingen en overzichten van fruitrassen** aan. Vanaf het einde van de achttiende eeuw was de fruitwetenschap niet enkel meer een zaak van rijke kasteelheren. Ook gegoede amateuristen en hobbyisten sloten zich aan bij de **pomologische beweging**. Samen met hun hoveniers kweekten ze een uitgebreid assortiment aan fruitsoorten.

⁵⁵ "Eene nijverheidsmedalie", *De Poperingheenaar*, 24 juli 1910, 4.

⁵⁶ Ludo Royen en Isabel Decrock, 'President van Dievoet', *Aan de Schreve*, nr. 1 (2025): 15-16.

⁵⁷ Niesten en Segers, *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*, 27, 29.

⁵⁸ "Hofbouw gesticht in 1891, van Cam. Declercq", *De Poperingheenaar*, 12 april 1912, .

⁵⁹ Niesten en Segers, *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*, 27.

⁶⁰ Royen en Decrock, 'President van Dievoet', 16.

⁶¹ Provinciebestuur West-Vlaanderen en De Nationale Boomgaardenstichting, *Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen*, (Grafische Dienst, Provincie West-Vlaanderen, 2016), 70.

⁶² Royen en Decrock, 'President van Dievoet', 18.

Het kruisen van fruitrassen om nieuwe soorten te creëren, behoorde ook toe tot hun takenpakket. België ontpopte zich tot een **pomologische hotspot**, waarin volop werd geëxperimenteerd.⁵⁷ Op het moment dat Declercq de "**Peer Vandievoet**" uitvond, had hij een eigen kwekerij die waarschijnlijk deels als proeftuin diende. Hij stichtte deze in 1891, maar de exacte locatie daarvan kunnen we niet nader bepalen. De enige referenties die we daarvoor hebben zijn advertenties uit de jaren '10 van de vorige eeuw. In een daarvan wordt zijn kwekerij gelokaliseerd 'te Poperinghe (bij de Statie)'.⁵⁸

In de periode van 1750 en 1900 zouden er meer dan **1000 nieuwe perenvariëteiten zijn ontstaan**, waarvan **70% op Belgische bodem** zou zijn gekweekt. Een van de prominente figuren in dat tijdperk van de Belgische pomologie was Nicolas Hardenpont (1705–1774). Hij teelde een grote hoeveelheid peren en was de eerste om binnen de perenteelt gebruik te maken van kunstmatige bevruchting. Verder experimenteerde hij met het kruisen van rassen om een nieuwe vrucht te creëren met specifieke eigenschappen.⁵⁹ Declercq ontdekte de 'Peer Vandievoet' in 1910, dus iets na het hoogtepunt van deze 'peromanie'. Toch plaatste hij zichzelf in de traditie van de pomologie en boomkunde door het nieuwe peertje te vernoemen naar Henricus van Dievoet (ca.1840-1917), een Belgische boomkweker die bovendien voorzitter van de 'Société d'Horticulture' van Laken was.⁶⁰ Declercq deed dit bovendien al eerder met een nieuw appelras dat hij kweekte in 1878, genaamd "**President Van Dievoet**".⁶¹ Dit oud-Belgisch, zelfs oud-Westhoekse, ras wordt tot op vandaag nog steeds geteeld omwille van de sterke en productieve boom waaraan de vruchten groeien.

De peer Vandievoet daarentegen is tot op heden **nog niet opnieuw geïdentificeerd**, wat een grote uitdaging is aangezien er ook geen beschrijving van is teruggevonden. Wat we wel kunnen besluiten is dat Declercq met zijn nieuwe fruitrassen de passie van en voor de pomologie belichaamde in deze regio.

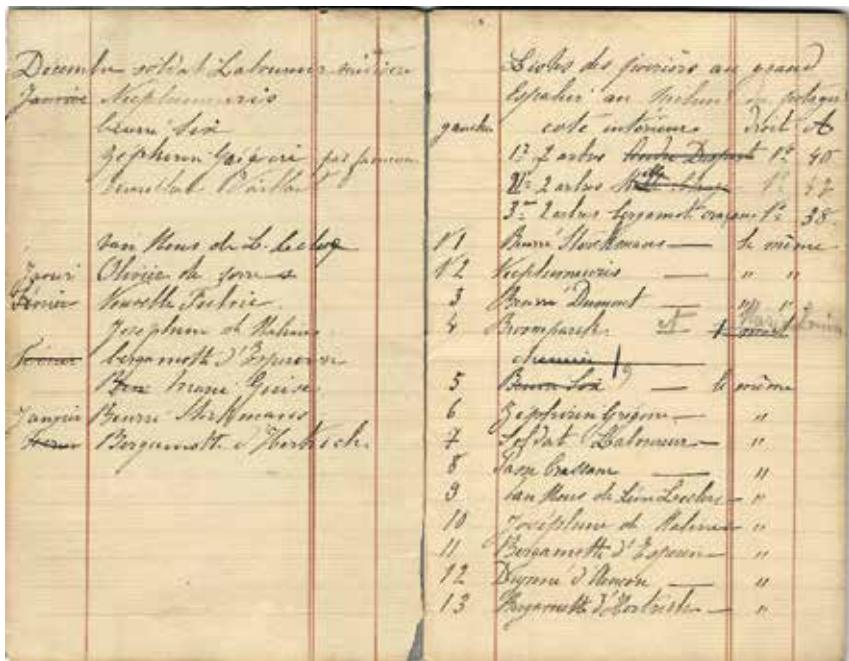
3.3 Fruit van 't Couthof

Hoofdstuk 2 behandelde de boomgaarden nabij kasteeldomeinen en abdijen. Boomgaarden namen daar voornamelijk de vorm aan van ommuurde fruittuinen, waar vaak een grote verscheidenheid aan fruitbomen groeide. **Ook op het negentiende-eeuwse kasteeldomein 't Couthof in Proven stond een boomgaard**. Op de Popp-kaart staat een boomgaardperceel aangeduid van 1,35 ha groot. Deze verger maakte deel uit van de ommuurde nutstuin van het kasteel. Vanaf 1886 was Camille Declercq er trouwens **tuinman in dienst** van baron Raoul Mazeman de Couthove.⁶²

Deze 'Listes des Poiriers' bevatten een inventaris van oude fruitrassen die vanaf 1906 terug te vinden waren in 't Couthof.⁶³

Deze 'Listes des Poiriers' bevatten een inventaris van oude fruitrassen die vanaf 1906 terug te vinden waren in 't Couthof.⁶³

De huidige eigenaar van het kasteel vond in het archief van het kasteel een schriftje met een **oplijsting van alle aanwezige perenrassen** vanaf 1906 op het domein. In deze 'liste des poiriers' staan de perenrassen verzameld die groeiden 'au grand espalier au milieu du potager'. Het gaat in dit geval dus om leifruit die langs een structuur groeide in de moestuin. Deze inventaris bevat volgende perenrassen:⁶⁴

- Beurré Bachelier
- Poire de Tongre of Durondeau
- Olivier de Serres
- Joséphine de Malines
- Bergamotte Esperen
- Beurré Hardy
- Beurré d'Hardenpont
- Clapp's Favourite
- Bon Chrétien Williams
- Bonne Louise d'Avranches
- Soldat Labreur
- Beurré Six
- Bergamotte Hertrich
- Jules d'Airoles
- Alexandrine Douillard
- Beurré d'Amanlis
- Dubbele Flip
- Nouveau Poiteau
- Nec Plus Meuris of Beurré d'Anjou
- Doyenné du Comice
- Conseiller du Comice
- Conseiller à la cour
- Le Lectier
- Comtesse de Paris
- Ananas de Courtrai

Verder is er sprake van enkele appelrassen die stonden 'dans le triangle entre 2 chemins'. Onder andere de Court Perdu, Reinette Etoilée rouge en Reinette Grise worden genoemd, waarnaast staat vermeld dat het hier gaat **om bomen**. In mindere mate is er sprake van **enkele perzikrassen**, zoals de Madeleine rouge, en **kersenrassen**, zoals Bigarreau Napoleon.

Op het eerste gezicht betreft het grootste deel **veel voorkomende rassen die vrij bekend waren in de regio**. De **hoeveelheden aan fruitvariëteiten** is wel opvallend. Dit schriftje is een getuige van de uitzonderlijke collectie aan fruitrassen die aanwezig moet zijn geweest op 't Couthof in het begin van de twintigste eeuw.

Het fruit van 't Couthof komt terug!

Veel van de rijke fruitcollectie van 't Couthof is inmiddels verdwenen. Er staan nog **enkele oude krakers** op het terrein, maar die zijn slechts een fractie van wat er ooit moet hebben gestaan.

Gelukkig is er verandering in aantocht! Pomko is in contact met de beheerders van het terrein en bereidt een **toekomstige heraanplant van de fruittuin** voor met de genoemde perensoorten in het rassenboekje. Zo zullen de woorden uit het schriftje zich vertalen naar levend plantmateriaal! Ook de appelvariëteit 'President Van Dievoet' vindt zijn weg naar het kasteeldomein. In 2023 schonk Heemkring Aan de Schreve deze appelboom, samen met de appelvariëteit Lombarts Calville en de twee perenbomen Bergamote Esperen en Beurré Hardy.

In de toekomst zullen de perensoorten uit het rassenboekje terugkeren op 't Couthof. © Pomko

3.4 Fruitrassen in andere bronnen

De Romeinen introduceerden **de eerste boomgaarden met gedomesticeerde fruitsoorten** in de streek van Vlaanderen. Als aanvulling op de appellaren en kerselaren, die al eerder gekend waren in de regio, brachten ze onder andere peren, perziken en pruimen met zich mee.⁶⁵ De *Capitulare villis Imperialibus*, een vroegmiddeleeuwse bron die een waardevol inzicht geeft in de land- en tuinbouw van die tijd, maakt ook melding van **enkele fruitvariëteiten**.

Appel- en perensoorten, zoet of zuur, vroeg- of laatseizoen, passeren er de revue. Een laatmiddeleeuws document uit de abdij van Averbode spreekt onder andere van Leuvense appels, de Grauwe Renet en de Bellefleur. Voor het begin van de vroegmoderne periode is het *Cruytboeck* van Dodoens dan weer een waardevolle bron. Daarin beschrijft de auteur ook **heel wat kersen-, peren- en pruimenvariëteiten**.⁶⁶

Om historische fruitrassen in Vlaanderen te ontdekken, kan je dus vrij ver in het verleden gaan dankzij verschillend bronmateriaal. Om toe te spitsen op een gebied binnen Vlaanderen zoals de Westhoek, moeten we specifiek gaan zoeken. Hieronder volgen enkele suggesties van bronnen om te gebruiken bij het onderzoek binnen dit thema.

1) Kranten (Zie p. 16, 44, 52)

Kranten bevatten vaak landbouwtips die ons een inzicht kunnen geven in de lokale fruitteelt. Het Ypersch nieuws gaf bijvoorbeeld op 12 februari 1938 een top 5 van de populairste appel-, peren-, kersen- en pruimenbomen. De Durondeau bleek toen de koning der peren te zijn en voor de appels vervulde de Bellefleur large mouche die rol. Bij de kersenbomen nam de vroegrijpe St. Jan de eerste plaats in. Altesse double prijkte dan weer bovenaan de ranking van de pruimen.⁶⁷

WAAR TE VINDEN?

Op de website van Historische kranten kan je de kranten uit regio Ieper, Poperinge, Diksmuide en Veurne tot en met 1950 digitaal doorbladeren. Hou er wel rekening mee dat kranten jonger dan 70 jaar niet via de website geraadpleegd kunnen worden. Onderzoekers kunnen die wel digitaal bekijken in de bibliotheken van de Westhoek.

Een opsomming van enkele winstgevende fruitrassen die in een goed aangelegen boomgaard niet zouden mogen ontbreken'.⁶⁷

⁶³ "Listes des Poiriers", ca. 1906-1912, privéarchief 't Couthof.
⁶⁴ Royen en Decrock, 'President van Dievoet', 18.

⁶⁵ V. Jacobs, Limburgs Haspengouw. Een fruitstreek met traditie (Fruitstreekmuseum vzw, 1997).
⁶⁶ Kinnaer, Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering, p. 16-17.
⁶⁷ Amédée Hantson, 'Landbouwkroniek: Weiden – Weiland – Boomgaarden', Het Ypersch nieuws, 12 februari 1938, 7.

2) Aanplantlijsten

Bij de aanplant van nieuwe boomgaarden, zeker binnen de context van fruittuinen op kasteeldomeinen, werden er lijsten aangelegd waarop de verschillende soorten fruitbomen en -rassen werden opgesomd. Op het kasteeldomein Dhondt in Poperinge vinden we zo'n oplijsting terug. Hoewel het daar voornamelijk ging over leivormen, geeft het ons nog steeds een idee van welke fruitrassen er werden geteeld in de negentiende eeuw.⁶⁹ Ook op het kasteeldomein La Hutte in Ploegsteert vinden we een lijst terug waarop fruitvariëteiten worden benoemd. Daar gaat het opnieuw over perensoorten in leivorm tegen de muren van de fruittuin.⁷⁰

- Beurré Clairgeau
- Beurré Royal
- Bergamote
- Espéren
- Josephine de Malines
- Beurré d'Hardenpont
- Colmar d'Arenberg
- Tongres
- Clairgeau

WAAR TE VINDEN?

Dit soort lijsten bevinden zich meestal in familiearchieven. Je kan op zoek gaan naar dergelijke archieven in het Rijksarchief. Sommige families beschikken nog over hun eigen archief. Via BelgicaPeriodicals, Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience en het Repertorium van de Belgische landbouwpers kan je tuinbouwtijdschriften vanaf de negentiende eeuw opsporen.

Tip

Tuinbouwtijdschriften passen hier zeker ook binnen. Tuinbouwkundige Jean-Baptiste Carlier vertelde in een artikel in het *Maandschrift der hofbouwmaatschappij van stad en omtrek Yperen* over heel wat fruitsoorten die doorgaans in de streek werden gebruikt op het einde van de negentiende eeuw.⁶⁸ Zie de bronnen bij hoofdstuk 2 om te ontdekken waar je die kan terugvinden.

3) Kunstwerken (Zie p. 18)

Schilderijen kunnen ons ook meer vertellen over het fruit in de streek. Een stilleven is daar een goed voorbeeld van. Op dit soort kunstwerk staan heel vaak **afbeeldingen van eten en drinken**. Fruit is zeker ook een onderwerp om te schilderen. Dit stilleven uit 1650 van de Ieperse schilder Pieter De Ring toont onder meer een mand met druiven, perziken en een peer.⁷¹

Je kan de bedenking maken of het afgebeelde fruit ook echt iets kan vertellen over historische fruitrassen. Zijn die vruchten niet louter **de verbeelding** van de artiest? Toont zo'n schilderij wel het fruit hoe het er echt uitzag? Dat zijn vragen die het project #ArtGenetics hoopt te beantwoorden. Het doel van dit project is om aan de hand van kunst, beeldhouwwerken en andere illustraties de evolutie in allerlei soorten gewassen blootleggen. #ArtGenetics wil per gewas een tijdlijn creëren die de verandering in kenmerken zoals kleur, vorm en grootte illustreert. Dat gebeurt door afgebeelde vruchten in schilder- en beeldhouwkunst te linken aan het genoom van diezelfde vrucht. Misschien zal dit ooit een manier zijn om te weten te komen hoe fruitvariëteiten zijn veranderd doorheen de geschiedenis?

WAAR TE VINDEN?

Je kan in de collecties van (kunst)-musea snuisteren om dit soort bronnen op te sporen. Veel musea stellen hun collectie online beschikbaar via collectiedatabanken. De kunstcollecties van bijvoorbeeld het Yper Museum en Merghelynck Museum zijn beschikbaar via de website van Ieperse Collecties.

In dit stilleven van Pieter de Ring uit 1650 staan peren, perziken en pruimen afgebeeld.⁷¹

4) Boekhouding (Zie p. 27)

De IJzerboomgaard is een ruim en omvangrijk recreatiedomein in Diksmuide. Zoals de naam al doet vermoeden, is er een boomgaard aanwezig waarin zo'n 300 fruitbomen staan. De opening van dit park vond plaats in 2018, maar kent een zeer rijk verleden. De heraangelegde boomgaard heeft namelijk **wortels die tot in de negentiende eeuw reiken**.

In het bedrijfsarchief en persoonlijk archief van Jules Costenoble, dat bewaard wordt in het stadsarchief van Brugge, zijn er nog sporen te vinden van de vroegere boomgaard. Vanaf 1927 werd hij de beheerder van heel wat landbouwuitleeningen in onder andere Kaaskerke. Daar behoorde de **'Hoeve IJzer'**, met een boomgaard, toe. De hoeve en boomgaard zijn trouwens ook terug te vinden op de Popp-kaart. Op de negentiende-eeuwse kaart wordt het perceel met nummer 278 als boomgaard omschreven die 27 are groot was.

Costenoble hield zich sterk bezig met **landbouwtechnieken**. In het archief zijn er verschillende landbouwpublicaties terug te vinden. Wat ons vooral interesseert, is de **boekhouding die hij bijhield van de boomgaard**.⁷² Door zijn beschrijving van de gemaakte inkomsten en uitgaven is dit een waardevolle bron die ons een idee geeft van het onderhoud van zo'n boomgaard. In dit geval bestrijkt de periode hier de eerste helft van de twintigste eeuw, maar boekhoudingen kunnen ook verder terug in de tijd gaan.

⁶⁸ H. Honoré, Jules Nisse en Fiorimond Secret, 'M. Nicolas Van Winsen, jardinier au château de la Hutte, Ploegsteert (Belgique)', *Journal de la société Régionale d'Horticulture du Nord de la France*, 1889, 232.

⁷¹ Pieter De Ring, *Stilleven met vruchten*, 1650, olieverf op doek, Yper Museum, SM 002160.

⁷² Archief Gilliodts, *Bedrijfs- en huishoudboekhouding Jules Costenoble*, nr. 49, "Reg. boekhouding uitbating boomgaard Kaaskerke", 1930-1950, Stadsarchief Brugge.

⁷³ Archief Gilliodts, *Bedrijfs- en huishoudboekhouding Jules Costenoble*, nr. 51, "Statistiek der verkochte vruchten boomgaard Kaaskerke", 1943-47, Stadsarchief Brugge.

Voor de periode van 1943-1947 hield hij ook de **statistieken bij van de vruchten die hij per jaar verkocht**.

Daaruit bleek dat Costenoble over een uitgebreid assortiment aan fruitvariëteiten beschikte. Een snelle blik op de peren van 1945 levert dit lijstje op:

- Poires vertes
- William
- Winterkeizerin
- Clapp's Favourite
- Double Philippe
- Nouveau Poiteau
- Legipont
- Calebasse à la Reine
- Doyennne Comice
- St. Remi

Naast peren is er ook sprake van onder meer pruimen-, kersen- en appelrassen.

WAAR TE VINDEN?

Dergelijke vondsten zijn te vinden in bedrijfs-, familie- of persoonlijke archieven. Deze kan je opzoeken door bijvoorbeeld een familienaam in te geven in de zoekrobot van een archief, nadat je die hebt gevonden op de kadastrale leggers. Via Agatha kan je bijvoorbeeld checken of er archieven zijn bewaard van families.

Binnen de looptijd van het project was er niet veel tijd om op zoek te gaan naar archieven van adellijke families uit de streek. We zijn er wel van overtuigd dat ook hier waardevol materiaal in te vinden is wat betreft fruitrassen. Je kan die op dezelfde manier opsporen door familienamen op te zoeken in zoekrobots van archieven (zowel stads- als Rijksarchief). De Archiefbank van Archiefpunt kan ook een interessant portaal zijn om dergelijke privéarchieven te vinden.

Dit type bron doet ook denken aan **kasboeken**. Dit zijn registers die een inzicht geven in de financiële administratie van organisaties of instellingen. Ook hierin vinden we vermeldingen van fruitrassen. Zo blijkt uit de naoorlogse kasboeken van de Sint-Sixtusabdij in Westvleteren dat de abdij na de Tweede Wereldoorlog jaarlijks honderden kilo's Goudrenet, Cox, Golden en Jonathan schonk.⁷⁴

5) Processtukken

Criminele feiten zetten vaak een gerechtelijk proces in gang. De aanklacht, verhoorverslagen, proces-verbaal en andere bewijsstukken zijn schriftelijke nota's die onderdeel uitmaken van dat proces.

Voor de vroegmoderne periode en de periode erna zijn zo'n **processtukken een ideale bron om een beeld te krijgen van het dagelijkse leven van mensen**. **Fruitdiefstallen** maakten daar deel van uit. Zo maakt een processtuk uit 1637 gewag van een diefstal van een 'seker quantiteit apelen' in Poperinge.⁷⁵ Een zekere Jan Quintereel zou fruit hebben gestolen uit de zolder van het huis van Christiaan de Wulf, waar het werd bewaard tijdens de winter. Wat deze bron zo uitzonderlijk maakt, is dat het de rassen van de gestolen appels beschrijft. Volgens wat er in deze bron staat, ging het om **'diversche specien als iserynge, outterlynge, campygne en succe-rein ende andere roode appelen'**. Het voorval geeft ons onrechtstreeks een inzicht in welke appelrassen aanwezig waren in de streek van Poperinge.

WAAR TE VINDEN?

Afhankelijk van de periode waarin je zoekt, zal je de bronnen in andere archieven terugvinden. Dat komt omdat een diefstal doorheen de tijd door verschillende rechtbanken werd bestraft.

- **Tijdens het ancien regime** verschenen lichte criminele zaken voor de schepenenbank, de meest gebruikelijke rechtbank voor lokale misdrijven. Deze archieven kan je raadplegen in lokale stadsarchieven of in het Rijksarchief. Meestal gaat het om losse stukken.
- **Na het ancien regime** kon diefstal verschijnen voor de politierechtbank of de correctionele rechtbank. Om die processtukken te vinden, zal je het gehele strafdossier moeten opvragen. Via vonnisboeken kan je strafdossiers betreffende diefstal opsporen. Deze bronnen worden bewaard in het Rijksarchief.

6) Abdijkronieken (Zie p. 27)

Wat ook te vinden is in de bovenvermelde abdijsarchieven, zijn de kronieken van de abdij. Voor de Westhoek hebben we vooralsnog toegespitst op de twintigste eeuw. Zo vertelt de kroniek van het jaar 1965 over **de appelras-sen Cox, Golden en Jonathan**, die als laagstammen werden aangeplant. Daarnaast is er sprake van peren, perziken en kersen, maar in mindere mate. In 1972 is er sprake van een heel slechte oogst van (wellicht laagstammige) Goudrenetten.⁶⁷

WAAR TE VINDEN?

Dergelijke bronnen zijn te vinden in abdijsarchieven. Er is niet altijd een catalogus beschikbaar om de bronnen snel op te sporen. In het geval dat er geen inventaris bestaat, kan je contact opnemen met de archivaris. Abdijsarchieven kunnen bewaard worden door de abdij zelf. Het Grootseminarie in Brugge bewaart archieven van verdwenen abdij- en kloostergemeenschappen. Soms zijn er hertaalde uitgaves gemaakt van kronieken.

7) Dialect

Het zal je misschien verrassen, maar **ook taal kan een historische bron vormen**. Woorden uit het dialect kan je ook terugvinden in woordenboeken of idioticons. In het West-Vlaamse Idioticon vinden we een vermelding van een welbepaald appelras.⁷⁷ **Een 'kaneeling' of 'pereining'** wordt daar omschreven als een appelras. De eigenschappen ervan worden niet beschreven in dit lemma. Een van de voorbeeldzinnen vermeldt wel een 'groene neuze', wat misschien zou kunnen aangeven dat het over een groene appel gaat.

De **'peerappel'**, wat ook een andere benaming is voor de kaneeling, wordt omschreven als een 'soort van winterappel, geel-grauw van pelle, een weinig langachtig en peervormig'.⁷⁸

WAAR TE VINDEN?

Het West-Vlaamse Idioticon is digitaal raadpleegbaar via DBNL.

Snel aan de slag

Hoofdstuk 3 belichtte het onderzoek naar historische fruitrassen in de Westhoek. Deze zoektocht bleek de meest uitdagende te zijn, aangezien er vrij weinig van terug te vinden is in het historisch bronmateriaal dat voorhanden is. Toch zijn er hier en daar fragmenten te vinden die we bij elkaar kunnen puzzelen om een beeld te krijgen van enkele aanwezige fruitrassen.

Een belangrijke vaststelling was dat Poperinge rond het begin van de twintigste eeuw enige pomologische activiteiten kende. Boomkweker Camille Declercq was daarbinnen een prominente figuur. Hij ontdekte nieuwe fruitrassen en was bovendien ook tuinier op het kasteeldomein van 't Couthof, waar er zich een uitgebreide collectie aan fruitrassen bevond.

Om het onderzoek naar historische fruitrassen verder te verrijken, werden enkele andere bronnentypes aangekaart, met info over hun vindplaats:

- Kranten (p. 33)
- Aanplantlijsten (p. 34)
- Kunstwerken (p. 34)
- Boekhouding (p. 35)
- Processtukken (p. 36)
- Abdijkronieken (p. 36)
- Dialect (p. 36)

Het zal je wellicht opvallen dat het grootste deel van deze bronnen betrekking hebben op de twintigste eeuw. Met uitzondering van de processtukken zijn er tot nu toe vrij weinig concrete sporen van fruitrassen gevonden in bronnen die ouder zijn dan de twintigste eeuw. Toch zijn we er van overtuigd dat er nog heel wat materiaal te vinden is in abdijsarchieven en archieven van adellijke families. De kans bestaat dat er daarin informatie terug te vinden is over de fruittuinen die nabij abdijen en kasteeldomeinen lagen. In de toekomst kan er dus nog meer ingezet worden op het zoeken naar dat materiaal in die archieven om een gedetailleerder overzicht te krijgen van fruitrassen in de Westhoek die hopelijk ook verder terug in de tijd reikt.

⁷⁴ Deze informatie werd ons aangeleverd door de abdijsarchivaris zonder dat we zelf de bronnen konden inkijken.

⁷⁵ Processtukken, SAP126a, "Processtuk fruitdiefstal", 1637, Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren.

⁷⁶ Deze informatie werd ons aangeleverd door de abdijsarchivaris zonder dat we zelf de bronnen konden inkijken.

⁷⁷ L. L. De Bo, "Kaneeling," in West-Vlaamse Idioticon, (Brugge: Boek- en steendrukkerij Edw. Gailliard & Comp., 1873)

⁷⁸ De Bo, "Peerappel," in West-Vlaamse Idioticon, (Brugge: Boek- en steendrukkerij Edw. Gailliard & Comp., 1873)

HOOGSTAM FRUITBOOM GAARDEN

en WO I:
vernieling en
wederopbouw

4.1 Bommen en boomgaarden

'O God,
welk een
vernieling!
Een granaat
is gevallen
boven op
het wethuis
en dak en
zoldering
zijn
vernield.

[...] Ook granaten op het kerkhof, een op de graven van de Franse officieren, een op een ongewijd hoekje. Ook in de hoek van mijn tuin. Haag en pruimelaar zijn vernield.⁷⁹

⁷⁹ Achiel Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, hertaald door Willy Spillebeen (Lannoo, 2014), 209-10.

Priester **Achiel Van Wallegghem** geloofde zijn ogen niet toen hij zich rond 15 uur uit zijn schuilplaats begaf. Rondom hem zag hij alleen maar vernieling op de dorpsplaats van Dikkebus. Op zondag 15 augustus 1915 openden de Duitse soldaten het vuur op het dorp. Van Wallegghem omschreef deze aanval later als een van de allerhevigste die hij in 1915 had beleefd. Granaten hadden vele woonhuizen platgewaist en eentje raakte zelfs de tuin van Van Wallegghem, **ten koste van zijn pruimelaar**.

In 1914-1918 raasde het geweld van de Eerste Wereldoorlog door de Westhoek. Het landschap werd permanent getekend door een spoor van vernieling. Ook Van Wallegghem **betreurde de teloorgang van het uitzicht**:

*'Alles wijst er op oorlog. De schilderachtige streek heeft reeds veel van haar schoonheid verloren, de bossen zijn deerlijk geschonden.'*⁸⁰

*'Vreemd, als men naar die streek kijkt: alhoewel het reeds volop lente is, toch zijn de bomen van de loopgravenstreek nog bladerloos, ook bijna zonder takken. Alles is afgeschoten en verbrand door het oorlogsvuur.'*⁸¹

Vanuit zijn beschrijvingen van de verwoeste natuur, bomen en bossen stelt de vraag zich **hoe de hoogstamfruitboomgaarden te lijden hadden onder de Eerste Wereldoorlog**. Als je deze vraag vandaag stelt aan fruitliefhebbers uit de Westhoek, krijg je vrijwel unaniem te horen dat het geweld de boomgaarden uit de regio niet heeft gespaard. Dit hoofdstuk richt zich op de zoektocht naar historisch materiaal om deze uitspraak van context te voorzien. Of om die eerder bij te stellen? We willen namelijk niet enkel en alleen de focus leggen op **de vernieling van de boomgaarden**, maar **ook de wederopbouw ervan** na de afloop van de Eerste Wereldoorlog.

⁸⁰ Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, 168.

⁸¹ Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, 180.

⁸² Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, 170.

⁸³ Steven Heyde, 'Het Herstel van het bocagelandschap in de Zuidelijke Westhoek na de Eerste Wereldoorlog', Monumenten, Landschappen & Archeologie, 1 januari 2014, 28.

⁸⁴ Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, 144.

⁸⁵ Dries Claeys, 'Land, staat en bevolking: De wederopbouw van het Belgische platteland na de Eerste Wereldoorlog' (KU Leuven. Faculteit Letteren, 2019), 226.

⁸⁶ Van Wallegghem, Oorlogsdagboeken 1914-1918, 262.

⁸⁷ In de bronuitgave van de oorlogsdagboeken voorzag de hertaler historische kaarten waarop talrijke hoeves die Van Wallegghem benoemde op staan aangeduid. We maakten hier dankbaar gebruik van om er verder op te kunnen bouwen.

Zo hopen we een genuanceerd beeld te creëren van fruitboomgaarden in de Westhoek tijdens de Grote Oorlog, waarin vernieling en wederopbouw met elkaar in dialoog gingen.

4.2 Kraters in de fruitboomgaarden

Doorheen het verloop van de Eerste Wereldoorlog legde Van Wallegghem als onderpastoor van Dikkebus de uitzonderlijke gebeurtenissen in zijn parochie vast in dagboeken. Hij beschreef de impact van de Grote Oorlog op een kleine dorpsgemeenschap en hoe het geweld het dagelijks leven overhoop haalde. Zijn dagelijkse notities vormen **uitstekend bronmateriaal voor historisch onderzoek rond de Eerste Wereldoorlog**. Van Wallegghem bespreekt zowel militaire verrichtingen alsook sociale taferelen nabij het front.

Het is in die dagelijkse beschrijvingen dat we op zoek kunnen gaan naar sporen van fruitboomgaarden in de streek. Zijn vernielde pruimelaar was bijvoorbeeld **niet de enige vernielde fruitboom** die hij had gezien tijdens de oorlog. Zo vertelde hij op 9 mei 1915 over een nachtelijke aanval:

*'3 granaten passeren boven mijn huis en ontploffen enkele meters verder. Een valt in de put op het einde van de hofstee van madame Brigou en slaat 2 appelbomen en het houtgewas ernaast aan stukken.'*⁸²

Uit deze passage blijkt dat de oorlog heel wat schade aanrichtte aan de fruitbomen in de streek. Al het groen dat deze streek karakteriseerde, waaronder de hagen, bomenrijen en veldbosjes, werd uit het landschap gewist. Inslagen van gasobussen en vuurgeschut beschadigden tal van bomen of vernietigden ze helemaal, zowel voor als achter het front.⁸³

In de notities van Van Wallegghem vinden we nog een andere manier waarop fruitbomen geleidelijk aan verdwenen. Op 16 maart 1915 schreef hij:

*'Het weer is nu goed en de wegen zijn veel verbeterd. Burgers en Belgische soldaten herstellen voortdurend de wegen. Naast de kasseiweg en de grintweg graven zij de aardekant af en men legt er staken en bussels hout, de ene dicht tegen de andere en aan elkaar verbonden door ijzerdraad. De staken maakt men van iepen, die men op de hofsteden en weiden gaat vellen. [...] Nagenoeg alle bomen van de streek, de kasseibomen uitgezonderd, zijn veroordeeld, want van alle is de schors geknaagd door de paarden, van de fruitbomen zowel als van de andere.'*⁸⁴

Paarden knaagden aan de fruitbomen en de bomen werden ook **omgehakt om de verwoeste wegen terug aan te leggen**. Dit was een tussentijdse oplossing tot de wegen permanent werden heraangelegd in hun vooroorlogse toestand na de afloop van de oorlog. Dat gebeurde met bouwmaterialen die van buiten de regio werden aangeleverd.⁸⁵

Het relaas van de priester geeft ons bovendien ook de kans om oorlogsdagboeken op een **unieke manier te hanteren in ons onderzoek** naar hoogstamfruitboomgaarden. We vertrekken vanuit het dagboekfragment van 19 maart 1916, waarin Van Wallegghem de zoveelste aanval beschreef. Hij noteerde:

*'In de boomgaard en het hommelhof van Vermeersch is het de ene put naast de andere.'*⁸⁶

Met deze vermelding kunnen we deze **boomgaard opsporen** in het historisch kaartmateriaal.⁸⁷ De woning van Vermeersch kunnen we terugvinden op de Popp-kaart (1842-1879), in een hoek tussen de Vierstraat en de Kriekstraat in Kemmel.

Zijn woonst staat aangeduid met perceelnummer 123a van sectie A. Het perceel 125a, waarin de woning lag, wordt omschreven als weiland. Wel is er een aanliggende tuin met perceelnummer 124 aangeduid. Van een boomgaard is dus geen sprake, tenzij we iets ten zuiden van de woning kijken. Daar is er een boomgaardperceel met nummer 131 te vinden. De boomgaard was zo'n 2 hectare groot.

Als we de militaire topokaart (1865-1880) erbij halen, zien we wel een verandering. Daarop is de woning van Vermeersch **omgeven door een boomgaard** en lijkt er een connectie te zijn met de boomgaard die zuidelijker gelegen was. Dankzij het oorlogsdagboek kunnen we dus niet alleen boomgaarden traceren, maar er ook verhalen aan koppelen en de eventuele verdwijning ervan verklaren.

4.3 Een oproep tot heraanplant

Het dagboek van Van Wallegghem geeft een sombere indruk van het lot van de fruitbomen in de streek. De vraag stelt zich **of deze breuk met de vooroorlogse boomgaarden definitief was**, of dat er toch een poging werd ondernomen om ze terug in ere te herstellen. In de literatuur lezen we immers dat de wederopbouwinitiatieven in de Westhoek zich in eerste instantie vooral richtten op het herstel van het landschap in zijn vooroorlogse toestand. Het herstel van het fysiek landschap en de landbouw- en dorpsinfrastructuur was echter veel complexer in de praktijk. Mede door enkele moderne aanpassingen en onomkeerbare verwoestingen in het landschap ging het in realiteit eerder om een gedeeltelijke terugkeer naar de vooroorlogse toestand.

In kranten vinden we alvast enkele oproepen terug die de wens uitdrukten **om werk te maken van de wederopbouw van boomgaarden** in verwoeste gebieden. Zo roept een artikel van 27 augustus 1921 op om werk te maken van de heraanleg van de boomgaarden. Volgens de auteur van het artikel moesten de boomgaarden, net zoals de herstelde landbouwgronden, bijdragen 'aan de economische herleving van het land.' 'Meer nog', argumenteert hij verder, 'grootere uitbreiding dan vòòr den oorlog moest aan die fruitboomgaarden worden gegeven.'⁸⁹

Dat de auteur vanuit een **economische hoek** redeneert om de wederopbouw van boomgaarden te verdedigen, is heel interessant. Het toont aan dat de commercialisering van de fruitteelt ook in de Westhoek genoeg was doorgedrongen en sterk genoeg werd geacht om te dienen als **een economische motor bij de wederopbouw**. Wellicht kunnen we dit standpunt beter begrijpen als we het tegen het licht houden van een verandering die zich na de Eerste Wereldoorlog voltrok binnen de bredere Belgische tuinbouwsector. Vanaf de jaren '20 bleek dat zowel de binnen- als buitenlandse verkoop van groenten en fruit **enorm rendabel** was. Bovendien had België een centrale ligging en kon het dus rekenen op een **ruime afzet** in de landen waar de groente- en fruitteelt ook zwaar was getroffen. De focus op de teelt en export van fruit leverde soms grote successen op: tot in de jaren '30 zouden kersentelers uit Haspengouw bijvoorbeeld grote winsten maken door hun kersen te exporteren naar Engeland.⁹⁰

Een gelijkaardige stem klinkt in De Hopboer:

'Eene hoogst belangrijke zaak, welke veel bijdragen kan om den heropbouw van landbouw in de verwoeste streek te bespoedigen, is zonder twijfel het

*herstellen der talrijke boomgaarden, welke vroeger de schoonheid en tevens ook den rijkdom van een voornaam deel der streek uitmiekten. [...] De herstelling der boomgaarden moet de bezorgdheid uitmaken van eigenaars en pachters, want het is eene zekere bron van winsten; zekerder en altijd groter dan de winsten welke een landbouwer kan doen met het kweken der gewone landbouwvruchten.'*⁹¹

Dit fragment bevestigt het commercieel nut van fruit in de naoorlogse periode, maar benadrukt vooral dat het een manier is 'om de moeilijke omstandigheden van het duur leven te bestrijden'. Overleven in een gebied dat zo zwaar getroffen was door de oorlog was duidelijk de prioriteit. Op relatief korte termijn konden fruitbomen eten voorzien dat voor eigen consumptie bestemd was.

Of er uiteindelijk gehoor is gegeven aan deze twee oproepen moet vooralsnog uitgeklaard worden. Het Landbouwverbond legde kort na de Eerste Wereldoorlog drie modelboomgaarden met hoogstambomen aan in de frontstreek. Eentje daarvan bevond zich in Zonnebeke. Zo hoopte deze middenveldorganisatie voor landbouwers **de aanleg van fruitboomgaarden in de streek te stimuleren**.⁹² Verder sloeg ook het Ministerie van Landbouw de handen in elkaar met de Boerenbond om datzelfde doel te bereiken. Dat deden ze door premies uit te delen in de vorm van fruitbomen: '32000 fruitbomen en 12000 beziestruiken dienden als bijpremie uitgedeeld, 4-12 per deelnemer, volgens de grootte van het landelijk bedrijf.'⁹³

Of de organisaties slaagden in hun opzet, is moeilijk om te achterhalen. Recent onderzoek suggereert wel **dat de wederopbouw geen stijging in boomgaardoppervlakte betekende**. Meer nog, tegen het begin van de Eerste Wereldoorlog zou het totale areaal

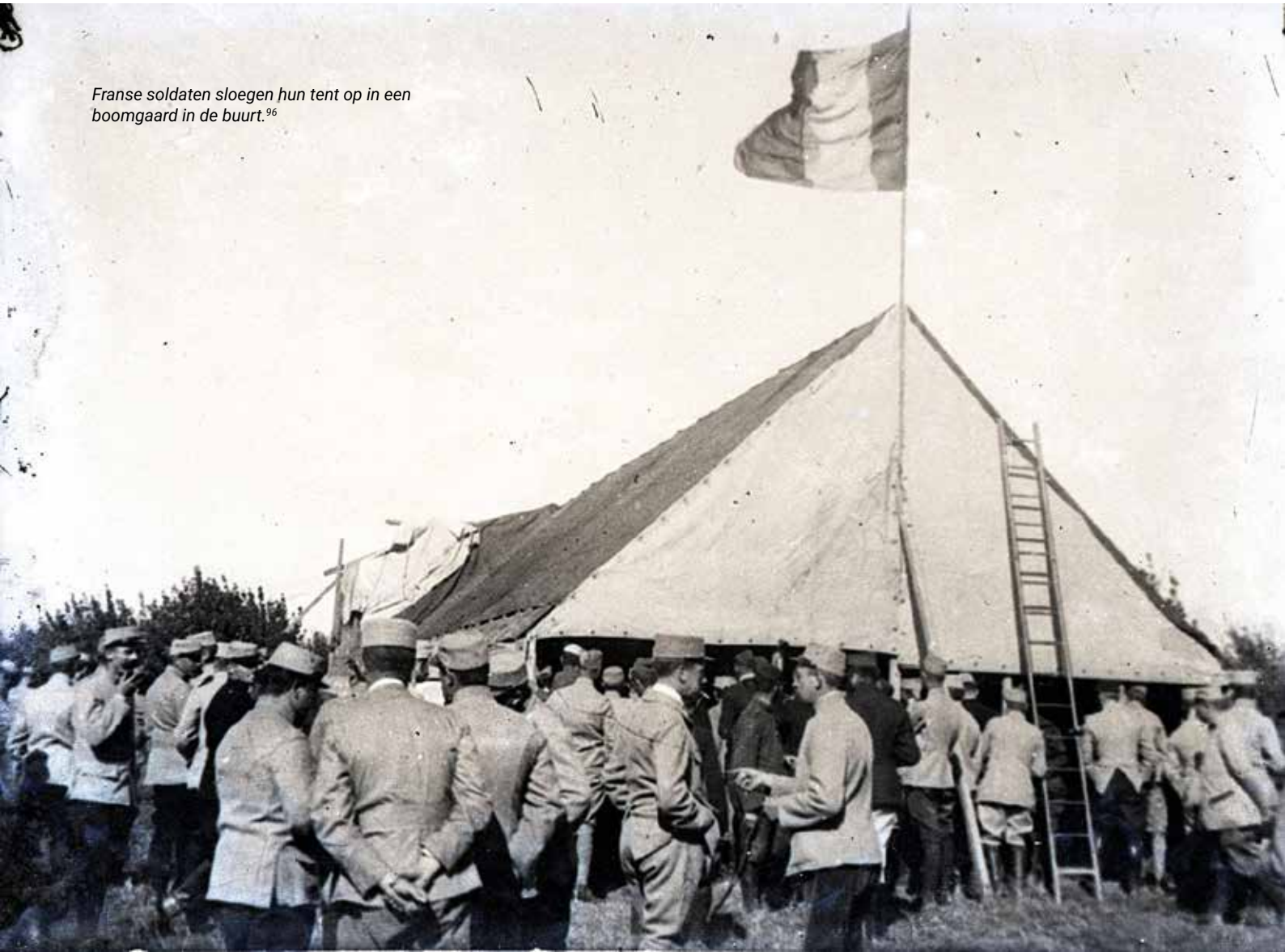
zo laag zijn geweest dat er nauwelijks nog boomgaarden zouden zijn geweest in de streek.⁹⁴ Deze vaststelling staat haaks op de overtuiging die eerder gold, namelijk dat de vooroorlogse boomgaarden massaal heraan geplant werden.⁹⁵

4.4 Boomgaarden tijdens en na WO I in andere bronnen

Het verhaal dat hiernaast werd verteld is slechts een fractie van wat er te zeggen valt over hoogstamfruitboomgaarden in de Westhoek tijdens en na de Eerste Wereldoorlog. Er is nog meer onderzoek nodig om tot een beter begrip te komen van wat die oorlog betekende voor de fruitbomen in de streek. Hierna volgt een kort overzicht van enkele bronnen die kunnen bijdragen aan de verdere zoektocht naar deze fruitige geschiedenis.

1) Foto's (Zie p. 16, 26, 52)

Fotomateriaal is waardevol om te gebruiken binnen dit onderzoeksthema, omdat het vaak dingen toont die niet expliciet werden gecapteerd in geschreven bronnen van die tijd. Opnieuw vormen **fruitboomgaarden nooit echt het hoofdonderwerp** van de foto's, maar vormen ze de achtergrond waartegen het leven tijdens de oorlog zich afspeelde. Zo ontdekken we bijvoorbeeld dat soldaten, die achter het front meestal op hoeves verbleven, ook in de boomgaard tenten opzetten.⁹⁶

*Franse soldaten sloegen hun tent op in een boomgaard in de buurt.*⁹⁶

⁸⁸ Zie o.a. Koen Baert e.a., *Bouwen aan wederopbouw 1914/2050: architectuur in de Westhoek*. (Erfgoedcel CO7, 2009); Claudia Houben, 'De wederopbouw van hoeves in de Westhoek na de Eerste Wereldoorlog' (KU Leuven. Faculteit Letteren, 2017); Claeys, 'Land, staat en bevolking'; Heyde, 'Het Herstel van Het Bocagelandschap in de Zuidelijke Westhoek Na de Eerste Wereldoorlog'.

⁸⁹ 'De boomgaarden in het verwoeste gebied', *Het Ypersche*, 27 augustus 1921, 2.

⁹⁰ E. Niesten en Y. Segers, *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu* (Davidsfonds, 2007), 79, 82.

⁹¹ 'Het herstellen der boomgaarden in de verwoeste streek', *De Hopboer*, 1 juli 1920, 17.

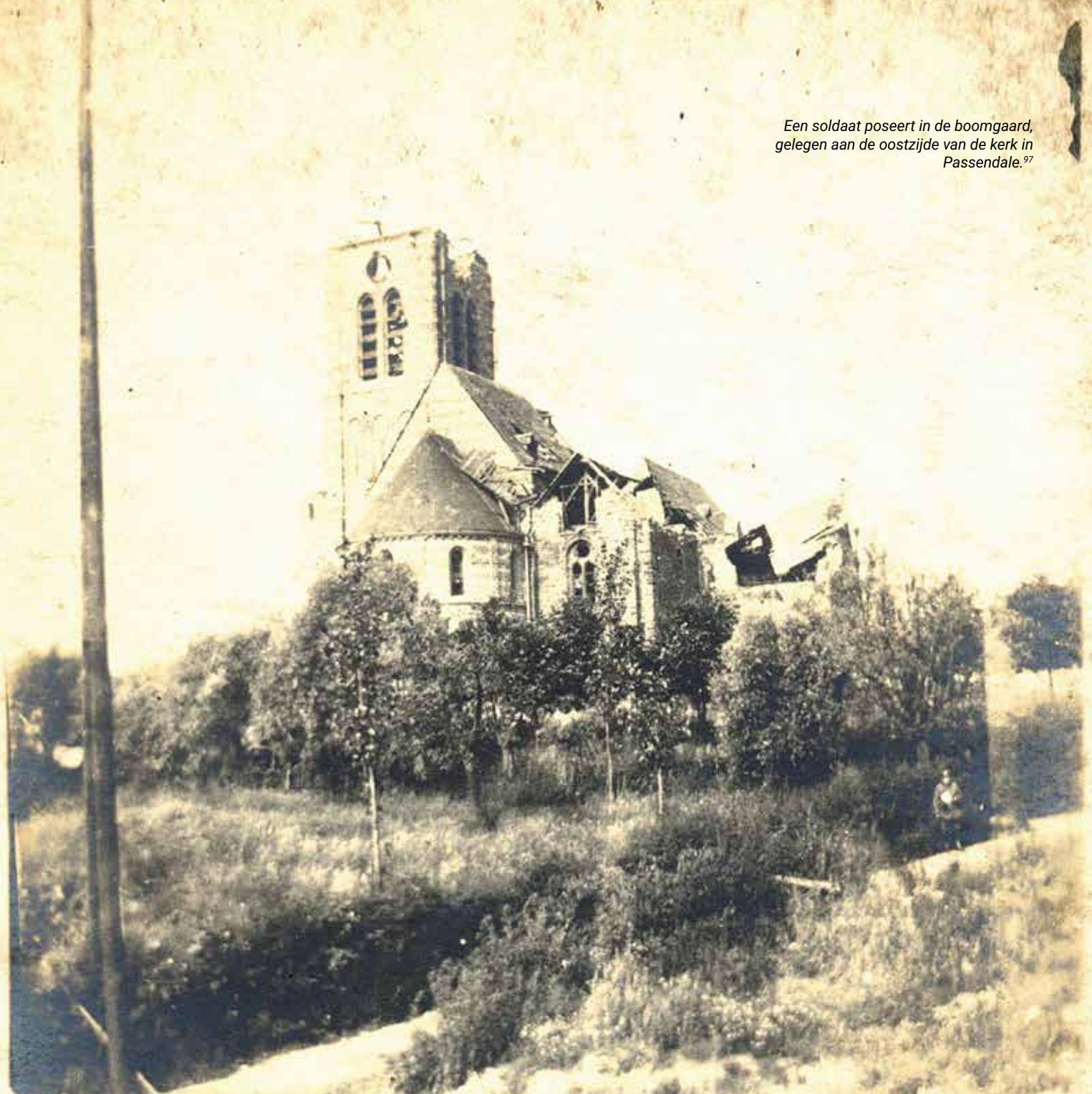
⁹² Claeys, 'Land, staat en bevolking', 140.

⁹³ 'Prijskampen van landherstel', *De Hopboer*, 1 april 1922, 14.

⁹⁴ Claeys, 'Land, staat en bevolking', 176.

⁹⁵ Heyde, 'Het Herstel van Het Bocagelandschap in de Zuidelijke Westhoek Na de Eerste Wereldoorlog', 37.

⁹⁶ 'Roesbrugge-Haringe: Eerste Wereldoorlog', glasnegatief, 1914-1918, HEU004512247, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

Een soldaat poseert in de boomgaard, gelegen aan de oostzijde van de kerk in Passendale.⁹⁷

Eglise de Passendale.
Juillet 1915.

We kunnen ook een beeld krijgen van fruitbomen op portretten van gebouwen. Deze soldaat poseert bijvoorbeeld voor de beschadigde kerk van Passendale en staat in de boomgaard die toebehoorde aan de onderpastoor.⁹⁷

Verder krijgen we aan de hand van fotomateriaal ook een zicht op wat **de ravage van de oorlog** teweegbracht in het landschap. Dit panorama uit 1919 geeft een beeld van een kraterlandschap waar ooit het kasteel 't Hooghe stond. Op het kasteel was er een boomgaard aanwezig, maar die werd samen met het gehele domein verwoest.⁹⁸

WAAR TE VINDEN?

Veel foto's bevinden zich nog altijd in persoonlijke of familiearchieven. Verder kan je op de website van Westhoek verbeeldt heel veel oud fotomateriaal uit de regio vinden. Meer specifiek voor de Eerste Wereldoorlog bevat de fototheek van het In Flanders Fields Museum onder andere afdrucken van (glas)negatieven, panorama's en persoonlijke albums van militairen uit België, Groot-Brittannië, Frankrijk en Duitsland. Ook het Rijksarchief bewaart heel wat foto's over de Eerste Wereldoorlog.

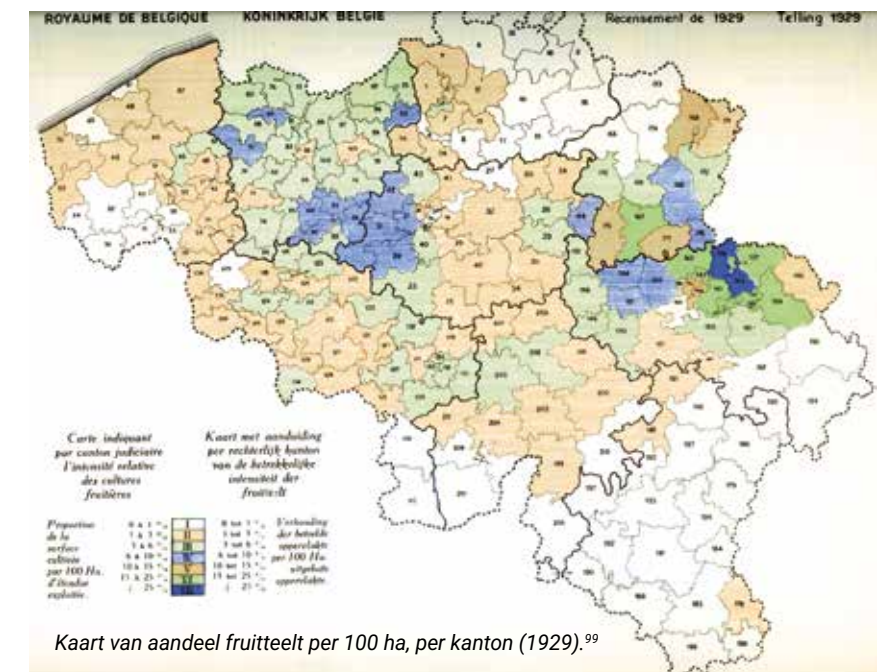
2) Landbouwtellingen (Zie p.15)

Landbouwtellingen kunnen inzicht bieden in de kwestie van de heraanleg van boomgaarden na het afloop van de Eerste Wereldoorlog. Deze prent uit de *Atlas van de Algemene bouwtekening* van 31 december 1929 kan wellicht wat meer licht werpen op die vraag.⁹⁹ De kaart legt de fruitteelt in België op dat moment vast in cijfers volgens de rechterlijke kantons. Voor de Zuidelijke Westhoek kijken we naar de kantons van Ieper (nr. 52), Mesen (nr. 56), Passendale (nr. 63), Poperinge (nr. 64) en Roesbrugge-Haringe (nr. 65). De gebieden van Ieper, Mesen, Passendale en Poperinge vallen onder **de laagste categorie**.

Dat betekent dat **0 tot 0,5%** van de beteelde oppervlakte per 100 ha als boomgaard werd gebruikt, extreem weinig dus. Enkel in de regio van Roesbrugge-Harige was er sprake van **1 tot 3%**, wat nog steeds weinig is. Het lijkt er dus op dat de aanmoedigen vanuit het ministerie van Landbouw en de landbouwersverenigingen maar **een beperkt succes** hadden.

WAAR TE VINDEN?

Dankzij het project Belgische Historische Tellingen zijn de fysieke bronnen digitaal raadpleegbaar. De tellingen van 1910 en 1929 zijn de voornaamste om de toestand voor en na de oorlog in kaart te brengen.

Beeld van een krater nabij kasteel 't Hooghe, dat samen met de boomgaard compleet werd weggevaagd.⁹⁸

⁹⁷ "Passendale: beschadigde kerk", foto, juli 1915, HEU006500671, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

⁹⁸ "Zillebeke: vernield kasteel 't Hooghe", prentbriefkaart, 1919, HEU008514135, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

⁹⁹ Ministerie van Landbouw, 'Atlas van de algemeene landbouwtelling van 31 december 1929', Laner, Brussel, 1929.

3) Kranten (Zie p. 16, 33, 52)

De voorgaande analyse maakte ook gebruik van historische krantenartikelen. In deze bronnen vind je voornamelijk de stemmen die oproepen tot de heraanleg van boomgaarden in de Westhoek.

WAAR TE VINDEN?

Op de website van Historische kranten kan je de kranten uit regio Ieper, Poperinge, Diksmuide en Veurne tot en met 1950 digitaal doorbladeren. Hou er wel rekening mee dat kranten jonger dan 70 jaar niet via de website geraadpleegd kunnen worden. Onderzoekers kunnen die wel digitaal bekijken in de bibliotheken van de Westhoek.

4) Luchtfoto's (Zie p. 25)

Tijdens de Eerste Wereldoorlog was het belang van luchtfotografie niet te onderschatten. Deze foto's dienden vooral voor militaire doeleinden, maar kunnen ons ook helpen bij de zoektocht naar boomgaarden in de streek. Als je op zoek gaat naar boomgaarden op deze foto's, herken je ze door een eventuele regelmatige vorm van aanplanting of doordat het gaat om verspreide bomen met ruimte ertussen eerder dan een echt bos.

WAAR TE VINDEN?

Het In Flanders Fields Museum bewaart een uitgebreide collectie aan luchtfoto's uit deze periode. Die kan je raadplegen via het geoportaal van het museum. Verder kan je ook het overzicht van luchtfoto's tijdens de Eerste Wereldoorlog in archieven wereldwijd raadplegen.¹⁰⁰

5) Oorlogsdagboeken

Het vertrekpunt van dit hoofdstuk was het dagboek van priester Achiel Van Wallegghem. Als een van de meest belangrijke dagboeken uit de Westhoek, worden de fysieke schriften van Van Wallegghem bewaard in het in

Flanders Fields Museum. Er zijn scans beschikbaar, maar dat is niet voor alle dagboeken het geval. Een hertaalde uitgave van het dagboek komt ook niet altijd voor. Uit de analyse van de notities van Van Wallegghem blijkt wel dat oorlogsdagboeken interessant zijn om te betrekken binnen dit onderzoeksthema. Andere dagboeken die buiten de oorlogsperiode zijn geschreven, kunnen eveneens waardevol zijn.

WAAR TE VINDEN?

Veel oorlogsdagboeken bevinden zich nog in private archieven van families. Het In Flanders Fields Museum verzamelt via schenkingen allerlei egodocumenten, waartoe dagboeken behoren. In de bibliotheek van het museum zijn er ook uitgaves van dagboeken te vinden.

6) Oorlogsschadedossiers (Zie p. 26)

Na de afloop van de oorlog konden overheden en burgers een vergoeding aanvragen voor de geleden schade. In deze schadedossiers vind je de schadeclaims terug, de oorzaak en waarde van de schade en de eventuele vergoeding die werd toegekend door de Belgische staat. Er zijn heel beperkte sporen van boomgaarden te vinden in deze bronnen. Zo diende Maria Ronse uit Moorslede in 1925 een schadeclaim in om een vergoeding te krijgen voor haar 'werktuig en gereedschap voor fruithandel'.¹⁰¹ Wat dat precies inhield, werd niet gespecificeerd. In datzelfde jaar vroeg ook Edmond Deleu uit Zillebeke een vergoeding aan voor veertig jonge fruitbomen die waren vernield. Zijn aanvraag werd afgekeurd nadat het onderzoek uitklaarde dat de schade aan de bomen niet werd berokkend door het oorlogsgeweld.¹⁰²

WAAR TE VINDEN?

Schadedossiers kan je terugvinden in lokale stadsarchieven. In het Rijksarchief worden bovendien vonnissen van de lokale Rechtbank voor Oorlogsschade bewaard voor Ieper en Veurne.

Snel aan de slag

De Eerste Wereldoorlog liet voor altijd littekens na in het landschap van de Westhoek. Veel is verloren gegaan in die periode, waaronder ook fruitboomgaarden. Hoofdstuk vier werpt niet alleen meer licht op de impact van het oorlogsgeweld op die fruitboomgaarden, maar ook op het belang van die boomgaarden bij de wederopbouw. Vanuit het dagboek van priester Achiel Van Wallegghem kregen we een directe indruk van hoe de Eerste Wereldoorlog het landschap en de fruitbomen die erin stonden verwoestte. Na de oorlog werd de schade opgemeten en gingen er hier en daar stemmen op om de hoogstamfruitboomgaarden terug in ere te herstellen. Het Ministerie van Landbouw en landbouwerorganisaties verdedigden de vele voordelen die de heraanplant konden betekenen voor de streek. Het lijkt er echter op dat de impact van deze campagnes miniem was in de Westhoek.

Naast dit verhaal van verwoesting en wederopbouw lichtte het hoofdstuk nog een aantal andere bronnen toe die handig kunnen zijn binnen dit onderzoeksthema:

- Foto's (p. 41)
- Landbouwtellingen (p. 43)
- Kranten (p. 44)
- Luchtfoto's (p. 44)
- Oorlogsdagboeken (p. 44)
- Schadedossiers (p. 44)

Dit hoofdstuk toonde vooral ook het grote potentieel voor verder onderzoek binnen dit thema. Daarom reiken we enkele mogelijke onderzoekspistes aan. Zoals al eerder vermeld, lijkt een eerste onderwerp de heraanplant van boomgaarden binnen de context van de wederopbouw. Aan de hand van een vergelijking tussen de landbouwtellingen van 1910 en 1929 voor de gehele regio zouden we een veel beter begrip daarvan kunnen krijgen. Er zijn redenen om aan te nemen dat de premies die werden uitgedeeld weinig impact hadden in de Westhoek. Zo'n onderzoek zou die stelling verder kunnen onderbouwen.

Daarnaast is er nog ander archiefmateriaal voorhanden om die wederopbouw van naderbij te bestuderen. Door de beperkte tijd voor onderzoek binnen dit project konden we deze niet verder opsporen. De staten van puin zouden nog meer inzicht kunnen bieden in de graad van verwoesting wat betreft de boomgaarden. In de wederopbouwarchieven verwachten we ook bronnen terug te vinden die zouden kunnen wijzen op de import van buitenlandse fruitsoorten om nieuwe boomgaarden te beplanten. De kans bestaat dat ook de rassen van deze gegeven fruitbomen daarin werden beschreven.

¹⁰⁰ Birger Stichelbaut, 'World War One Aerial Photography: An Archaeological Perspective' (Ghent University, 2009).

¹⁰¹ Archief Julien Anthony (oorlogsschade), F01, 0843, "Dossier oorlogsschade van Ronse Maria", 1925, Stadsarchief Ieper.

¹⁰² Archief Julien Anthony (oorlogsschade), F01, 2230, "Dossier oorlogsschade van Deleu Edmond", 1925, Stadsarchief Ieper.

HOOGSTAM FRUITBOOM GAARDEN en het alle- daagse leven

5.1 Fruterfgoed van gisteren, vandaag en morgen

In de Houthulstse deelgemeente Klerken wandelt de **perenreus Jan Van Klerken** sinds 2023 terug door de straten. Het was 25 jaar geleden dat Jan dat nog eens had kunnen doen. Op zondag 6 augustus 2023 bliezen de mensen van het Perelaarscomité namelijk nieuw leven in de tweejaarlijkse **Perelaarommegangstoet** en nodigden daarom de reus opnieuw uit als eregast. Het comité doopte hem tot grote mascotte van de ommegang en bracht daarbij jong en oud samen op de festiviteiten in het dorp. Bovendien staat de reus **symbool voor het fruitige verleden, heden én toekomst** van de gemeente.

Tradities zoals deze vormen een brug tussen gisteren en vandaag. Ze geven ons een indruk van hoe het fruitige verleden van de Westhoek vorm kreeg in het dagdagelijkse leven. Daarom kunnen we dit **levend erfgoed benaderen als historische bron**. Feesten en vakmanschappen dragen sporen van historische feiten en identiteiten die tot in het heden echoën. Dit hoofdstuk wil nagaan hoe je ook deze immateriële aspecten kan betrekken bij historisch onderzoek naar hoogstamfruit in de regio.

Meer dan in andere hoofdstukken sluit het onderwerp aan bij de opzet van het project 'Fruitig erfgoed'. Door onderzoek naar bepaalde tradities of kennis uit te lichten, hopen we opnieuw **interesse te wekken in dit lokale immateriële erfgoed**. Op die manier wensen we de passie voor hoogstamfruit **door te geven** en verzekeren we de **toekomst** van het fruitig erfgoed van de Westhoek.

In 2023 kwam reus Jan Van Klerken naar buiten om deel te nemen aan de Perelaarommegang in Klerken. © Tristan Sadones

Wist je dat...

De reuzencultuur in Vlaanderen erkend is als immaterieel erfgoed?

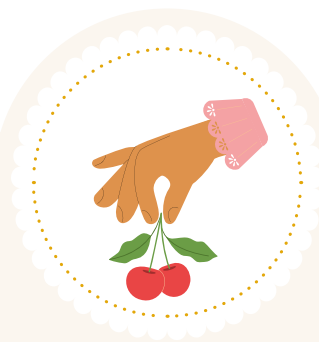
Sinds 2015 staat de reuzencultuur in al haar diversiteit op de Inventaris Vlaanderen voor Immaterieel Cultureel Erfgoed. Reus Jan Van Klerken past binnen deze mooie traditie die tot op vandaag wordt doorgegeven!

5.2 Immaterieel erfgoed: what's in a name?

Voordat we in dit hoofdstuk duiken, staan we even stil bij de term **'immaterieel erfgoed'**. 'Erfgoed' op zich is al een relatief bekend begrip. Alles wat we overgeërfd hebben van voorbije generaties en belangrijk of waardevol genoeg achten om te bewaren of door te geven aan toekomstige generaties, valt onder dit verzamelbegrip. Op het eerste zicht lijkt dit dus een extreem breed begrip, maar gelukkig is er een onderverdeling gemaakt.

In Vlaanderen wordt er een onderscheid gemaakt tussen **onroerend** en **cultureel erfgoed**. Onroerend erfgoed betreft archeologisch, bouwkundig en landschappelijk erfgoed. Cultureel erfgoed wordt onderverdeeld tussen enerzijds roerend en anderzijds immaterieel erfgoed. **Roerend** erfgoed is al het erfgoed dat verplaatsbaar is, zoals schilderijen of archieven. **Immaterieel erfgoed** zijn alle gewoontes, kennis en praktijken van vandaag die een oorsprong kennen in het verleden en die we willen doorgeven aan de toekomstige generaties.

Dit lijkt misschien ingewikkeld, maar **in praktijk zijn de grenzen tussen de soorten erfgoed niet zo strikt**. Denk bijvoorbeeld aan een processie: een plechtige, meestal religieuze optocht waarbij allerhande rituele handelingen worden uitgevoerd (immaterieel erfgoed). Vaak vertrekt die vanuit een kerk (onroerend erfgoed) en dragen de deelnemers religieuze objecten met zich mee, zoals een relikwie (roerend erfgoed).

Immaterieel erfgoed kan je herkennen aan de volgende eigenschappen:

- **Immaterieel erfgoed is niet tastbaar:**
In tegenstelling tot onroerend en roerend erfgoed kan je immaterieel erfgoed niet aanraken of vastpakken. Het gaat om erfgoed dat in de hoofden en handen zit van mensen.
- **Er zijn verschillende soorten immaterieel erfgoed:**
Aangezien héél veel gebruiken immaterieel erfgoed kunnen zijn, bestaan er verschillende domeinen waaronder immaterieel erfgoedpraktijken kunnen worden onderverdeeld. In Vlaanderen wordt er een onderscheid gemaakt tussen vertellen en taalgebruik, muziek en podiumkunsten, feesten, rituelen en sociale gebruiken, natuur en landbouw, ambacht, vakmanschap en techniek, sport en spel en eten en drinken. Vaak bevinden tradities zich op het snijpunt van verschillende domeinen.
- **Immaterieel erfgoed wordt gedragen door een gemeenschap:**
Zonder mensen om de traditie uit te voeren, bestaat het erfgoed niet meer. De erfgoedgemeenschap kan breed zijn: dat kan gaan van de actieve uitvoerders van een traditie tot het publiek die er van geniet. Deze mensen vinden het belangrijk dat hun stukje immaterieel erfgoed bestaat en willen het doorgeven aan de gemeenschap van morgen.
- **Immaterieel erfgoed is dynamisch:**
Immaterieel erfgoed wordt niet bewaard, maar geborgen. Je kan het niet zoals een museumobject onder een glazen stulp plaatsen en voor eeuwig bewaren. Zonder nieuwe zuurstof dooft de passie voor de praktijk uit. Daarom zijn tradities constant in verandering. Borgen betekent bewuste acties ondernemen om ervoor te zorgen dat zoveel mogelijk mensen het erfgoed leren kennen er aan kunnen deelnemen. Zo proberen erfgoedgemeenschappen een duurzame toekomst te verzekeren voor hun immaterieel erfgoed.

Voor meer info over immaterieel erfgoed in Vlaanderen kan je een kijkje nemen op de website van de Werkplaats immaterieel erfgoed.

5.3 Immaterieel fruiterfgoed in de Westhoek

Immaterieel fruiterfgoed kan je op verschillende manieren benaderen in je onderzoek. We kiezen ervoor om twee voorbeelden te geven. Eentje vertrekt vanuit een praktijk die we **vandaag** kennen en zoekt de **historische oorsprong** ervan op. Het tweede voorbeeld neemt **historisch bronnenmateriaal als vertrekpunt** en legt vervolgens de **link met vandaag**. Zo hopen we te illustreren hoe je immaterieel erfgoed dynamisch kan hanteren bij historisch onderzoek.

5.3.1 Van vandaag naar vroeger: Jan van Klerken en de Perelaarstoet

De reus Jan van Klerken vertelt vandaag een verhaal waaruit we meer kunnen leren over de fruitige geschiedenis van Klerken. De **peer die hij in zijn hand draagt** is het attribuut waarmee hij dat doet. Het stuk fruit dat hij met zich meedraagt is namelijk een verwijzing naar de **Bruine krikpeer**, een peersoort met een verleden in Klerken.

De peer zelf werd gewonnen in 1778 in de wijk Schrootbroek, in Antwerpen. De peer verspreidde zich vanaf dan aan een snel tempo over Vlaanderen. Zo bereikte de Bruine krikpeer ook Klerken, waar er veel van de perenbomen werden geplant. Je kan dit perenras echter **niet lang bewaren**.¹⁰³ Dat zorgde voor een lastige situatie. In de oogsttijd waren er opeens héél veel peren die héél snel op moesten. Er moest dus een oplossing komen om snel de peren te verkopen.

De oplossing kwam in de vorm van de **Perelaarommegang**. In Klerken was er al eerder de traditie van de **Sint-Laurentiusprocessie**, die sinds de afloop van de Eerste Wereldoorlog jaarlijks plaatsvond. In de jaren '60 en '70 kreeg die processie een **nieuwe invulling** door de organisatie van de Perelaarommegang. Bij het aanbreken van de oogstperiode trok er een stoet door de straten van het dorp en stond er een kermis op het dorpsplein. De optocht stond volledig in het teken van de Bruine krikpeer: er reden peervormige wagens rond om peren uit te delen, er was een perelaarprinsesverkiezing en de perenreus Jan van Klerken werd geboren. Alles stond in het teken van het peertje – dat in de volksmond vandaag **laupertje** wordt genoemd, een verwijzing naar de vroegere Sint-Laurentiusfeesten.¹⁰⁴ Door de peer deze extra aandacht te geven, steeg die in populariteit, waardoor meer mensen de peer consumeerden.

Foto 1:
De reus Jan van Klerken werd geboren en vervulde een ambassadeursrol voor de Perelaarommegang in de jaren '70.¹⁰⁵

Foto 2:
Tijdens de feestelijkheden van de Perelaarommegang werd er ook een perelaarprinses verkozen.¹⁰⁶

¹⁰³ Provinciebestuur West-Vlaanderen en De Nationale Boomgaardenstichting, Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen, (Grafische Dienst, Provincie West-Vlaanderen, 2016), 99.

¹⁰⁴ Michael Janart, 'Bruine krikpeer van Klerken is "Boom van het Jaar"', VRTNWS, 17 oktober 2022, <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/10/17/bruine-krikpeer-van-klerken-is-boom-van-het-jaar/>.

¹⁰⁵ "Klerken: reus Jan van Klerken", foto, 15 augustus 1977, HEU017502491, Westhoek verbeeldt, Archief persfotograaf Georges Rommelaere.

¹⁰⁶ "Klerken: Perelaarprinses en haar eredames", foto, augustus 1981, HEU017502746, Westhoek verbeeldt, Archief persfotograaf Georges Rommelaere.

Tegen het einde van de jaren '90 **doofde de traditie van de Perelaarom-megang echter uit**. Wellicht was dat te wijten aan het sterk gedaalde aantal perenbomen in Klerken. Toch waait er sinds 2022 een nieuwe, fruitige wind door de gemeente. Een aantal inwoners hebben zich toen georganiseerd in het Perelaarommegangcomité. Hun missie is om de Bruine krikpeer terug in ere te herstellen. Een eerste belangrijke stap was om een van de oudste perelaren in het dorp met succes te laten verkiezen tot **“Boom van het Jaar”**. Reus Jan van Klerken werd gerestaureerd, en op zondag 6 augustus 2023 ging de Perelaarommegang na 25 jaar opnieuw uit.

Dit verhaal toont hoe sterk een gemeenschap zich kan **verbinden aan hun fruitig verleden en streeft naar een groenere toekomst**. De Bruine krikpeer is een symbool geworden voor de inwoners van Klerken. Reus Jan van Klerken draagt hun verhaal en identiteit uit. De erkenning van de peer, en dus ook het historische gegeven erachter, zet mensen aan om tradities te doen herleven. Op die manier speelt **fruitig erfgoed een verbindende rol** binnen een lokale gemeenschap. We kunnen dit alleen maar toejuichen en hopen dat dit zich in de toekomst vertaalt naar meer perenbomen in het landschap en hechtere gemeenschap van fruitliefhebbers.

5.3.2 Van vroeger naar vandaag: aanplanttechnieken

‘Waar uw fruitbomen aankopen?’¹⁰⁷
Deze vraag prikte op 12 november 1933 op de voorpagina van het leperse katholieke weekblad De Halle. Lea Gabriels, een ‘landbouwhuishoudkundige’, formuleerde een antwoord op de vraag. Dat deed ze door tips te geven aan haar lezers. Een van haar eerste adviezen was om **fruitbomen te kopen**

bij de juiste kwekerij. ‘Woont ge in een zware grondstreek, uw aankopen doen in een kwekerij aangelegd op zwaren grond.’ Ze liet bovendien weten dat de bomen **jong moesten zijn**, zodat ze beter zouden wortelen en dus een goede oogst zouden opleveren in de toekomst.

Over de effectieve aanplant van een fruitboomgaard moeten we een artikel uit het Ypersch nieuws van 1940 raadplegen. Maart is de laatste ideale maand om fruitbomen te planten, dus de krant voorzag in die periode **een spoedcursus fruitbomen planten** in de landbouwrubriek. Daarin stond er onder meer te lezen dat het raadzaam was ‘de wortels der planten eerst in te modderen’ met een kleiachtige aarde.¹⁰⁸ De fruitboom plantte je vervolgens in een **vochtige kuil** die vervolgens bedekt moest worden met mest of bladeren.

Clara Vervaeke, een andere ‘landbouwhuishoudkundige’, benadrukte het punt van een goede, vochtige grond te hebben voor de aanplant van fruitbomen. In De Halle schreef ze over de **drainage van de grond**, wat vooraf ging aan de aanleg van de boomgaard. Ze keerde zich tegen drainagetechnieken die in haar ogen verouderd waren en stelde een beter alternatief voor:

‘In ’t midden, tusschen twee rijen boomen, maakt men een groef, 60 cm. diep, 40 cm. breed, daarin brengt men de steenbrokken of scherven. Het water vloeit naar de groef toe en moet gemakkelijk weggeleid kunnen worden. Zoo blijft de grond noch te nat noch te droog, hetgeen van groot belang is voor de gewassen, zoowel fruitboomen als gras.’¹⁰⁹

Deze drie krantenartikelen vertonen een opvallende gelijkenis. **Een goede oogst was van groot belang** en vormde het einddoel van deze fruitboomgaarden. ‘De nalatigheid van een enkelen nacht, is voldoende om de oogst van deze fruitsoorten gedeel-

telijk of geheel te vernietigen’, waar-schuwde de schrijver in Het Ypersch nieuws. Goed zorgen voor je nieuwe fruitbomen was dus uiterst belangrijk. Dat stond **haaks op de situatie van voor de twintigste eeuw**, waarin de eigenaars van boomgaarden weinig oog hadden voor het onderhoud van de bomen op hun fruitweide.¹¹⁰ Wellicht is die mentaliteitswijziging te wijten aan de **toegenomen commercialisering van fruit in de twintigste eeuw**. De kwaliteit van het fruit moest beter dan ooit zijn om te kunnen worden verkocht op de markt.¹¹¹ Daarom deelden landbouwexperts hun kennis over aanplant- en fruitteelttechnieken om een kwaliteitsvolle oogst te garanderen.

De juiste kennis om zo’n fruitbomen aan te planten is een vorm van immaterieel erfgoed en kunnen we doortrekken naar vandaag. Zijn die aanplanttechnieken hetzelfde gebleven, of zijn ze net veranderd? Is de reden om fruitbomen aan te planten dezelfde gebleven? Zo’n vragen kunnen enkel beantwoord worden door veldonderzoek en contact op te nemen met de gemeenschap die deze kennis vandaag belichaamt.

In maart publiceerde CO₇ in de rubriek ‘(Fr)uitgelicht’ een artikel waarin de boomgaardpercelen op de Popp-kaart van Langemark-Poelkapelle aan bod kwamen. Hierdoor kwamen we in contact met Kurt Vandewalle. Dankzij deze post ontdekte Kurt dat hij naast een historische boomgaard woonde. Meer nog: **de boomgaard van zijn schoonbroer bevond zich op die exacte locatie**. Hij was zelf van plan om ook vier nieuwe appelbomen te planten in zijn eigen tuin. Zo maakte hij een hedendaagse uitbreiding aan een boomgaard met historische wortels.

Het vormde ook een uitstekende kans om, in samenwerking met Kurt, **het aanplantproces van de fruitbomen te filmen**. Door de verschillende stappen te documenteren van zo’n aanplant, zorgen we ervoor dat het fruitgerela-

teerd vakmanschap uit de streek op film staat. Dat kunnen we op verschillende manieren inzetten om te voorkomen dat dit immaterieel erfgoed verdwijnt uit de streek. Dit materiaal draagt daar op verschillende manieren aan bij. Door die praktijk voor de eerste keer uitgebreid vast te leggen, maken we mensen **bewust dat zo’n fruitboom planten een erfgoedpraktijk** is en wat het precies inhoudt. De **identificatie** van immaterieel erfgoed is de eerste stap in het borgen ervan.

Om het aanplantproces te filmen, maakten we gebruik van de Toolbox Focus Vakmanschap. Dat is een **basismethodologie om levend erfgoed en vakmanschap in beeld te brengen**. Hoewel het uitgangspunt voor dit filmproces de identificatie was van het erfgoed, kan het in de toekomst nog veel meer betekenen. Zo kan het bijvoorbeeld nog meer inzetten op het onderzoek naar immaterieel fruiterfgoed. Door verschillende aspecten in een techniek van naderbij te onderzoeken en begrijpen, zullen we in staat zijn de evoluties in het erfgoed doorheen de tijd beter te kaderen.

Het resultaat van het filmproces kan je op de website van CO₇ bekijken: <https://www.co7.be/fruitig-erfgoed-in-beeld>

In maart filmde CO₇ het aanplantproces van vier appelbomen in Langemark-Poelkapelle.

5.4 Hoogstam-fruitboomgaarden en het alledaagse leven in andere bronnen

De twee voorbeelden die net de revue passeerden, tonen aan hoe gebruiken en tradities uit het dagdagelijks leven ook iets meer vertellen over de fruitige geschiedenis van de streek. We reiken nog andere historische bronnen aan om onderzoek te doen binnen dit onderzoeksthema.

1) Mondelinge getuigenis

Mondelinge geschiedenis is een populaire manier om het verleden te onderzoeken. Het voordeel van deze onderzoeksmethodiek is dat het een zeer toegankelijke manier is om terug te duiken in het verleden. Iedereen kan namelijk iets over het verleden vertellen. En net daar zit de uitdaging. Mondelinge geschiedenis vraagt heel wat voorbereiding om op een correcte manier waardevolle informatie te krijgen van de juiste persoon. Door een goed begrip te hebben hiervan, ben je in staat een betrouwbare bron voor historisch onderzoek te maken.

Een mondelinge getuigenis afnemen bij iemand is een uitstekende methode om de immateriële aspecten van fruitig erfgoed te capteren. Op die manier maken we ze tastbaarder en kunnen we ze beter onderzoeken.

Tip

- Mensen interviewen over het dagelijks leven is niet eenvoudig.
- Meestal blijven alledaagse zaken niet ‘hangen’ in het geheugen.
- Een doordachte aanpak is dus heel belangrijk om een kwalitatief interview af te nemen.
- Het CAG heeft een uitgebreide handleiding uitgeschreven die je kan downloaden om je daarbij te helpen.

Bart Dequidt was jarenlang actief als fruitboomkweker in Heuvelland te Kemmel. Na 40 jaar fruitbomenkwekerij De Linde uit te baten, sloot hij zijn carrière af in 2022. Als fruitkenner bij uitstek in de Zuidelijke Westhoek is hij dus een geschikte verteller voor het onderzoeksthema. Zo komen we bijvoorbeeld meer te weten over verschillende technieken om bomen te kweken:

‘Er zijn verschillen in de technieken. Wat me vooral opviel in Wallonië, en vooral in Lesdain, is dat ze zeer traditionele methoden hebben. Ze zijn heel conservatief. Ze veranderen niet graag hun systeem. Een voorbeeld: een hoogstam wordt in fasen gekweekt. De onderstam die je plant, wordt geënt met een ras die de tussenstam vormt. Als de stam een hoogte heeft van twee meter, wordt die opnieuw geënt met het gewenste ras dat je in boomgaard wil planten.

Als je je ent steekt op twee meter, groeien er daar in het eerste seizoen drie, vier takken uit. Wat wij deden, is die takken zoveel mogelijk open laten groeien, met één harttak die recht bleef staan en die we ondersteunden met een bamboestokje. Zo kreeg je een mooi gevormde kruin, wat het begin is van de boomvorm. In Lesdain binden ze een bamboestok langs de ent waar ze alle takken aan vastbonden en dus niet enkel de harttak, zoals wij dat deden. Zo komt de kruin in een borstel te staan. Particulieren moeten dat dan zelf uitbuigen en soms breken de takken dan. Maar dat is traditie bij hen, dat zit in hun hoofd, dat systeem.’¹¹²

Ook op vlak van de rassen die fruitboomkwekers gebruikten bij de opkweek konden er verschillen zijn:

‘Voor de tussenstam gebruikte ik altijd Keuleman, omdat dat een zeer sterk ras is tegen kanker. Ik was de enige die dat deed. Alle andere kwekers gebruikten Pomme d’Or, omdat die stam mooi recht groeit en snel verdikt, maar wel gevoeliger voor kanker. Als er kanker [een schimmel die het hout wegvreet] op de stam komt, kan er minder of geen sap meer circuleren en kan de boom afsterven. Bomen worden verkocht op een stamomtrek van acht

¹⁰⁷ Lea Gabriels, “Keuze der bomen bij het aanleggen van een fruitboomgaard”, De Halle, 12 november 1933, 1.

¹⁰⁸ “Wat er nu te doen valt”, Het Ypersch nieuws, 30 maart 1940, p. 10.

¹⁰⁹ Clara Vervaeke, “Drainering bij den aanleg van een fruitboomgaard”, De Halle, 5 november 1933, 1.

¹¹⁰ Krista Caimo, “Van fruitweides tot intensieve teelt”, Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG), 2013, <https://cagnet.be/page/fruitteelt-fruitweides>.

¹¹¹ Krista Caimo, “Van thuisconsumptie tot commercie”, Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG), 2013, <https://cagnet.be/page/fruitteelt-thuisconsumptie-tot-commercie>.

¹¹² Bart Dequidt, mondelinge getuigenis door Raf Caytan, Dikkebus, 24 juni 2025.

tot tien centimeter. Met Keuleman als stam hadden we wel een jaar extra nodig om die dikte te bereiken. De andere kwekers konden dus wel hun bomen sneller verkopen. Voor de particulieren was het minder voordelig, omdat de Pomme d'Or gevoeliger was voor kanker. Ik koos altijd Keuleman, omdat ik geen bomen kweekte voor mezelf, maar voor particulieren. Die bomen moeten sterk zijn en liefst 70-80 jaar oud worden.'

In tijden waarin veel fruitboomkwekers bomen verkochten aan grote tuinbouwcentra, zette Bart in op korte keten met voldoende ruimte om een kwaliteitsvolle boom te kweken. Uit zijn getuigenis kunnen we opmaken dat hij zich in zijn manier van opkweken keerde tegen een commerciële logica en koos voor een **duurzame methode**. Door zijn sterke vergelijking met de gebruiken volgens de markt, blijkt ook dat hij **vernetwerkt** is met andere fruittelers over de taalgrenzen heen. Op die manier is hij in staat bij te leren over het vakmanschap, maar ook te reflecteren over zijn eigen praktijk.

Meer lezen?: Naast de handleiding van het CAG staan er nog extra tips op de website van *Familiegeschiedenis*.

2) Foto's (Zie p. 16, 26, 41)

Het gebruik van oude foto's bij onderzoek naar immaterieel fruiterfgoed is waardevol om verschillende redenen. Oude foto's geven een beeld van hoe landbouwactiviteiten, ambachten of tradities er in het verleden uitzagen. Veel van deze praktijken **bestaan niet meer of zijn sterk veranderd**. Foto's helpen om die oorspronkelijke vormen te documenteren. Zo vinden we bijvoorbeeld foto's terug van mensen die hun bomen snoeien of confituur maakten.

Bovendien kan je zo'n beeldmateriaal ook gebruiken bij mondelinge geschiedenis. Bij vertellers kunnen oude foto's herinneringen oproepen. Ze fungeren als een **brug naar persoonlijke verhalen** die ze anders niet hadden herinnerd.

WAAR TE VINDEN?

Veel foto's bevinden zich nog altijd in persoonlijke of familiearchieven. Verder kan je op de website van Westhoek verbeeldt heel veel oud fotomateriaal uit de regio vinden.

3) Kranten (Zie p. 16, 33, 44)

Eerder in dit hoofdstuk kwamen kranten al aan bod om de evolutie in aanplanttechnieken te illustreren. Vanaf de negentiende eeuw bevatten kranten informatie over enorm veel **andere vormen van kennis binnen de fruitteelt**. Er zijn onder meer instructies terug te vinden over bemesting, besproeiing tegen insecten, de beste vorm van kruisbestuiving en de efficiëntste manier van fruit plukken. Alle nodige info voor een gezonde boomgaard die veel fruit oplevert.

Toch kunnen we aan de hand van krantenartikelen nog meer te weten komen over wat fruit kon betekenen in het dagdagelijkse leven.

Wat deden mensen als ze geen fruit verkochten? Deze vraag werd beantwoord in *Ons Boerenleven*. Naar aanleiding van een uiterst succesvolle oogst, die de prijzen deden zakken, zaten professionele fruitkwekers met een vrij groot overschot. De uitvoer naar het buitenland was ook geen optie meer volgens de auteur, aangezien de

controle op kwaliteit enorm was verstrengd. Toch zag de persoon achter het artikel een oplossing:

*'Dit wil nu niet zeggen dat we ons fruit aan spotprijzen moeten afgeven noch het moeten laten rotten op of onder de boomen, noch het op den mesthoop moeten smijten of aan de dieren vervoederen, neen, er staan nog andere wegen open, ge kunt fruitconfituren of geleien maken, ge kunt fruitdranken maken, ge kunt het steriliseren of in koelkamers of kassen bewaren of zelf wat achteruit houden.'*¹¹⁴

Een gedetailleerde uitleg voor al deze fruitige lekkernijen gaf de auteur niet.

Wel werd de **vervaardiging van fruitwijnen** toegelicht. De overschotten van appels, peren, pruimen en perziken werden verwerkt tot een fruitdrank die voor eigen gebruik, maar ook voor verkoop bedoeld waren. De auteur wees vooral veel tips uit gangbare recepten af. Zo werd afgeraden om grote hoeveelheden suiker toe te voegen, wat wel werd gedaan in veel recepten. Ook de verhoudingen tussen water en vruchtensap klopten niet altijd. De hoeveelheid water moest je namelijk afstemmen op de zuurheid van het vruchtensap. Verder wees de schrijver van het artikel ook nog op het alcoholgehalte, dat niet hoger mocht zijn dan 15 graden.

In oude kranten werden vaak fruitige recepten gepubliceerd, zodat mensen hun fruitoverschotten konden verwerken in bijvoorbeeld confituur.¹¹⁷

WAAR TE VINDEN?

Op de website van Historische kranten kan je de kranten uit regio Ieper, Poperinge, Diksmuide en Veurne tot en met 1950 digitaal doorbladeren. Hou er wel rekening mee dat kranten jonger dan 70 jaar niet via de website geraadpleegd kunnen worden. Onderzoekers kunnen die wel digitaal bekijken in de bibliotheken van de Westhoek.

4) Recepten

Aansluitend bij de voorgaande bron zijn de recepten. Instructies om eten te maken zijn van alle tijden en vertellen hoe mensen hun eten bereidden. Interessant is ook met welke ingrediënten ze vroeger kookten. **Fruit zien we ook hier in de Westhoek terugkeren in recepten van vroeger**. Veel van die recepten zijn ook terug te vinden in kranten, vaak in de rubriek gericht aan huisvrouwen. In het weekmenu die het

Ypersch nieuws in 1940 voorstelde, maakte fruit deel uit van iedere dag.¹¹⁵ Fruittaart, ijs met fruit of gewoon een fruitschaal vormden vaak het dessert. Fruit kon je ook verwerken in andere maaltijden, bijvoorbeeld als zure kersenmoes. Zin in appelconfituur op grootmoeders wijze? Het oude recept kan je in de krant terugvinden!¹¹⁶

WAAR TE VINDEN?

Recepten kan je terugvinden in kranten, vaak in het 'vrouwenrubriekje'. Op de website van Historische kranten kan je de kranten uit regio Ieper, Poperinge, Diksmuide en Veurne tot en met 1950 digitaal doorbladeren. Veel recepten worden echter doorgegeven van generatie op generatie. Blader dus zeker ook eens door je persoonlijke kookboek op zoek naar recepten die je nog van je (groot) ouders hebt gekregen!

¹¹³ "Landbouwbelangen: de boomgaard", De Poperingheenaar, 9 december 1906, 1; "Bespuit uwe fruitboomen", De Poperingheenaar, 19 juni 1943, 2; Clara Demaeght, "Zijn bijen nuttig voor den landbouwer?", De Poperingheenaar, 21 mei 1933, 4; "Algemeene tijdingen", Het Advertentieblad, 26 september 1885, 3.

¹¹⁴ "Wat gedaan met ons fruit?", Ons Boerenleven, 27 augustus 1939, 3.

¹¹⁵ "Vrouwenkroniek", Het Ypersch nieuws, 13 juli 1940, 10.

¹¹⁶ "Ons Vrouwenhoeke", De Poperingheenaar, 23 augustus 1941, 8.

¹¹⁷ "Abele (Watou): confituur maken", foto, 1960-1979, HEU004514107, Westhoek verbeeldt, privécollectie.

5) Handboeken

In hoofdstuk 4 bleek dat vanaf de afloop van de Eerste Wereldoorlog het Ministerie van Landbouw en verschillende landbouwverenigingen een nieuwe impuls gaven aan de fruitteelt. Als onderdeel daarvan werden er in de regio **cursussen gegeven om correct te leren snoeien en bemesten**.¹¹⁸

Er bestonden reeds lokale vakbibliotheken, die in die periode ook werden hersteld of aangevuld met handboeken over landbouwtechnieken. In het maandelijks tijdschrift De Hopboer vinden we een vermelding van een **vooorlogse vakbibliotheek** van de Hoppebond in Watou.

In de inventaris van de aanwezige boeken vinden we een boek terug over fruitteelt: een boek met titel 'De Boomgaard', geschreven door een zekere Vossen.¹¹⁹

Dit soort handboeken bevatten een schat aan kennis over de fruitteelt. Landbouwers die geïnteresseerd waren in de aanleg van een boomgaard, konden beroep doen op dit soort boeken om zich te informeren. Op die manier werden ze onderwezen in het vakmanschap van de fruitteelt.

WAAR TE VINDEN?

Veel van deze boeken bevinden zich in privébezit en zijn moeilijk om op te sporen. De kans bestaat ook dat zo'n landbouwpublicaties zich bevinden in familiearchieven, bewaard in het Rijksarchief of stadsarchieven. Je kan ook op zoek gaan in erfgoedbibliotheken (bijvoorbeeld Erfgoedbibliotheek Hendrik Conscience) of stadsbibliotheken naar dergelijke publicaties.

¹¹⁸ "Oudenburg – Sleuncursus", *Ons Boerenleven*, 12 februari 1939, 4.

¹¹⁹ "Reglement der Landbouwbibliotheek Hoppebond te Watou", *De Hopboer*, januari 1911, 32.

Snel aan de slag

Dit laatste hoofdstuk wierp licht op fruitig erfgoed dat tot op vandaag doorleeft. Tradities en vakmanschap, zoals bijvoorbeeld oogstfeesten of snoeitechnieken, kennen een oorsprong in het verleden, maar worden tot op vandaag nog beleefd en uitgevoerd. Die immateriële aspecten kan je zowel vanuit het heden als verleden benaderen. Vooral de evoluties binnen die tradities zijn interessant om te onderzoeken. Uit een eerste verkenning van het materiaal dat voorhanden is, blijkt dat de Westhoek barst van immaterieel fruiterfgoed. De volgende bronnen helpen ons bij het onderzoek naar dit levend erfgoed uit het dagdagelijks leven:

- Mondelinge getuigenis (p. 51)
- Foto's (p. 52)
- Kranten (p. 52)
- Recepten (p. 53)
- Handboeken (p. 54)

Immaterieel erfgoed leeft, verandert en wordt gedragen door gemeenschappen. Veel beoefenaars van dit levend erfgoed beschikken zelf vaak over privéarchieven. Daarin kan van alle soorten materiaal zitten. Papieren archief, foto's en video's, objecten die worden gebruikt... ook de mensen zelf hebben heel veel kennis in hoofd en handen van hoe bepaalde gebruiken werden uitgevoerd in het verleden. Deze private archieven van verenigingen of van individuen kunnen een waardevolle aanvulling vormen binnen dit onderzoeksthema.

Om het Westhoekse immateriële fruiterfgoed van vandaag te bewaren, is de documentatie ervan essentieel. In de toekomst kan er dus nog meer ingezet worden hierop om te voorkomen dat er veel kennis dreigt te verdwijnen uit de Westhoek. Dat kan over heel wat zaken gaan. Over het enten van fruitbomen, over het persen van fruitsap of over het organiseren van de Perelaarstoet... alles is mogelijk. Op die manier maken we mensen bewust van dit fruitig erfgoed en kunnen we het een duurzame toekomst geven.

Bibliografie

Bronnen

Hoofdstuk 1

Agentschap Digitaal Vlaanderen. *Orthofotomozaïek Vlaanderen 1971*. Panchromatisch, zomer 1971. Geraadpleegd via WMS-dienst. <https://data.vlaanderen.be>. Op 1 juli 2025.

Atlas cadastrale parcellaire de la Belgique. 1842–1879. Door Philippe-Christian Popp. Geraadpleegd via Geopunt Vlaanderen. <https://www.geopunt.be>. Op 1 juli 2025.

Bovekerke: dieren voederen. 1946. Foto. HEU015501084. *Westhoek verbeeldt*. Privécollectie.

Carte de Cabinet des Pays-Bas Autrichiens. 1771–1778. Door Joseph Jean de Ferraris. Geraadpleegd via Geopunt Vlaanderen. <https://www.geopunt.be>. Op 1 juli 2025.

Depôt de la Guerre. Topografische kaart van België. 1860–1873.

Hennet, Albert-Joseph-Ulpian. Recueil méthodique des lois, décrets, règlements, instructions et décisions sur le cadastre de la France. Parijs: Imprimerie impériale, 1811. Geraadpleegd via Gallica. <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k96475008.textelimage>. Op 1 juli 2025.

In Flanders Fields Museum. Maurice Langaskens, *Studie van boerderij*. z.d. Aquarelverf en potlood op papier. IFF 000568.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren, *Plakkaatboeken van Vlaanderen*, SAP461.3, "Register van de Costumen ende usantiën van Poperinghe". 1621.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van de wezerie*, SAP320. "Beschrijving van het bezit van Jan Baert." 27 maart 1505.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van halmen*, SAP364. "Akte van verkoop tussen Jores vanden Doene en Dierick vanden Doene." 12 juni 1559.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van halmen*, SAP367. "Akte van verkoop tussen Jaecques van Renynghe en Caerle vander Doene." 17 december 1607.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van renten*, SAP395. "Renteovereenkomst tussen Guillaume De Vos en Loys vande Goesteene." 26 maart 1596.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van renten*, SAP396. "Renteovereenkomst tussen Jan de Ruelles en Loys Makeblyde." 26 maart 1596.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van renten*, SAP398. "Renteovereenkomst tussen Guislein Quaghebeur en Lodewijk Meerland." 12 oktober 1637.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Register van wetten en subalterne wetten*, SAP435, Fol. 142r°. "Declaratie van de boomen groeiende ten proffyte vande stede." 1609–1633.

“Kortemark: verdwenen hoeve”, foto, 1960–1979. HEU023516820. *Westhoek verbeeldt*, privécollectie.

“Notarieële verkooping”, *De Poperinghenaar*, 6 december 1931.

Rijksarchief Brugge. Kasselrij Ieper. Staten van Goed, INV 592, nr. 706. “Staat van goed Dekeirle Cornelis.” September 1721.

Rijksarchief Brugge. *Kasselrij Ieper. Staten van Goed*, INV 592, nr. 974. “Staat van goed Dedeurwaerdere Jan.” September 1721.

Stadsarchief Ieper, *OCMW-archief*, COO 621. “Terrier der goederen ten plattenlande behorende het Belle-Gods-huis.” 1755.

Stadsarchief Ieper. *Topografische atlas (plannen en kaarten)*, C08/1152. “Handgetekende en ingekleurde kaart van een hoeve en landerijen in Vadslo (deels in Beerst).” Juli 1767.

Stadsarchief Ieper. *Verkoopaffiches*, CO3. “Notariële verkoopaffiche.” Nr. 56. 1949.

Statistique de la Belgique. Agriculture. Recensement général. Bruxelles: Publié par le Ministre de l'Intérieur, 1850. Geraadpleegd via KU Leuven Bibliotheken. <https://bib.kuleuven.be/ebib/project-belgische-historische-tellingen>. Op 2 juli 2025.

Hoofdstuk 2

Archief van het Grootseminarie van Brugge, *Fonds Zonnebeke*, BRU-AGSB-Z, nr. 717bis. “Overzicht van de grootte van de gronden van het neerhof van de abdij van Zonnebeke.” Einde 18e eeuw.

Debruyne, Angèle. Mondelinge getuigenis door Guido Vandermarliere, 12 oktober 1989.

Delannoy, L. “Verslag van parkbezoek.” *Société régionale d'horticulture du Nord de la France*, nr. 23, 1903, 173.

Delbecque, Is. “Verslag over de hofbezoeken in 1907.” *Maandelijksch tijdschrift der hofbouwmaatschappij van het arrondissement Ieperen*, nr. 1, 1908, 9.

“Koekelare: klooster.” Prentbriefkaart, 1931. HEU015500305. *Westhoek verbeeldt*. Historisch-Archeologisch Documentatiecentrum (HADOc) Koekelare.

“Koekelare: klooster en bejaardentehuis.” Reproductie, 1945–1959. HEU015500055. *Westhoek verbeeldt*. Historisch-Archeologisch Documentatiecentrum (HADOc) Koekelare.

“Reninge: kasteel Vilain XIII”, prentbriefkaart, 1919-1940. HEU016501811, *Westhoek verbeeldt*, privécollectie.

Rijksarchief Brugge, *Familiearchief van Renynghe de Voxvrie*, BE-A0513 / TBO 110, nr. 844. “Dossier van tuinaanleg”, 1852.

Sanderus, Antonius. *Flandria Illustrata. Coloniae Agripinae: sumptibus Cornelii ab Egmond et sociorum*, 1641–1644. 486–487. Afbeelding “Watou”. Via Universiteitsbibliotheek Gent. <https://lib.ugent.be/nl/catalog/rug01:000791673>.

“Sint-Sixtus (Westvleteren): westzijde abdij.” Prentbriefkaart, 9 mei 1913. HEU007502459. *Westhoek verbeeldt*. Privécollectie.

Stadsarchief Ieper, *Archief Julien Anthony (oorlogsschade)*, F01, nr. 226, “Dossier oorlogsschade van Osterrieth Florence”, 1930.

Hoofdstuk 3

Carlier, Jean-Baptiste, ‘De fruitboomteelt tegenover den landbouw’, *Maandschrift der hofbouwmaatschappij van stad en omtrek Yperen*, 2, nr. 12 (1888).

De Bo, L. L. “Kaneeling.” In *West-Vlaamse Idioticon*. Brugge: Boek- en steendrukkerij Edw. Gailliard & Comp., 1873.

De Bo, L. L. “Peerappel.” In *West-Vlaamse Idioticon*. Brugge: Boek- en steendrukkerij Edw. Gailliard & Comp., 1873.

De Ring, Pieter. *Stilleven met vruchten*. 1650. Olieverf op doek. Yper Museum. Inventarisnummer SM 002160.

“Eene nijverheidsmedalie”, *De Poperinghenaar*, 24 juli 1910, 4.

Folger Shakespeare Library. Henry Oxinden, Miscellany of Henry Oxinden, ca. 1670– 1642, p. 111. <https://digitalcollections.folger.edu/bib226678-258182>.

“Hofbouw gesticht in 1891, van Cam. Declercq”, *De Poperinghenaar*, 12 april 1912.

Honoré, H., Nisse Jules en Secret Fiorimond, ‘M. Nicolas Van Winsen, jardinier au château de la Hutte, Ploegsteert (Belgique)’, *Journal de la société Régionale d'Horticulture du Nord de la France*, 1889, 232.

Intergemeentelijk archief Poperinge-Vleteren. *Processtukken*, SAP126a, “Processtuk fruitdiefstal”, 1637.

Internet Shakespeare Editions. William Shakespeare, *Romeo and Juliet*, Quarto 2 (1599), ll. 25–26. <https://internetshakespeare.uvic.ca>. Geraadpleegd op 15 juli.

Privéarchief ‘t Couthof. “Listes des Poiriers”, ca. 1906–1912.

Rijksarchief Brugge, *Familiearchief van Renynghe de Voxvrie*, BE-A0513 / TBO 110, nr. Stadsarchief Brugge. *Archief Gilliodts, Bedrijfs- en huishoudboekhouding Jules Costenoble*, nr. 49, “Reg. boekhouding uitbating boomgaard Kaaskerke”, 1930–1950.

Stadsarchief Brugge. *Archief Gilliodts, Bedrijfs- en huishoudboekhouding Jules Costenoble*, nr. 51, “Statistiek der verkochte vruchten boomgaard Kaaskerke”, 1943–1947.

Hoofdstuk 4

“De boomgaarden in het verwoeste gebied.” *Het Ypersche*, 27 augustus 1921, 2.

“Het herstellen der boomgaarden in de verwoeste streek.” *De Hopboer*, 1 juli 1920, 17.

Ministerie van Landbouw. Atlas van de algemeene landbouwtelling van 31 december 1929. Brussel: Laner, 1929.

“Passendale: beschadigde kerk”, foto, juli 1915. HEU006500671. *Westhoek verbeeldt*, privécollectie. “Prijskampen van landherstel.” *De Hopboer*, 1 april 1922, 14.

Stadsarchief Ieper. Archief Julien Anthony (oorlogsschade). F01, 0843. “Dossier oorlogsschade van Ronse Maria.” 1925.

Stadsarchief Ieper. Archief Julien Anthony (oorlogsschade). F01, 2230. “Dossier oorlogsschade van Deleu Edmond.” 1925.

“Roesbrugge-Haringe: Eerste Wereldoorlog”, Glasnegatief, 1914–1918. HEU004512247. *Westhoek verbeeldt*, privécollectie.

Van Wallegghem, Achiel. Oorlogsdagboeken 1914–1918. Hertaald door Willy Spillebeen. Tielt: Lannoo, 2014.

“Zillebeke: vernield kasteel ‘t Hooghe”, Prentbriefkaart, 1919. HEU008514135. *Westhoek verbeeldt*, privécollectie.

Hoofdstuk 5

“Abele (Watou): confituur maken”, foto, 1960-1979, HEU004514107, *Westhoek verbeeldt*, privécollectie.

“Algemeene tijdingen.” *Het Advertentieblad*, 26 september 1885, 3.

“Bespuit u we fruitboomen.” *De Poperinghenaar*, 19 juni 1943, 2.

Demaeght, Clara. “Zijn bijen nuttig voor den landbouwer?” *De Poperinghenaar*, 21 mei 1933, 4.

Dequidt, Bart. Mondelinge getuigenis door Raf Caytan. Dikkebus, 24 juni 2025.

Gabriels, Lea. “Keuze der bomen bij het aanleggen van een fruitboomgaard.” *De Halle*, 12 november 1933, 1.

“Klerken: Perelaarprinses en haar eredames”, foto, augustus 1981, HEU017502746, *Westhoek verbeeldt*, Archief persfotograaf Georges Rommelaere.

“Klerken: reus Jan van Klerken in de Perelarestoet”, Foto, 15 augustus 1977. HEU017502491, *Westhoek Verbeeldt*, Archief persfotograaf Georges Rommelaere.

“Landbouwbelangen: de boomgaard.” *De Poperinghenaar*, 9 december 1906, 1.

“Ons Vrouwenhoekje”, *De Poperinghenaar*, 23 augustus 1941, 8.

“Oudenburg – Sleuncursus.” *Ons Boerenleven*, 12 februari 1939, 4. “Reglement der Landbouwbibliotheek Hoppebond te Watou.” *De Hopboer*, januari 1911, 32.

Vervaeke, Clara. “Drainering bij den aanleg van een fruitboomgaard.” *De Halle*, 5 november 1933, 1.

“Vrouwenkroniek”, *Het Ypersch nieuws*, 13 juli 1940, 10.

“Wat gedaan met ons fruit?” *Ons Boerenleven*, 27 augustus 1939, 3.

“Wat er nu te doen valt.” *Het Ypersch nieuws*, 30 maart 1940, 10.

Literatuur

Hoofdstuk 1

Caimo, Krista. “De Belgische fruitsector in kaart gebracht.” 2013. <https://cagnet.be/page/fruitteelt-belgische-fruitsector>.

Caimo, Krista. “Van fruitweides tot intensieve teelt.” 2013. <https://cagnet.be/page/fruitteelt-fruitweides>.

Kinnaer, Anse. *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering*. Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed. Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019.

Niesten, E., en Y. Segers. *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*. Leuven: Davidsfonds, 2007. Vanderpijpen, W. “De landbouw en de landbouwpolitiek in het Leie- en Scheldedepartement (1794–1814).” Licentiaatsverhandeling, Vrije Universiteit Brussel, 1983.

Hoofdstuk 2

Bostyn, Franky, Marjan de Smet, en Paul Trio. ‘Geëxamineert de tijtels ende pampieren’: het verhaal van de Zonnebeekse Augustijnerabdij, 1072-1796: een bijdrage tot de Vlaamse kloostergeschiedenis. Roularta Books, 2009.

Heyde, Steven. Kasteeldomeinen: historische tuinen en parken in de zuidelijke Westhoek, 1795-2015. Lannoo, 2015.

Jacobs, V. Limburgs Haspengouw. Een fruitstreek met traditie. Fruitstreekmuseum vzw, 1997.

Kinnaer, Anse. *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat*. Sectorale waardering. Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed. Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019.

Michiels, Marijke. ‘Kasteel Vilain met tuin’. Inventaris Onroerend Erfgoed, 26 september 2022. <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/70257>. Priem, Valère. Kastelen en landhuizen in Groot Ieper. Boussemaere, 1996.

Stichelbaut, Birger. ‘World War One Aerial Photography: An Archaeological Perspective’. Dissertation, Ghent University, 2009.

Hoofdstuk 3

Jacobs, V. *Limburgs Haspengouw. Een fruitstreek met traditie*. Fruitstreekmuseum vzw, 1997.

Kinnaer, Anse. *Hoogstamboomgaarden op waarde geschat. Sectorale waardering*. Onderzoeksrapporten Agentschap Onroerend Erfgoed. Agentschap Onroerend Erfgoed, 2019.

Niesten, E., en Y. Segers. *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*. Davidsfonds, 2007.

Provinciebestuur West-Vlaanderen, en De Nationale Boomgaardenstichting. *Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen*. Vierde druk. Grafische Dienst, Provincie West-Vlaanderen, 2016.

Royen, Ludo, en Isabel Decrock. 'President van Dievoet'. *Aan de Schreve*, nr. 1 (2025): 15-21.

Hoofdstuk 4

Baert, Koen, Inge Bertels, Jeroen Cornilly, e.a. *Bouwen aan wederopbouw 1914/2050: architectuur in de Westhoek*. Erfgoedcel CO₇, 2009.

Claeys, Dries. 'Land, staat en bevolking: De wederopbouw van het Belgische platteland na de Eerste Wereldoorlog'. KU Leuven. Faculteit Letteren, 2019.

Heyde, Steven. 'Het Herstel van Het Bocagelandschap in de Zuidelijke Westhoek Na de Eerste Wereldoorlog'. *Monumenten, Landschappen & Archeologie*, 1 januari 2014.

Houben, Claudia. 'De wederopbouw van hoeves in de Westhoek na de Eerste Wereldoorlog'. KU Leuven. Faculteit Letteren, 2017.

Niesten, E., en Y. Segers. *Smaken van het land. Groenten en fruit vroeger en nu*. Davidsfonds, 2007.

Stichelbaut, Birger. 'World War One Aerial Photography: An Archaeological Perspective'. Ghent University, 2009.

Hoofdstuk 5

Caimo, Krista. 'Van fruitweides tot intensieve teelt'. Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG), 2013. <https://cagnet.be/page/fruitteelt-fruitweides>.

Caimo, Krista. 'Van thuisconsumptie tot commercie'. Centrum voor Agrarische Geschiedenis (CAG), 2013. <https://cagnet.be/page/fruitteelt-thuisconsumptie-tot-commercie>.

Janart, Michael. 'Bruine krikpeer van Klerken is "Boom van het Jaar"'. VRTNWS, 17 oktober 2022. <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2022/10/17/bruine-krikpeer-van-klerken-is-boom-van-het-jaar/>.

Provinciebestuur West-Vlaanderen, en De Nationale Boomgaardenstichting. *Hoogstamfruitbomen in West-Vlaanderen*. Vierde druk. Grafische Dienst, Provincie West-Vlaanderen, 2016.

contact

Partners

Regionaal Landschap Westhoek

Iepersteenweg 56, 8600 Diksmuide
057 23 08 50
info@rlwesthoek.be

CO₇

Grote Markt 1, 8970 Poperinge
057 34 66 94
info@co7.be

Pomko

+32 486 51 12 10
info@pomko.be

Nuttige adressen

Stadsarchief Poperinge

Veurnestraat 69, 8970 Poperinge
057 33 56 25
archief@poperinge.be

Stadsarchief Ieper

Weverijstraat 7, 8900 Ieper
057 23 94 40
archief@ieper.be

Stadsarchief Diksmuide

Grote Markt 6, 8600 Diksmuide
051 79 30 00
archief@diksmuide.be

Stadsarchief Veurne

Sint-Denisplaats 16, 8630 Veurne
archief@veurne.be

Rijksarchief Brugge

Predikherenrei 4a, 8000 Brugge
050 33 72 88
rijksarchief.brugge@arch.be

Een uitgave van CO₇ in het kader van het project 'Fruitig erfgoed'.
Met steun van de Vlaamse Overheid via LEADER.